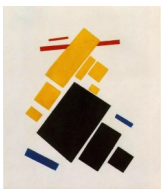

**Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ
Η Γειτονιά της Νεάπολης**

Γεώργιος Κοκολάκης

Εικόνα Εμπροσθόφυλλου
Kazimir Malevich, Αεροπλάνο που πετάει, 1915

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ και ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

**Η ΑΙΣΘΗΣΗ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ
Η γειτονιά της Νεάπολης**

Γεώργιος Κοκολάκης

Διπλωματική εργασία
με επιβλέποντα τον ομότιμο καθηγητή κο. Ιωσήφ Στεφάνου
(συνεπικουρούντων των Σμαράγδας Πετράτου - Φραγκιαδάκη και Κώστα Μωραΐτη)

Αθήνα, Οκτώβριος 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	i
Περίληψη	iii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ	1
ΟΡΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ	1
Δημόσιος χώρος	1
Εικόνα δημόσιου χώρου	2
Γειτονιά	2
Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ	4
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ	5
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ	5
ΟΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ	10
ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΔΟΜΗΣΗΣ	11
ΤΑ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ ΥΨΗ	11
ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ	12
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	12
ΤΑ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ	13
ΚΤΙΣΤΟ-ΑΚΤΙΣΤΟ	14
ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΥΚΝΟΤΗΤΑΣ	15
Η ΕΙΚΟΝΑ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ	16
ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ	16
Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ	20
Σημεία Εισόδου στην συνοικία	20
Οι μεσοτοιχίες	20
Οι δρόμοι	21

Οι σκάλες	22
Τα κενά	23
Οι ακάλυπτοι	24
Οι αυλές	24
Οι θεάσεις	25
Οι μικροθεάσεις	27
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ	28
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ	30
Χάρτης αναλογίας υψών κτηρίων προς πλάτη δρόμων	30
Χάρτης οπτικής εμβέλειας	31
Χάρτης Ευφορίας - Δυσφορίας	32
ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ	33
Η ΣΧΕΣΗ μεταξύ ΕΙΚΟΝΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ και ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	33
Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ	36
ΙΔΙΟΠΟΙΗΣΗ - ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ - ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ - ΤΟΙΧΟΙ ΠΕΡΙΒΛΗΜΑΤΑ	38
Ιδιοποίηση	38
Πυκνότητα και Ελευθερία συμπεριφοράς	39
Τοίχοι περιβλήματα	40
ΑΝΑΤΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	44
Η ΓΝΩΜΑΤΕΥΣΗ	44
Η ΟΥΤΟΠΙΑ	45
ΤΟ ΟΡΑΜΑ	46
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	47
Βιβλιογραφία	48

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστούμε θερμά :

τον Ιωσήφ Στεφάνου και την Σμαράγδα Πετράτου - Φραγκιαδάκη για την έμπνευση που μας ενεφύσησαν, τις συμβουλές που μας έδωσαν στις συχνές συζητήσεις που πρόθυμα έκαναν μαζί μας, την ενθάρρυνση με την οποία μας στήριξαν, την στενή παρακολούθηση της προσπάθειάς μας,

τον Κώστα Μωραΐτη για την κατευθυντική συμβολή του στην οργάνωση της μεθόδου και της χαρτογραφικής επικοινωνίας,

την Βάνα Ξένου για τις συζητήσεις που μας βοήθησαν στην προσέγγιση της Τέχνης,

τον Αντώνη Τσιλιγιάννη για τις συζητήσεις που διεύρυναν το φάσμα της οπτικής μας και εμπλούτισαν την βιβλιογραφική αναζήτηση,

το Μουσείο Μπενάκη και τον Δήμο της Αθήνας για το χαρτογραφικό υλικό που μας παραχώρησαν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η περιήγηση στους δρόμους της πόλης τροφοδοτεί τη σκέψη μας με πολλά ερεθίσματα. Εμείς, μέσα από την ματιά του Πολεοδόμου και με αφορμή μια συγκεκριμένη γειτονιά, στοχεύουμε στο κατά την αίσθησή μας κυρίαρχο ζήτημα της γειτονιάς αυτής: την υπονόμηση της αίσθησής της ως γειτονιά εξ αιτίας της μετριότητας της εικόνας του δημόσιου χώρου της. Μεταξύ πολλών παραμέτρων που ασφαλώς επιδρούν εμείς επιλέγουμε να κατανοήσουμε την εικόνα αυτή μέσα από την διαλεκτική σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στο κτιστό και το άκτιστο που ταυτίζεται περίπου με τον ιδιωτικό και δημόσιο χώρο αντίστοιχα, και την επίδραση που έχει αυτή στους κατοίκους από την άποψη της ψυχικής περισσότερο διάστασης. Οι σκέψεις που εγείρονται στο νου μας βεβαίως έχουν γενεσιουργό την συγκεκριμένη γειτονιά αλλά δεν περιορίζονται σε αυτήν, διαχέονται και στην περιβάλλουσα ευρύτερη περιοχή και επεκτείνονται και σε συναφή άλλα ζητήματα που έχουν να κάνουν με τον τρόπο που οι κάτοικοι προσλαμβάνουν και ιδιοποιούνται τον σύνολο χώρο της γειτονιάς τους.

Η έρευνά μας δεν διαθέτει ούτε δημιουργεί απτά μετρήσιμα στοιχεία, στηρίζεται κυρίως στην εμπειρική και βιωματική διαπίστωση ή διαίσθηση πλαισιωμένα όμως με τις εγγύτερες προς την γνώμη μας απόψεις αναγνωρισμένων μελετητών.

Το απόσταγμα της προσπάθειας αυτής δεν έχει συμπερασματικό χαρακτήρα αλλά μάλλον αποτελεί μια εκτενή προτρεπτική εισαγωγή μιας πιο εξειδικευμένης μελέτης που έπεται.

ABSTRACT

Walking through the streets of the city nourishes our thought with many stimuli. We, from an Urban Planner's point of view and on the occasion of a particular neighborhood, focus on the dominant - according to our sense- subject on this neighborhood: the undermining sense as a neighborhood due to the mediocrity of the image of its public space. Among many parameters that certainly affect it, we choose to explore this image through the dialectical relationship between the built and unbuilt environment that is about the private and the public space respectively, and the effect it has on the inhabitants regarding mainly the mental dimension. The arising thoughts are based on the specific neighborhood but are not limited to it, they diffuse into the surrounding area and extend to other related issues that have to do with the way in which the inhabitants perceive and appropriate the whole of their neighborhood.

Our research does not have nor produces tangible quantifiable evidence, it heavily relies on empirical and personal discovery or intuition, yet framed by recognized scholars' views that are close to our insight.

The outcome of this effort has no conclusive character but it is rather an extensible, motivational introduction of a more specialized study that is expected.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ

Είναι πολλές οι φορές που περιηγούμαστε την συνοικία της Νεάπολης, είτε ως προορισμό είτε διασχίζοντάς την. Η συσχέτιση της συνοικίας με τον λόφο Στρέφη και τον Λυκαβηττό -ελκυστικοί πόλοι αναψυχής-, το ενδιαφέρον ανάγλυφο του εδάφους και οι θεάσεις που προσφέρει, η ποικιλία της αρχιτεκτονικής, η ηρεμία της, αλλά και μια α-διευκρίνιση δυσφορία διεγείρει μέσα μας πάντα την ίδια αίσθηση: μια ευχαρίστηση που όμως με διάφορες αιτίες δεν καταφέρνει να κυριαρχήσει.

Μέσα σε αυτό το γενικό περιβάλλον, ένα μικρότερο κομμάτι της συνοικίας αυτής αποσπτά εντονότερα το ενδιαφέρον μας, για λόγους που δεν μπορούμε εύκολα να διαγνώσουμε. Είναι η άκρη της Νεάπολης που σκαρφαλώνει στην πλαγιά του Λυκαβηττού μετά από την οδό Ασκληπιού. Κύρια χαρακτηριστικά της είναι η ωμή συνύπαρξη παλαιών κτισμάτων με πολυκατοικίες έως και της τελευταίας δεκαετίας και οι όμορφες θεάσεις είτε προς τον Λυκαβηττό είτε προς τον λόφο Στρέφη και τα δυτικά προάστια της πόλης.

Είναι συνοικία αμιγούς κατοικίας αλλά αν εξαιρέσεις την ηρεμία που πράγματι απολαμβάνεις, μοιάζει να μην έχει ζωή. Η κυριότερη εντύπωση –αν όχι πρόβλημα– που εμείς αποκομίζουμε στην όχι βεβαίως μόνιμη αλλά περιπατητική επαφή μας με αυτή την συνοικία είναι ότι προσφέρει και ταυτόχρονα απομειώνει την αίσθηση της γειτονιάς, τουλάχιστον ως προς την εικόνα που εμείς “νομίζουμε” ότι αρμόζει σε μια γειτονιά, αναφορικά πάντα με τον δημόσιο χώρο της.

Η συνοικία μας προσκαλεί να την περπατήσουμε αλλά σε πολλά σημεία μας απωθεί. Βρίσκεται σε ένα θεσπέσιο φυσικό περιβάλλον και δεν το χαίρεται –με εξαίρεση τα ατομικιστικά ρετιρέ-. Υπέροχες θεάσεις, κοντινές και μακρινές, πάντα όμως μέσα από αιχμηρά κτηριακά κάδρα. Αυτή η αισθητηριακής αφητηρίας κριτική προηγείται και κυριαρχεί έναντι όποιων άλλων αφού, όπως Ο Κώστας Μωραϊτης μιλώντας για την διερεύνηση των χαρακτηριστικών του τοπίου, επισημαίνει: «...η αντίληψη των κοινωνιών για τον τόπο, τον φυσικό όσο και τον αστικό, είναι καιτ' ανάγκη αντίληψη αισθητική» αλλά και βασιζόμενος στον Heidegger, συμπληρώνει: «Η αισθητική θεώρηση του τόπου αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, όπως αυτή αναπτύσσεται στα πλαίσια συγκροτημένων, πολιτισμένων κοινωνιών.»¹ Κεραμοσκεπείς παλαιές κατοικίες με αυλές δίπλα δίπλα με τερατώδεις μεσοτοιχίες πολυκατοικιών. Κάτοικοι πολλοί αλλά κρυμμένοι στην ιδιωτικότητα των διαμερισμάτων τους. Αυτές οι διαπιστώσεις που αφορούν το οπτικό ερέθισμα της εικόνας του δημόσιου χώρου δεν οφείλονται σε δική μας ερμηνεία' επιβεβαιώνονται πάντα και από τους κατοίκους στις λιγοστές τυχαίες συνομιλίες που έχουμε μαζί τους. Η γειτονιά αυτή προσφέρει μια ενδιαφέρουσα διαλεκτική σχέση, η περιήγηση στο εσωτερικό της είναι πάντα μια πλούσια εμπειρία διπτού χαρακτήρα: *εξαιρετικά συναρπαστική και ταυτόχρονα μελαγχολική.*

Αυτή η διπτή αίσθηση εγείρει μέσα μας την αναρώτηση, το «πώς» και το «γιατί». Ο προβληματισμός πάνω σε αυτή την αναζήτηση είναι το κίνητρο της διερεύνησής μας. Ασφαλώς τα αίτια είναι βαθιά και πολυσήμαντα' εμείς όμως, επειδή προσλαμβάνουμε αυτή την αίσθηση για την γειτονιά κυρίως μέσα από την **εικόνα** του δημόσιου χώρου της, περιοριζόμαστε σε αυτήν και επιχειρούμε μέσα από αυτήν να στοιχειοθετήσουμε ένα σχολιασμό –όχι μια κατασταλαγμένη γνώμη- για την **αίσθηση της γειτονιάς αυτής σε σχέση με την εικόνα του δημόσιου χώρου της.**

ΟΡΙΣΜΟΙ - ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΕΙΣ

Δημόσιος χώρος Η έννοια του δημόσιου συνδέεται στενά με την έννοια του κοινόχρηστου. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη ο όρος *δημόσιος* «αναφέρεται σε ότι σχετίζεται με το κοινό, με τον λαό, που υπάρχει για το σύνολο του λαού».² Στο άρθρο 2 του Νέου Οικοδομικού Κανονισμού, § 39, αναφέρεται: «κοινόχρηστοι χώροι είναι οι κοινής χρήσης ελεύθεροι χώροι, που καθορίζονται από το εγκεκριμένο ρυμοτομικό σχέδιο ή έχουν τεθεί σε κοινή χρήση με οποιοδήποτε νόμιμο τρόπο». Ο Κ. Λαλάνης, στηριζόμενος στον παλαιό νόμο του 1923, περιγράφει τον δημόσιο χώρο της πόλης ως εξής: «Γενικά, δημόσιοι χώροι θεωρούνται αυτοί που δεν προορίζονται για ιδιωτική χρήση και έχουν κοινό γνώρισμα το ότι εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον. Οι δημόσιοι χώροι διακρίνονται σε κοινόχρηστους και σε κοινωφελείς. Οι κοινόχρηστοι χώροι ορίζονται από την ελεύθερη χρήση του κοινού που τους επισκέπτεται και από την απαγόρευση δόμησης σε αυτούς. Οι κοινωφελείς χώροι περιλαμβάνουν χώρους στους οποίους επιτρέπεται η δόμηση και είναι προορισμένοι για την εξυπηρέτηση ειδικών δημόσιων και γενικότερα κοινωφελών σκοπών (σχολεία, νοσοκομεία κ.λ.π.) (Ν.Δ. 17-7- 1923)»³

Σε μια σύγκριση του ιδιωτικού με τον δημόσιο χώρο ο Siebel ορίζει και συνοψίζει τις διαφορές μεταξύ τους σε τρία επίπεδα: στο νομικό, το λειτουργικό και το κοινωνικά προσδιορισμένο. «Πρώτον, από νομική άποψη: ο δημόσιος χώρος *διέπεται από το δημόσιο δίκαιο, ο ιδιωτικός από διατάξεις που προστατεύουν τη ιδιοκτησία και την εστία. Δεύτερον, από άποψη λειτουργιών: στο δημόσιο χώρο έχουν καταχωρισθεί οι λειτουργίες της αγοράς, της αναψυχής, καθώς και οι πολιτιστικές και πολιτικές δραστηριότητες, αντίθετως, στους ιδιωτικούς χώρους της επιχείρησης και της*

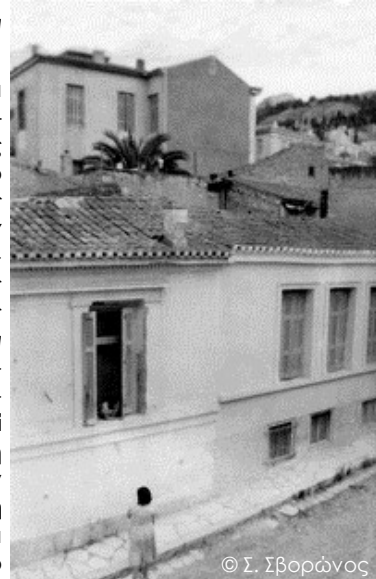
1: Κώστας Μωραϊτης, 2005, «*Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου*», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 20 & 25

2: Μπαμπινιώτης, Γ., Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας, Αθήνα, Κέντρο Λεξικολογίας, 1998.

3: Κ.Λαλάνης, «*Η εξασφάλιση του δημόσιου χώρου στις ελληνικές πόλεις*», Νομοθετικές ρυθμίσεις και εφαρμογές, στο: Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα, Αθήνα: ΕΜΠ – Σχολή αρχιτεκτόνων πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – Τμήμα μηχανικών χωροταξίας, πολεοδομίας και περιφερειακής ανάπτυξης, ΣΕΠΟΧ, 2004, σελ.273.

κατοικίας πραγματοποιούνται η παραγωγική και η αναπαραγωγική διαδικασία. Τρίτον, τέλος, οι διαφορές μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών χώρων είναι κοινωνικά προσδιορισμένες. Ο δημόσιος χώρος είναι ο χώρος της τελετουργικής ανωνυμίας, μιας επιτηδευμένης συμπεριφοράς που κρατά τις αποστάσεις. Ο ιδιωτικός χώρος, αντίθετα, είναι χώρος της οικειότητας, της σωματικότητας και του συναισθηματισμού.»¹

Οι νομικές διατυπώσεις όμως στην ανάγκη να είναι σαφείς γίνονται και άκαμπτες, αφ' ενός αποστερούν τον δημόσιο χώρο από την ψυχική του διάσταση και αφ' εταίρου τον αντιδιαστέλλουν από τον ιδιωτικό. Ένας πιο δυναμικός ορισμός για την λειτουργία του δημόσιου χώρου δίνεται στο συλλογικό βιβλίο "Public Space": «Ο δημόσιος χώρος είναι η σκηνή όπου εκτυλίσσεται το έργο της δημόσιας ζωής (communal life). Δρόμοι, πλατείες και πάρκα σε μια πόλη δίνουν μορφή στο είδος και την εξέλιξη των ανθρώπινων συναναστροφών. Αυτοί οι δυναμικοί χώροι αποτελούν ένα σημαντικό συμπλήρωμα σε πιο πάγιους χώρους και στην ρουτίνα της καθημερινότητας, παρέχοντας δίκτυα κίνησης, κόμβους επικοινωνίας και κοινούς χώρους παιχνιδιού και χαλάρωσης. Οι δημόσιοι χώροι βοηθούν τους ανθρώπους να ικανοποιήσουν σημαντικές τους ανάγκες, να διαμορφώσουν και να προστατέψουν βασικά ανθρώπινα δικαιώματα και να μεταδώσουν ιδιαίτερα πολιτισμικά νοήματα.»² Ασφαλώς ο δημόσιος χώρος αποτελεί τον σπουδαίο υποδοχέα χώρο στον οποίο συμβαίνει η κοινωνική αλληλεπίδραση και επικοινωνία των κατοίκων. Σε μια γειτονιά αυτό είναι ακόμη εντονότερο. Στον δημόσιο-κοινόχρηστο χώρο της συμβαίνει η συχνή συναπάντηση, η στενότερη επικοινωνία, το φλερτ, το γλέντι, το παιχνίδι. Τα νομικά όρια μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού χώρου αμβλύνονται και οι λειτουργίες τους αλληλοπεριχωρούνται. Όσο μάλλον ανατρέχουμε σε παλαιότερες εποχές τόσο περισσότερο συνέχονται οι δύο χώροι και λειτουργούν σαν ένας. Η συζήτηση -που απεικονίζει η φωτογραφία που μας παραχώρησε κάτοικος της περιοχής (Εικ.1)- μεταξύ δυο γυναικών που βρίσκονται η μια σε ιδιωτικό χώρο και η άλλη σε δημόσιο, είναι ισχυρό ζητούμενο συμπεριφοράς ως συνεκτική παράμετρος της έννοιας, της λειτουργίας και εν τέλει της αίσθησης της γειτονιάς.

Εικ.1: 1952, οδός Ισαύρων

Ο δημόσιος αστικός χώρος αποτελεί μια σύνθετη έννοια και έχει πολλαπλά νοήματα και δυναμικές. Προσεγγίζεται ως απαραίτητο συστατικό της δομής και της οργάνωσης της πόλης σε πολεοδομικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, οικολογικό και πολιτισμικό επίπεδο, αλλά στο μικρότερης κλίμακας περιβάλλον μιας γειτονιάς φορτίζεται και με ιδιαίτερες και πιο προσωπικές μνήμες και συναισθήματα. Η σπουδαιότητα όμως αυτή του δημόσιου χώρου σε πολλές περιπτώσεις, μέσα από την εμπειρία της πόλης μας, νομίζουμε ότι παραβλέπεται. Μάλλον αντιμετωπίζεται ως το άκτιστο κενό που προκύπτει μετά το «κτίσιμο». Σε κάθε περίπτωση, αυτό που θέλουμε να επισημάνουμε είναι ότι ο δημόσιος χώρος δεν είναι αυτό που περισσεύει ως «άκτιστο» όταν σε έναν διαθέσιμο χώρο υλοποιηθεί το «κτιστό». Ο δημόσιος χώρος οφείλει να έχει αυθύπαρκτη υπόσταση, σημασία και σχεδιασμό σε τέτοιο βαθμό που, σε υπερβολή διατύπωσης, να μπορεί να υπάρχει ορατός, απτός και χρηστικός χωρίς καν να χρειάζεται να οριστεί μέσω της περιβάλλουσας κτιστής μάζας.

Εικόνα δημόσιου χώρου Με τον όρο εικόνα εμείς εννοούμε καθαρά και αποκλειστικά την οπτική εικόνα. Αυτό ίσως ακούγεται ρηχό, εμείς όμως πιστεύουμε ότι η οπτική παρατήρηση δεν είναι πάντα επιφανειακή και μονοεπίπεδη, αλλά μπορεί να αποτελέσει πύλη εισόδου σε πολλαπλά και βαθύτερα επίπεδα ανάγνωσης του χώρου. Το οπτικό ερέθισμα ανάλογα με την οξυδέρκεια του παρατηρητή εγείρει συνειρμικές σκέψεις, περιγράφει την σχέση αίτιο-αιτιατό, υπονοεί τον χρόνο, ανοίγει πεδία εξερεύνησης, προτείνει συμπεράσματα. Οι προσλαμβάνουσες οπτικές παραστάσεις συντονίζουν πνευματικές χορδές και συμβάλλουν στην διαμόρφωση ιδεών και συμπεριφορών. Δεν ολισθαίνουμε μέσω της εικόνας σε πραγματολογικές περιγραφές υφών, υλικοτήτων, χρωμάτων. Επιδιώκουμε την διείσδυση στο νόημα όπως όταν κοιτάμε κάποιον στα μάτια όχι για να δούμε το χρώμα τους αλλά για να επικοινωνήσουμε μαζί του, να συναισθανθούμε την ψυχική και πνευματική του κατάσταση.

Εξ ίσου σημαντικό επίσης είναι ότι μέσω της οπτικής κατά κύριο λόγο εμπειρίας βιώνεται και αξιολογείται ο χώρος μας και η σχέση μας με αυτόν. Μέσω κυρίως αυτής ενοποιείται ο χώρος. Έτσι αυτός καταγράφεται ως ενιαίος στην αντίληψή μας και ως τέτοιος αντιμετωπίζεται στην περιήγηση, την ερμηνεία, την θεραπεία. Ειδικότερα στην περίπτωση μελέτης μας θεωρούμε ότι η εμβάθυνση στην εικόνα του συνολικού δημόσιου χώρου της γειτονιάς μπορεί να δώσει εξήγηση και απαντήσεις στα προβλήματά της αλλά και να ενισχύσει τις δυναμικές της.

Γειτονιά Η συναφειακή ζωή θεραπεύει θεμελιώδεις ανάγκες του ανθρώπου: τις πρωταρχικές ανάγκες της τροφής, του ύπνου, της αναπαραγωγής' την προστασία, την ασφάλεια, την βεβαιότητα, την επικοινωνία' την ταύτιση και την υπέρβαση (θρησκεία / τέχνη)' την εργασία, την πληροφόρηση, το "γνώριμο", την προβολή' και συνολικά την ανάγκη της **Γεινιάσης**.³ Αν η πόλη αποτελεί κορύφωση της εξελικτικής πορείας προς την ικανοποίηση της ανά-

1: W. Siebel, 2003, «Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου», στο Αύριο οι Πόλεις, επιμελητής της έκδοσης: Π. Λέφας, Αθήνα: Πλέθρον, σελ.87- 93

2: Carr S., Francis M., Rivlin G. L., Stone. M, A., 1992, «Public Space», US: Cambridge University press, σελ.3-4.

3: Σμαράγδα Πετράτου, 1978, «Η Γειτονιά», Διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, σελ.24

γκής της Γειτνίασης, τότε το κατ'εξοχήν συστατικό της πόλης που υπηρετεί ακριβέστερα –δηλαδή ψυχικά, κοινωνικά και χωρικά- αυτή την ανάγκη και λειτουργία είναι η γειτονιά. Εμείς βεβαίως υποστηρίζουμε ότι ο ανθρώπινος παράγοντας αποτελεί την βασική συνθήκη της γειτονιάς. Όμως, διαπιστώνοντας ότι σήμερα δεν παρατηρείται η παλαιότερη ισχυρή και μόνιμη ταύτιση κάποιας συγκεκριμένης μικροκοινωνίας με τον τόπο της, την γειτονιά της, αποφεύγουμε συνειδητά την προσέγγιση του θέματος μέσα από αυτή την οπτική. Θεωρώντας τον κόσμο στο σήμερα, μπορούμε να προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε την έννοια της γειτονιάς στηριζόμενοι σε μια επιλογή νεότερων απόψεων και θεωριών που βρίσκονται κοντά στις δικές μας απόψεις και πιστεύουμε ότι εξυπηρετούν την διερεύνησή μας. Εστιάζουμε κυρίως στους όρους **ιδιοποίηση, πυκνότητα, τοίχοι περιβλήματα και ελευθερία συμπεριφοράς**, διότι θεωρούμε ότι σε αυτούς τους όρους κυρίως κρύβεται το αίτιο της οπτικής εικόνας της γειτονιάς, δηλαδή μέσα από αυτούς κυρίως διαμορφώνεται και εκφράζεται η εικόνα του δημόσιου χώρου της. Βεβαίως οι όροι αυτοί ανιχνεύονται σε όλες τις περιοχές και τις «χρήσεις» μιας πόλης, ο τρόπος και η ένταση εφαρμογής τους όμως είναι που διαφοροποιούν το βίωμα της γειτονιάς από εκείνο του κέντρου ή άλλων περιοχών της πόλης.

> Η πολεοδομία, υποστηρίζει ο Moles, είναι η λειτουργική **ιδιοποίηση** του χώρου από τον άνθρωπο. Μέσα από την προοπτική αυτή αναπτύσσει μια θεωρία «κενών» που είναι τα εκ του αρχιτεκτονικού έργου - αλλά όχι μόνο αυτού επισημαίνουμε εμείς! - παραγόμενα «κελύφη» εντός των οποίων τοποθετούνται οι υπάρξεις οι οποίες ιδιοποιούνται τον «μέσα χώρο» πληρώνοντάς τον με αντικείμενα, συμπεριφορές και σημασίες στον τρισδιάστατο χώρο. Ο Moles προτείνει δύο τύπους βασικών συνδέσεων των «κενών» αυτών: τον τύπο σφουγγαριού (κενά που τοπολογικά συνδέονται μεταξύ τους) και τον τύπο γραβιέρας (μειονωμένα, κλειστά στον εαυτό τους κενά που συνδέονται μόνο μέσω του υλικού υποβάθρου)² Ο Ιωσήφ Στεφάνου επεκτείνει την άποψη αυτή μιλώντας για την ιδιοποίηση των κενών αυτών από τον άνθρωπο μέσα στον χώρο και τον χρόνο, υποδιαιρώντας τον δεύτερο σε γεμάτο, κενό και διάτρητο.³ Σε δημοσίευσή του διαβάζουμε: «...Δεν υπάρχει ακόμα μια διαλεκτική της ελευθερίας του χώρου. Ξέρουμε πως μέσα στην σύγχρονη ζωή τα χρονικά διαφράγματα είναι ελαστικά και αφήνουν περιθώρια σε αντίθεση με τα χωρικά, ιδίως αυτά της κατοικίας. Ο χρόνος της μεταβολής του αστού, που αιωρείται από τον χώρο εργασίας στον χώρο της αυτόνομης ζωής, αντιπροσωπεύει αυτά τα διαφράγματα.»⁴ Πέρα όμως από τα κελύφη που παράγει το αρχιτεκτονικό έργο, ο Moles ορίζει κελύφη/μονάδες, «χωράτομα», τα οποία κλιμακωτά καταταγμένα είναι: 1) το όριο, το δέρμα του ίδιου το σώματος του ανθρώπου και το ένδυμα 2) ο χώρος της ακτίνας δράσης των κινητικών οργάνων 3) ο χώρος αμέσου οπτικής εμπορείας 4) ο ιδιόκτητος χώρος 5) ο χαρισματικός χώρος, η γειτονιά 6) ο χώρος του ανώνυμου, η πόλη 7) περιοχή περιχώρων 8) ο μακρινός χώρος και 9) το κοσμικό κέλυφος.

> Γίνεται κατανοητό ότι η έννοια και η εφαρμογή της γειτνίασης είναι συναφής με την έννοια της **πυκνότητας** με την γεωγραφική πρωτίστως σημασία. Ο βαθμός πυκνότητας είναι ουσιαστικά βαθμός ισορροπίας μεταξύ της συνολικής δημιουργικότητας και του κοινωνικού ελέγχου, εννοιών και πρακτικών αλληλεξαρτώμενων αλλά σχετικά αντίρροπων. Ο Ιωσήφ Στεφάνου υποστηρίζει: «Οι άνθρωπινες συγκεντρώσεις έχουν ενδιαφέρον να αυξάνουν την πυκνότητά τους **μέχρις ενός ορίου**, για να μπορεί να αποδώσει»⁵

> Συνέχεια της θεωρίας των κελυφών και εξαιρετικά χρήσιμη για την αποσαφήνιση της λειτουργίας της γειτονιάς θεωρούμε ότι είναι και η παρατήρηση του Γάλλου ψυχιάτρου και ψυχαναλυτή P.C. Racamier σχετικά με την σχέση ανάμεσα στον άνθρωπο και το κέλυφος της κατοικίας του: Ο άνθρωπος θεωρεί την κατοικία του σαν μια παράσταση του εαυτού του, και η κατοικία λειτουργεί σαν καθρέπτης που τον αντανακλά. Η εικόνα του σπιτιού αποτελεί καθολικό σύμβολο μητρικού κόλπου και οι τοίχοι του γίνονται αντιληπτοί σαν **περιβλήματα** και επομένως σαν τέτοια θα έπρεπε να συλλαμβάνονται και να σχεδιάζονται.⁶

> Κινούμενος χωροχρονικά ο άνθρωπος προσπαθεί να ισορροπήσει ανάμεσα στα κλειστά και τα συνδεδεμένα συστήματα που συνθέτουν το περιβάλλον του. Η κίνηση αυτή κατ'ανάγκη συνοδεύεται από αυξομειούμενη ελευθερία εξαρτώμενη από περιορισμούς διαφόρων νόμων: φυσικών, βιολογικών, κοινωνικών, ηθικών, στατιστικού χαρακτήρα. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια της ιδιοποίησης ή προσοικείωσης του χώρου ορίζεται το πεδίο ελευθερίας από πλευράς τοπολογικής και τοπογραφικής. Διακρίνουμε τρία είδη **ελευθερίας συμπεριφοράς** ανάλογα με τον βαθμό συμπίεσης του πεδίου ελευθερίας: την αρχική/βασική ελευθερία (απρόσκοπτη κίνηση μέσα από ελεύθερα κενά που αφήνουν μεταξύ τους ομάδες απαγορεύσεων), την ελαστική (χαλαρότητα μέσα σε περιβάλλον απαγορεύσεων των οποίων τα όρια δεν είναι άκαμπτα αλλά ελαστικά) και την ελευθερία του αυλακιού (κάθε τι που δεν απαγορεύεται είναι υποχρεωτικό).⁷

1: Θεωρούμε ότι εξ ίσου με τα «κενά» των πραγματολογικών κελυφών δημιουργούνται με ιδεολογική αφετηρία και εκείνα των ιδεολογικοπνευματικών κελυφών τα οποία λειτουργούν χωρικά με παρόμοιο προς τα υλικά κελύφη τρόπο. Π.χ.: Θρησκευτικές μειονότητες χωρίς κατ'ανάγκη να διαθέτουν κτηριακό αποτύπωμα, απλά και μόνο συσπειρώνοντας ομάδες ανθρώπων, δημιουργούν συμπεριφορικά «κενά» μέσα στον ενιαίο πνευματικό αλλά και πραγματολογικό χώρο.

2: A. Moles, «Les Coquilles de l' homme», S.A.D.G. 168

3: Ιωσήφ Στεφάνου, 1970, «Πόλις και Ψυχαγωγία», Τεχνικά Χρονικά Νο11

4: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Στοιχεία Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 16

5: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Στοιχεία Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 10

6: P.C. Racamier, 1968, «Psychologie de l' espace Architecture», Περιοδικό Architecture forms et function, No 14, σελ.34-41

7: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Στοιχεία Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 17

Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο τίτλος του κεφαλαίου αυτού θα μπορούσε να είναι: **Η γειτονιά που επιλέχθηκε ως αφορμή προβληματισμού**. Πράγματι, δεν στοχεύουμε σε κάποια μελέτη επίλυσης των εξεταζόμενων ζητημάτων της επιλεγμένης γειτονιάς, όσο σε ανάσυρση στοιχείων και χαρακτηριστικών της που δίνουν έναυσμα και τροφή στο γενικότερο προβληματισμό πάνω στο θέμα που ερευνούμε. Η περιοχή μελέτης είναι μια γειτονιά της Νεάπολης, στις βορειοδυτικές παρυφές του Λυκαβηττού. Διαλέξαμε αυτή την γειτονιά για δύο λόγους: αφ' ενός μας είναι οικεία, την έχουμε ζήσει από κοντά, έχει χαραχθεί στην αστική εμπειρία μας' αφ' ετέρου, θεωρείται και είναι μια «καλή» γειτονιά χωρίς φαινόμενα υποβάθμισης που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν παραπλανητικά και επιβαρυντικά στην ανάπτυξη των σκέψεών μας. Η Νεάπολη, σημειώνεται με κίτρινο διάστικτο κύκλο στην εισαγωγική εικόνα (Εικ.2) θεωρείται από τις καλές συνοικίες της Αθήνας. Είναι από τις πρώτες συνοικίες που αναπτύσσονται, ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αι., σχεδόν μαζί με την οικοδόμηση του ιστορικού κέντρου. Πρόκειται ουσιαστικά για το τμήμα της πόλης που βρίσκεται ανάμεσα στον Λυκαβηττό και τον λόφο Στρέφη, έχοντας βόρεια την συνοικία Γκύζη, δυτικά τα Εξάρχεια, νότια την Ακαδημία και ανατολικά τα Κουντουριώτικα.

Εικ.2: Δορυφορική φωτογραφία της Αθήνας και του Πειραιά, Bing maps, Aerial view

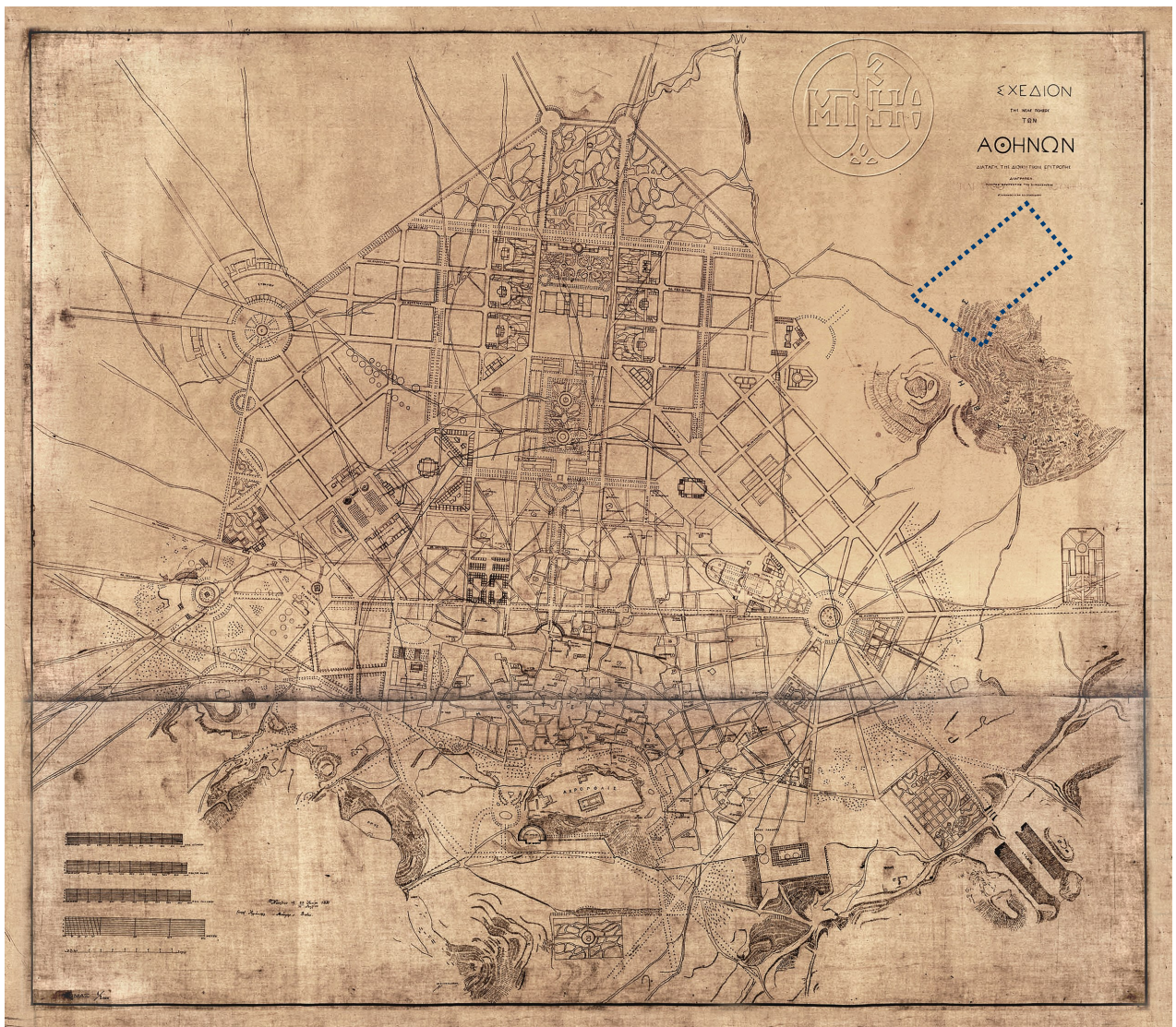
Το κέντρο της συνοικίας απέχει από την πλατεία Ομονοίας 1200μ –σε ευθεία μέτρηση Google Earth– κατορθώνοντας έτσι να είναι πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης και ταυτόχρονα να αποστασιοποιείται από αυτό. Είναι μεσοαστική περιοχή κυρίως κατοίκησης, γενικής και αμιγούς, και γενικότερα μη οχλουσών χρήσεων και εγκαταστάσεων. Θα λέγαμε ότι η μόνη όχληση προέρχεται από τις θορυβώδεις συνδετήριες οδούς που διασχίζουν την συνοικία ενώνοντας το κέντρο της πόλης με την λεωφόρο Αλεξάνδρας. Λόγω της παρουσίας πανεπιστημιακών ιδρυμάτων, ινστιτούτων και σχολών, γίνεται έντονη και η παρουσία φοιτητών. Εξ' άλλου, η συνοικία αυτή υπήρξε πάντα εστία πολιτισμού και διανοουμένων.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ

Αναζητούμε τις παραμέτρους και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες το ρυμοτομικό σχέδιο της περιοχής που αναφερόμαστε πραγματοποιείται ώστε να συμπεράνουμε ή έστω να αφουγκραστούμε το αίτιο της εικόνας του δημόσιου χώρου που σήμερα έχει παραχθεί.

Ξεκινώντας από το πρώτο σχέδιο που εκπονούν για την Αθήνα οι Σ. Κλεάνθης και E. Schaubert το οποίο εγκρίθηκε με το Β. Διάταγμα 29-6/11-7 1833 (Εικ.3) -στο οποίο σημειώνουμε με μπλε διάστικτο περίγραμμα και την περιοχή μελέτης- εύκολα διαπιστώνουμε ότι αφορά μόνο την τότε προβλεπόμενη έκταση της πόλης. Παρά την λογική και το ευφρές των σχεδιαστικών επιλογών, την χαρισματική επίλυση των χαράξεων, την αξιολόγηση των κόμβων, την ανάδειξη των θεάσεων, η έκταση του σχεδίου παραμένει περιορισμένη και με αρκετά σαφή όρια καθορισμένη. Τουλάχιστον σε αυτή την φάση σχεδιασμού δεν διαφαίνεται κάποια ιδιαίτερη σχεδιαστική επιμέλεια σχετικά με την πρόβλεψη των άμεσων επεκτάσεων της πόλης. Γίνεται προφανές ότι η περαιτέρω συνέχιση της πόλης χρειάζεται για κάθε περιοχή ιδιαίτερη ρυμοτομική μελέτη. Έτσι, προς την βορειοανατολική κατεύθυνση που μας ενδιαφέρει, ο προβλεπόμενος σχεδιασμός φθάνει το πολύ μέχρι την τεθλασμένη που περίπου σχηματίζουν οι οδοί Ναυαρίνου, Ιπποκράτους και Ακαδημίας αλλά η δυναμική επέκταση της πόλης δεν έχει ακόμα εκδηλωθεί.

Εικ.3: Συλλογή Κώστα Μπίρη© 2018 Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη, Πρώτο πολεοδομικό σχέδιο Αθηνών, πρόταση των Σ. Κλεάνθη- E. Schaubert, ανασχεδίαση 29 Ιουνίου 1833 ANA_64_34 (το διάστικτο περίγραμμα επάνω δεξιά έχει ενσωματωθεί στην εικόνα από εμάς και σημειώνει την θέση και το μέγεθος της γειτονιάς που μελετούμε)

Οδός Ακαδημίας

Λεωφόρος Πανεπιστημίου

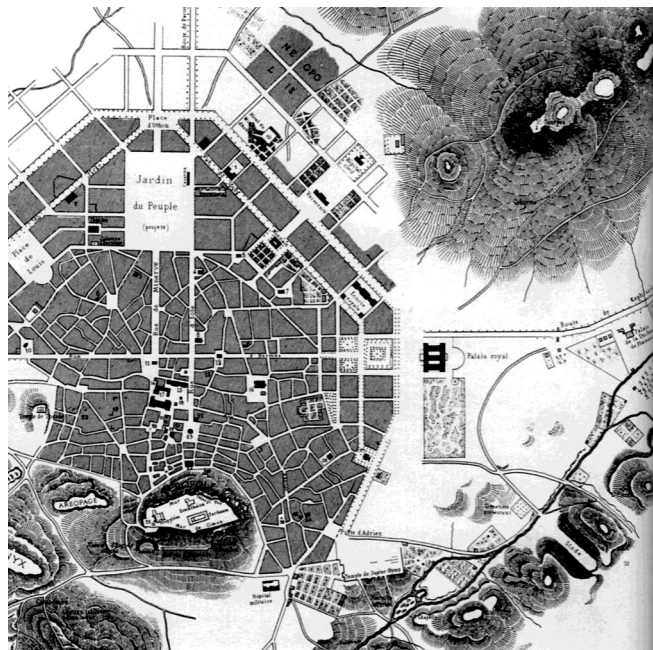
Οδός Σταδίου

Στο τοπογραφικό σχέδιο του Stauffert 1836 (Εικ.4) αποτυπώνονται ελάχιστα κτίσματα μέχρι την οδό Ακαδημίας, ενώ η περιοχή της Νεάπολης, η βορειο-ανατολική συνοικία, ούτε καν απασχολεί τον δημιουργό του χάρτη.

Εικ.4: Τοπογραφικό σχέδιο του Stauffert, Β τμήμα, Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 56

Μετά όμως το 1840 η περιοχή της Νεάπολης είναι από τις πρώτες που αναπτύσσονται, έστω με αργούς ρυθμούς¹, με ρυμοτομία που προκύπτει μάλλον απο προφανείς επαναλήψεις και ακολουθίες ως προς τα πλέγματα του αρχικού σχεδίου.

Στο σχέδιο Chenavard που το 1843 αποτυπώνεται η διαμόρφωση της ρυμοτομίας της Αθήνας είναι η πρώτη φορά που καταγράφεται η ονομασία της περιοχής ως ΝΕΟΠΟΛΙΣ. Στο βορειοανατολικό τμήμα μόλις αρχίζει να διαγράφεται η οδός Σόλωνος, πριν και μετά από την οποία η θεσμοθετημένη ρυμοτομία συμπλέκεται με την αυθαιρεσία της προϋπάρχουσας (Εικ.5). Αυτή όμως η αυθαιρεσία είναι ίσως περισσότερο αυθεντική παρ' όλο που δηλώνει την γνωσιακή και ιδεολογική ένδεια των κατοίκων.

Εικ.5: Απόσπασμα απο τον χάρτη Chenavard, Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 86

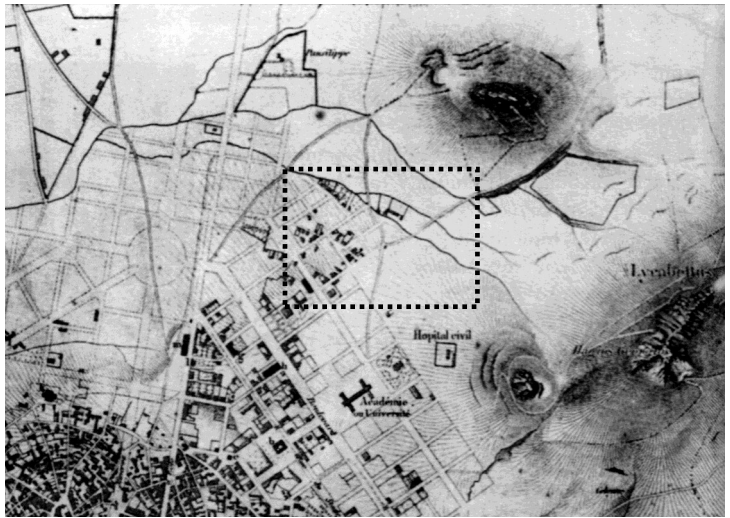
Αυτό που έχει σημασία να παρατηρήσουμε είναι ότι η οικοδομική δραστηριότητα προηγείται έστω λίγο της εφαρμογής της θεσμοθετημένης ρυμοτομίας, κάτι που φαίνεται καλύτερα στον χάρτη που εκπονεί το 1954 η Γεωγραφική Υπηρεσία του Γαλλικού Επιτελείου Στρατού (Εικ.6). Κτίσματα έχουν κτισθεί πάνω σε προϋπάρχουσες χαράξεις διαφορετικές της ισχύουσας, πριν και πέρα από την οδό Σόλωνος, τραβώντας κάπως άναρχα την πόλη βορειοανατολικά προς τον λόφο Στρέφη (διάστικτο περιγράμμα εντός του χάρτη) Η σχεδιασμένη ρυμοτομία έτσι έρχεται να συνυπάρξει με μια ήδη διαμορφωμένη δομή.

1: Στον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 76 και 99 αναφέρεται ότι πρώτη η βορειοδυτική Νεάπολη, έστω με αργούς ρυθμούς, άρχισε να οικοδομείται απο τις αρχές του 1840, αλλά οικοδομική δραστηριότητα συμβαίνει και στην βορειοανατολική Νεάπολη. Η πρώτη μετονομάστηκε σε Μεταξουργείο, η δεύτερη κράτησε την ονομασία της.

Η συνύπαρξη αυτή έχει μέχρι σήμερα αφήσει το ίχνος της στον πολεοδομικό ιστό της περιοχής.

Οι διεργασίες επέκτασης της πόλης είναι αργές και σε αυτές εμπλέκονται ισχυρά οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα. Συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ μεγάλων γαιοκτημόνων και μελετητών από τη μία και το ασαφές του σχεδιασμού από την άλλη, συνεχώς προκαλούν τροποποιήσεις, παραμορφώσεις ή και ακυρώσεις ρυμοτομικών προτάσεων σε σχέση με οδούς και διαστάσεις δρόμων και πλατειών¹.

Εικ.6: Απόσπασμα από τον χάρτη της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Γαλλικού Επιτελείου Στρατού, 1854. Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 100

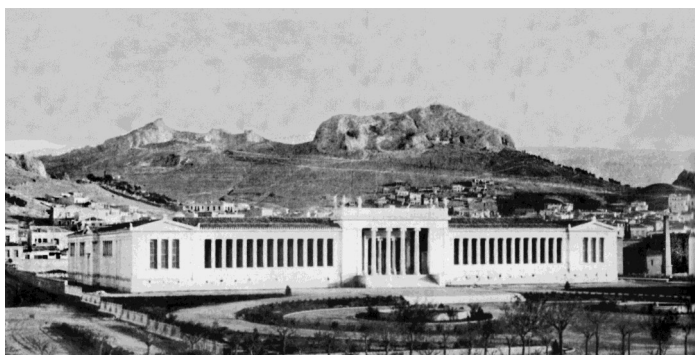

Την γενική ασάφεια και ανησυχία προσπαθεί να αντιμετωπίσει η Επιτροπή του 1860 αφού πρώτα απαγορεύτηκε η ανέγερση νέων οικοδομών. Η Επιτροπή, αποτελούμενη από 7 άτομα, δύο στρατιωτικούς, δύο λειτούργους δημοσίων υπηρεσιών, τον δήμαρχο, και μόνο δύο Αρχιτέκτονες, το 1860 παρουσιάζει σχέδιο 4 τμημάτων για την Αθήνα στο οποίο μεταξύ άλλων προβλέπει τη δημιουργία της πλατείας Κάνιγγος και της πλατείας Κολωνακίου. Όμως, το Δημοτικό Συμβούλιο στο οποίο υποβάλλεται το σχέδιο, το χαρακτηρίζει δυσεκτέλεστο λόγω μεγάλων θυσιών από μέρους του Δήμου και το υπουργείο αποφεύγει να το εγκρίνει. Αναθέτει μάλιστα στην στρατιωτική πολεοδομική υπηρεσία την περαιτέρω επεξεργασία του². Το 1865 το εγκεκριμένο σχέδιο της πόλης εκπονημένο από την Διεύθυνση Μηχανικού του Στρατού, στο Β τμήμα της, επεκτείνεται σημαντικά και φθάνει μέχρι τις οδούς Διδότου, Ζωοδόχου Πηγής, Αρχαχώβης και Στουρνάρη (Εικ.7). Είναι πλέον απόλυτα εμφανές ότι το ρυμοτομικό σχέδιο που υλοποιείται αποτελεί συνέχιση των βασικών χαράξεων του σχεδίου των Κλεάνθη-Schauberth με κάποιο μόνο περιορισμό των διαστάσεων των οικοδομικών τετραγώνων και των δρόμων.

Εικ.7: Απόσπασμα από το Σχέδιο Β Τμήματος της πόλεως των Αθηνών, 1865. Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 161

Σε φωτογραφία της ίδιας εποχής (Εικ.8), που σε πρώτο πλάνο φαίνεται το νεόκτιστο Αρχαιολογικό Μουσείο, σε δεύτερο πλάνο μπορούμε να δούμε αρκετά κτίσματα που αρχίζουν να σκαρφαλώνουν τις παρειές του λόφου Στρέφη (αριστερά στην εικόνα) αλλά και του Λυκαβηττού, σαφώς πέρα από τα όρια του εγκεκριμένου ρυμοτομικού σχεδίου της εποχής. Αυτή η εικόνα πιστοποιεί ακόμη ισχυρότερα κάτι που ήδη διαφαινόταν: Η ρυμοτόμηση της επέκτασης της πόλης βορειοανατολικά (και όχι μόνο) ακολουθεί ασθμαίνουσα την οικοδόμηση, ως μάλλον συνισταμένη της προστριβής ανάμεσα στους μεγαλοκτηματίες και τους μελετητές των Διευθύνσεων Μηχανικού του Στρατού, παρά ως αποτέλεσμα εμπνευσμένης και επιστημονικής μελέτης ειδικής για κάθε συγκεκριμένη περιοχή.

Εικ.8: Το Αρχαιολογικό Μουσείο, 1866. Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ»

1: Στον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 82-84 περιγράφεται η εξ αφορμής της ρυμοτόμησης και οικοδόμησης της πόλης διένεξη μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, που συνέχισε να συμβαίνει αμείωτη και μετά την παράδοση της αρμοδιότητας του σχεδίου και της εποπτείας της οικοδόμησης της πόλης στους Έλληνες αξιωματικούς του Μηχανικού.

2: Κώστας Μπίρης, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ 108-109

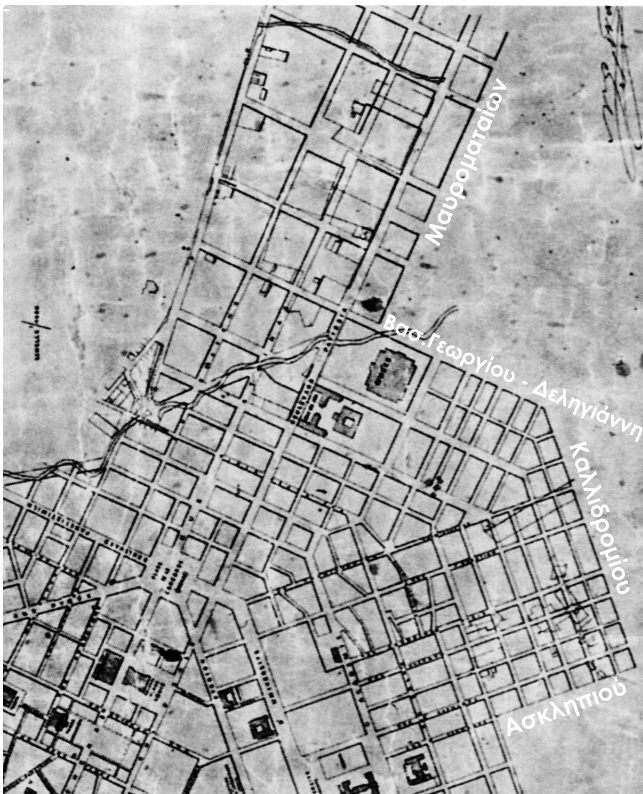

Η άποψη αυτή ενισχύεται και από τον Κώστα Μπίρη ο οποίος περιγράφοντας την κατάσταση που επικρατεί, γράφει: «Εξηκολούθησεν έκτοτε η επέκτασις της ρυμοτομίας προς όλας τα κατευθύνσεις, δι'εγκρίσεως **ιδιωτικών** ρυμοτομικών σχεδίων, κατά τρόπον τυχαίον, χωρίς καμμίαν πρόβλεψιν περί κοινοχρήστων χώρων και περί κυκλοφοριακού δικτύου, ή προς νομιμοποίησιν **προηγηθείσης** αυθαιρέτου οικοδομήσεως ή με μοναδικόν σκοπόν την χαριστικήν εξυπηρέτησιν του συμφέροντος των κτηματιών...»¹

«...Ωστόσο, τα κέρδη αυτού του πολυσχιδούς κτίζειν δεν πληρούν ποτέ την ουσία του κατοικείν. Αντίθετα, μάλιστα: την εξανemizουν, όταν το κυνήγι και η απόκτησή τους γίνεται αυτοσκοπός...» παρατηρεί ο Martin Heidegger.²

Την πλήρη ανυπαρξία σχεδιασμού ικανού να προβλέψει και να εναρμονίσει σωστά τις επεκτάσεις της πόλης με τον αρχικό της πυρήνα, διακρίνει στα μέσα της δεκαετίας του 1860, ο καθηγητής του Πολυτεχνείου στο μάθημα της Τοπογραφίας, Ιωάννης Γενίσαρλης. Ο Κώστας Μπίρης καταγράφει: «Διέκρινεν επίσης ο Γενίσαρλης ότι, με τας χαρακτηρισκάς ασυναρτήτους επεκτάσεις του σχεδίου της πόλεως, τας οποίας προεκάλουν οι ενδιαφερόμενοι ιδιοκτήται και τας ενέκρινον ο Δήμος και το Υπουργείον, χωρίς ανάγκην, χωρίς σύστημα και χωρίς απωτέραν περί του μέλλοντος πρόβλεψιν, αυτή η πόλις θα απεινίγεται κάποτε από έλλειψιν συγκοινωνιακών αρτηριών.»³ Από την καταγραφή αυτή εμείς κρατάμε την βαρυσήμαντη επισήμανση: **οι επεκτάσεις του σχεδίου της πόλεως ήταν σε μεγάλο βαθμό χαριστικές, ασυνάρτητες, αποτέλεσμα πίεσης των ιδιοκτητών.**

Μέσα από τέτοιου είδους διεργασίες η Αθήνα οδηγείται στην μορφή που καταγράφει ο χάρτης Plan d' Athenes, J.E.MASSON, δημοσιευμένος το 1876 (Εικ.9). Στον χάρτη αυτόν διακρίνονται ως όρια της βορειοανατολικής ρυμοτομημένης επέκτασης οι οδοί Ασκληπιού, Καλλιδρομίου, Βασ. Γεωργίου-Δεληγιάννη και Μαυροματαιών. Δηλαδή η πόλη έχει πλέον φτάσει βορειοανατολικά στο λόφο του Στρέφη και πλησιάζει τον Λυκαβηττό.

Εικ.9: Απόσπασμα από τον χάρτη των Αθηνών 1876. Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 189

Το 1879 παρατηρείται ρεύμα ομογενών από την Αίγυπτο και έτσι ανακύπτει απότομα στην Αθήνα μεγάλη ζήτηση οικοπέδων και κατοικιών για αγορά. Αυτό δημιουργεί πίεση επέκτασης της πόλης και τάση οικοδόμησης. Η βορειοανατολική πλευρά της πόλης, η Νεάπολη, ελκύει ισχυρά το ενδιαφέρον των επιχειρηματιών. Οργασμός οικοδόμησης επικρατεί με κατοικίες κυρίως διώροφες ή ημιτριώροφες, «μεταπράτικα σπιτία» δηλαδή προς πώληση. Είναι ευτελή αλλά με ωραία εμφάνιση, όπως γράφει ο Κώστας Μπίρης⁴.

1: Κώστας Μπίρης, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ», εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ 163

2: Martin Heidegger, 2008, (2004), «...Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος...», εκδόσεις ΠΛΕΘΡΟΝ, σελ 23

3: Κώστας Μπίρης, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ», εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ 188-189

4: Κώστας Μπίρης, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ», εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ 198

Το πρώτο σχέδιο στο οποίο εμφανίζεται ρυμοτομημένο ένα μικρό τμήμα της Νεάπολης που μετά την οδό Ασκληπιού ανεβαίνει προς τον Λυκαβηττό και ως εκ τούτου με έντονη κλίση (διάστικτο περιγράμμα εντός του χάρτη), είναι ο τοπογραφικός χάρτης της Αθήνας που εκπονεί το 1890 ο J. Kaupert (Εικ.10) Το τμήμα αυτό περιβάλλεται από τις οδούς Πατριάρχου Φωτίου, Σαρανταπήχου, Χρυσάνθου Σερρών και Ασκληπιού αλλά η ρυμοτόμηση που φαίνεται στο σχέδιο στην πορεία του χρόνου ελαφρώς θα τροποποιηθεί.

Εικ.10: Απόσπασμα από τον χάρτη: Συλλογή Κώστα Μπίρη© 2018 Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη, χάρτης Kaupert 1891 ANA_64_48

Στον χάρτη του 1892 (Εικ.11) εμφανίζεται ολοκληρωμένη η ρυμοτόμηση της περιοχής ανάμεσα στην οδό Ασκληπιού και τον λόφο Στρέφη, φθάνοντας βορειοανατολικά έως την σχετικά πρόσφατα χαραγμένη Λεωφόρο Αλεξάνδρας. Αυτό που σε αυτή την επέκταση είναι χαρακτηριστικό και άξιο προσοχής είναι ότι η οδός Ασκληπιού αποτελεί ένα είδος ισχυρού ορίου, πιθανόν επειδή νότια και ανατολικά από αυτήν η μορφολογία του αναγλύφου, με τις έντονες κλίσεις του Λυκαβηττού, δυσκόλευε έστω παροδικά την ρυμοτόμηση και την οικοδόμηση.

Εικ.11: Απόσπασμα από τον χάρτη των Αθηνών 1892, Πάλλης-Κοτσιάς, Σαρωμένη φωτογραφία από τον τόμο του Κώστα Μπίρη «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ» εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ 2005, σελ 225

Στον χάρτη του 1900 των Χάγερ και Δημητρίου (Εικ.12) εμφανίζεται για πρώτη φορά ρυμοτομημένη ολόκληρη η περιοχή, από τον λόφο Στρέφη μέχρι τον Λυκαβηττό σε όλο το μήκος της διαδρομής μέχρι την Λεωφόρο Αλεξάνδρας και πέρα από αυτήν.

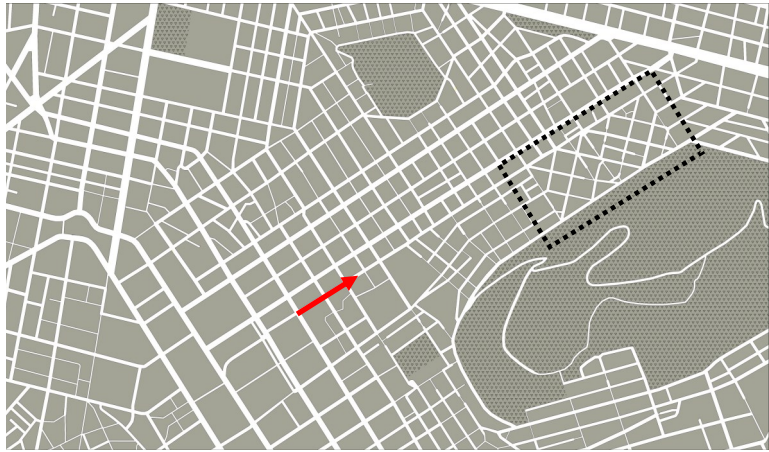

Εικ.12: Απόσπασμα από τον χάρτη: Συλλογή Κώστα Μπίρη© 2018 Αρχεία Νεοελληνικής Αρχιτεκτονικής Μουσείου Μπενάκη, Έντυπος ρυμοτομικός χάρτης έως το 1900, των μηχανικών Φειδίου Χάγερ και Αγγέλου Δημητρίου ANA_64_38

Με μια γενική ματιά διακρίνουμε την ασυγκράτητη εφαρμογή ενός ορθοκανονικού πυκνού και σχεδόν ισοβαρούς πλέγματος, πλήρους και ασφυκτικής οικιστικής εκμετάλλευσης. Η συνοικία της Νεάπολης φαίνεται να επεκτείνεται χωρίς να υπάρχει κάποια προσπάθεια εκπόνησης επιμελημένου ρυμοτομικού σχεδίου συσχετισμένου με τις ιδιαιτερότητες, τις δυναμικές και τις απαιτήσεις της συγκεκριμένης περιοχής. Αυτό βέβαια θα προϋπέθετε την ύπαρξη γενικότερου πολεοδομικού σχεδιασμού την υλοποίηση του οποίου θα υποστήριζε το ρυμοτομικό¹. Είμαστε όμως ακόμη στην εποχή που τα ρυμοτομικά είναι τα μόνα σχέδια που εκπονούνται, και αυτά χωρίς συνάρτηση μεταξύ τους και όχι από ικανούς μελετητές.

1: Αθανάσιος Αραβαντινός, 2007, «πολεοδομικός σχεδιασμός», εκδόσεις ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, σελ 169

Ο χάρτης (Εικ.13) απεικονίζει την ρυμοτομία της περιοχής έτσι όπως έχει τελικά διαμορφωθεί σήμερα. Το πλέγμα στο τμήμα μεταξύ λόφου Στρέφη και Λυκαβηττού, δηλαδή η ευρύτερη περιοχή που μας απασχολεί, ουσιαστικά χαράσσεται από τέσσερις ισχυρούς (Ζωοδόχου Πηγής, Χ. Τρικούπη, Ιπποκράτους και Ασκληπιού) και έναν λιγότερο ισχυρό (Ασκληπιού) παράλληλους άξονες που συνδέουν το κέντρο της πόλης με την λεωφόρο Αλεξάνδρας και τις πυκνές αρκετά μικρότερης κυκλοφορίας καθέτους οδούς. Στον χάρτη διακρίνονται επίσης με συμβολική στένωση οι πεζόδρομοι και οι σκάλες.

Στο τμήμα από την οδό Ασκληπιού (κόκκινο βέλος) έως τον Λυκαβηττό, το

Εικ.13: Επεξεργασμένη απόδοση ρυμοτομικού χάρτη, Google Map, 2018

απόλυτα ορθοκανονικό πλέγμα διαφοροποιείται κάπως, εμφανίζονται λοξοί δρόμοι, αδιέξοδα, σκάλες. Ακόμα πιο έντονα διαφοροποιείται το κομμάτι που ορίζεται από τις οδούς Βουλγαροκτόνου, Σαρανταπήχου, Φαναριωτών και Ασκληπιού (διάστικτο περίγραμμα εντός του χάρτη), που εμφανίζει ενδιαφέρουσα στροφή πλέγματος κατά 45° αντιμετωπίζοντας έτσι καλύτερα τις κλίσεις του εδάφους αλλά και προσφέροντας τριγωνικούς κενούς χώρους που δίνουν την ευκαιρία χρηστικής διαφοροποίησης σε αντίστιξη προς την μαζική οικοδόμηση.

Είναι προφανές, τουλάχιστον σε εμάς, ότι το ρυμοτομικό σχέδιο που εφαρμόζεται στην περιοχή είναι πρόχειρο, και μάλλον αυτοί που το ενέκριναν απλώς επικύρωσαν την απλοϊκή χάραξη την οποία εφάρμοσαν μελετητές αμφίβολης ικανότητας, είτε ακολουθώντας, είτε προβλέποντας, είτε επεκτείνοντας απαίδευτα τις γραμμές του πλέγματος του αρχικού σχεδίου της Αθήνας, ξεχειλώνοντάς το μέχρι εκεί που δεν μπόρεσαν περισσότερο λόγω εντελώς απαγορευτικών κλίσεων του αναγλύφου, για να μεγιστοποιήσουν την εμπορική εκμετάλλευση της γης τους μέσω της οικοδόμησης και πώλησης ή ενοικίασης κατοικιών. Είναι χαρακτηριστικό ότι λόγω της έντονης κλίσης μετά την πρώτη παράλληλη της οδού Ασκληπιού προς τον Λυκαβηττό, οι κάθετοι οδοί μετατρέπονται σε μακριές ατελείωτες σκάλες. Νομίζουμε ότι η περίπτωση που εξετάζουμε είναι από τις πρώτες ιστορικά για τις οποίες ισχύει αυτό που ο Α. Αραβαντινός περιγράφει για μεταγενέστερες περιπτώσεις: «Πρόκειται δηλαδή απλώς και μόνο για μια στατική απεικόνιση των προβλεπόμενων οικοδομικών τετραγώνων με σκοπό την οικονομική εκμετάλλευση της γης στο έπακρο και με πλήρη αδιαφορία για τις επιπτώσεις»¹.

ΟΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Ανέκαθεν η χρήση της περιοχής που μελετούμε (διάστικτο περίγραμμα) ήταν αμιγής κατοικία με άμεση γειννίαση με περιοχές επίσης αμιγούς ή γενικής κατοικίας (Εικ.14).

ΥΠΟΜΝΗΜΑ	
	Γενική Κατοικία
	Αμιγής Κατοικία
	Τοπικό Κέντρο Γειτονιάς
	Υπερτοπικό Κέντρο Δήμου
	Αστικό πράσινο - Ανοικτοί Χώροι
	Εκπαίδευση
	Πολιτισμός
	Ναός

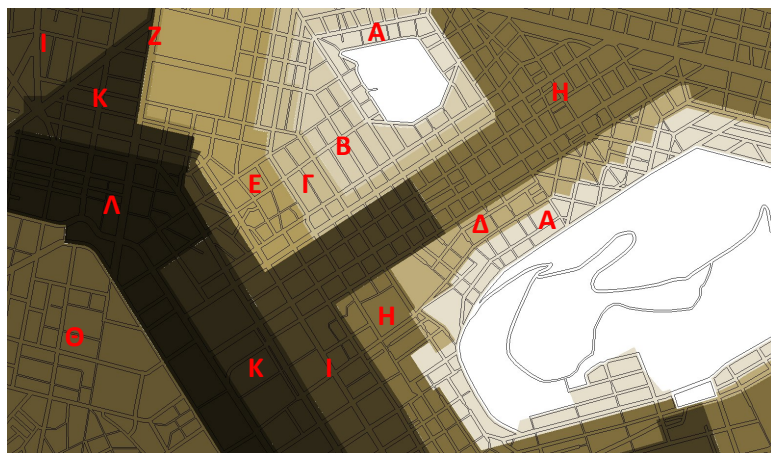
Εικ.14: Επεξεργασμένη απόδοση χάρτη Χρήσεων Γης, Οργανισμός Ρυθμιστικού Σχεδίου & Προστασίας του Περιβάλλοντος, Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, Δήμος Αθήνας, 5^η τροποποίηση, ΦΕΚ 90ΑΑΠ/2010, Χάρτης Π1

1: Αθανάσιος Αραβαντινός, 2007, «πολεοδομικός σχεδιασμός», εκδόσεις ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, σελ 184

ΟΙ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ ΔΟΜΗΣΗΣ

Γνωρίζουμε από την ιστορική καταγραφή της πολεοδομικής εξέλιξης της περιοχής ότι η κατάτμηση των ιδιοκτησιών των μεγάλων γαιοκτημόνων είναι μεγάλη και τα οικοπέδα μικρά¹ ώστε να μπορεί να αυξηθεί ο αριθμός των κατοικιών αλλά και να διευκολυνθεί η εμπορική τους εκμετάλλευση. Οι περιορισμοί που επιβάλλονται από την στοιχειώδη πολεοδομική νομοθεσία της εποχής², αφορούν το ανώτερο ύψος του κτίσματος που δεν πρέπει να είναι πάνω από 2 ορόφους, τις ελάχιστες διαστάσεις της πρόσοψης και του βάθους των κτισμάτων 8 και 10 πήχης αντίστοιχα και το ελάχιστο εμβαδό του προς οικοδόμηση οικοπέδου που δεν πρέπει να είναι μικρότερο από 100 τετραγωνικούς πήχεις³.

Κατά την πρώτη περίοδο που επικρατεί η αντιπαροχή, οι όροι δόμησης συμβαίνει να μη διαθέτουν τις έστω κάπως προσαρμοστικές βελτιώσεις της σημερινής πολεοδομικής νομοθεσίας. Έτσι, στο κατακεραματισμένο οικοπεδικό περιβάλλον με το οποίο επιβαρύνθηκε η περιοχή, κατεδαφίζονται παλαιές μικρού όγκου κατοικίες και τη θέση τους καταλαμβάνουν πολυώροφα οικιστικά κτήρια στα οποία δεν έχει εφαρμοστεί ούτε η υποχώρηση του ισογείου για την εξασφάλιση παρόδιας στοάς.

Εικ.15: Επεξεργασμένη απόδοση χάρτη Συντελεστών Δόμησης, Δήμος Αθηναίων, Διεύθυνση Σχεδίου Πόλεως και Πολεοδομίας, 2018

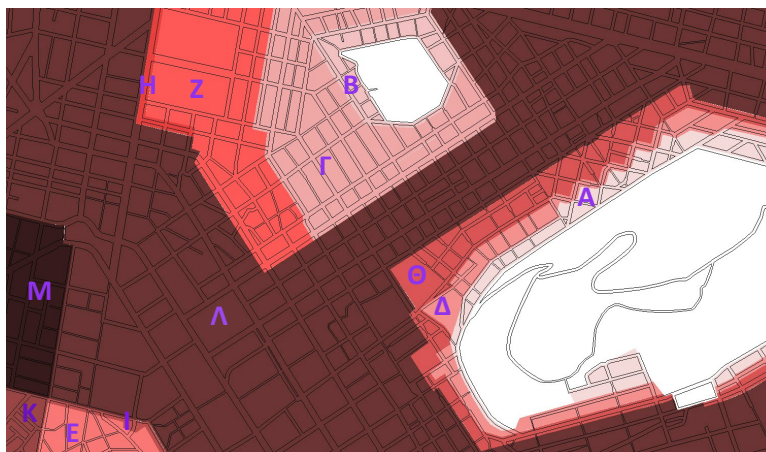
Σήμερα, οι ισχύοντες συντελεστές δόμησης είναι ανά υποπεριοχή, όπως αυτές απεικονίζονται στον χάρτη συντελεστών δόμησης του Δήμου Αθηναίων (Εικ.15), οι εξής: **A=2.10, B=2.40, Γ=2.80, Δ=3.00, Ε=3.10, Ζ=3.50, Η=3.60, Θ=4.00, Ι=4.20, Κ=4.80, Λ=5.40** (η αύξηση της έντασης του χρώματος είναι περίπου αναλογική της αύξησης του ΣΔ)

Μας ξενίζει το γεγονός ότι στις παρυφές του Λυκαβηττού, αμέσως μετά από ΣΔ 2.10 περνάμε σε ΣΔ 3.00, μάλλον υψηλό για το τμήμα αυτό, υπερπηδώντας μικρότερους συντελεστές όπως 2.40 και 2.80 που βρίσκουμε στην περιφέρεια του λόφου Στρέφη.

ΤΑ ΕΠΙΤΡΕΠΟΜΕΝΑ ΥΨΗ

Στον χάρτη των Επιτρεπόμενων Υψών (Εικ.16) φαίνονται τα κατά ζώνη επιτρεπόμενα μέγιστα ύψη που ορίζει η σημερινή πολεοδομική νομοθεσία. Αναλυτικότερα: **A=3 x 3.30m + c, B=10.80m, Γ=14.00m, Δ=4 x 3.30m + c, Ε=15.00m, Ζ=17.00m, Η=17.20m, Θ=5 x 3.30m + c, Ι=18.00m, Κ=18.50m, Λ=21.00m, Μ=22.00m**, με c=1m για κατοικία ή 2m για pilotis (η αύξηση της έντασης του χρώματος είναι περίπου αναλογική της αύξησης του ύψους)

Είναι νομίζουμε χαρακτηριστική η γραμμική εμβολή της ζώνης με επιτρεπόμενο ύψος 21.00m (ζώνη Λ) στην μεταξύ λόφου Στρέφη και Λυκαβηττού τμήμα. Επίσης, στις παρυφές του Λυκαβηττού μάλλον δεν θα έπρεπε να συναντούμε επιτρεπόμενα ύψη της τάξεως $5 \times 3.30m + c = 17.50m$, όπως είναι η ζώνη Θ.

Εικ.16: Επεξεργασμένη απόδοση χάρτη Επιτρεπόμενων Υψών, Δήμος Αθηναίων, Διεύθυνση Σχεδίου Πόλεως και Πολεοδομίας, 2018

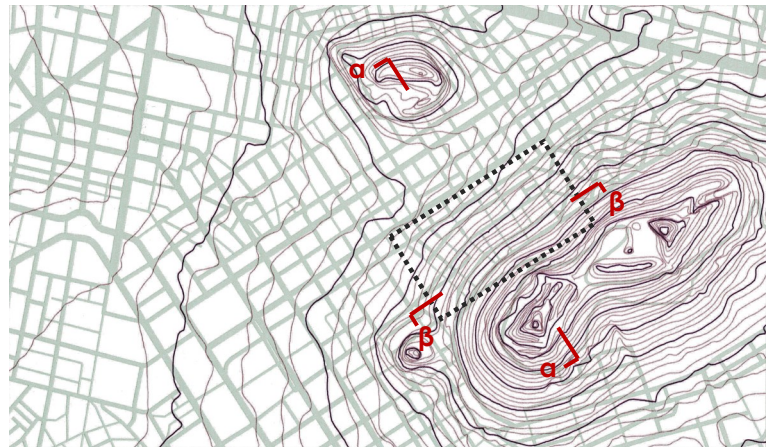
1: Τόμος Κώστα Μπίρη, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ», εκδόσεις ΜΕΛΙΣΣΑ, σελ 46

2: Στο ΒΔ «περί της εκτελέσεως του σχεδίου της πόλεως Αθηνών» (ΦΕΚ 20 15-5-1836) Άρθρο 3, ορίζεται ως ελάχιστο εμβαδό οικοπέδου προς οικοδόμηση οι 200 τετρ. πήχεις, ενώ αυτό περιορίζεται ακόμα περισσότερο φθάνοντας στους 100 τετρ. πήχεις σε επόμενο ΒΔ «περί προσθήκης εις το περί σχεδίου της πόλεως Αθηνών διάταγμα» (ΦΕΚ 91 31-12-1836) Άρθρο 14.

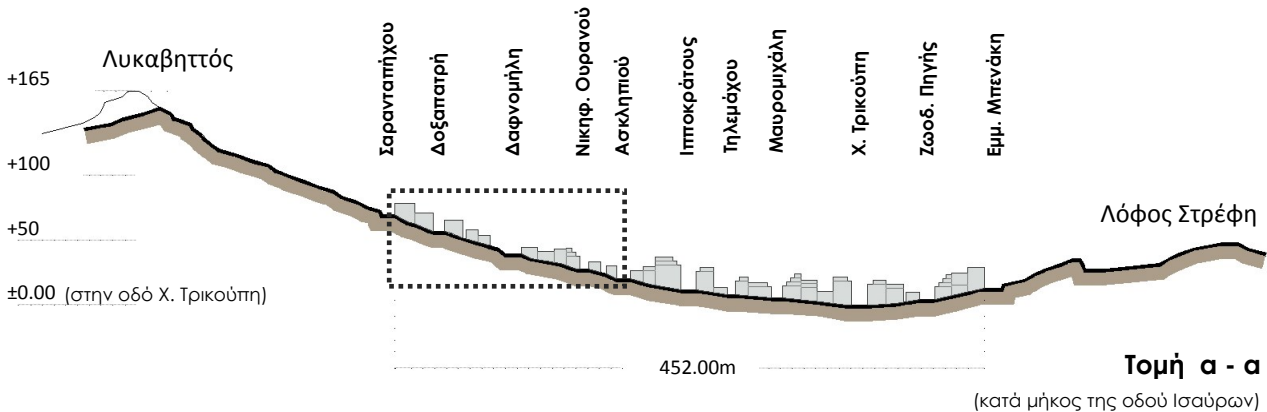
3: Πρόκειται λογικά περί του τουρκικού πήχεως που εκείνη την εποχή ήταν μονάδα μέτρησης μήκους. Σύμφωνα με το Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό Ελευθερουδάκη, ο τουρκικός πήχης χρησιμοποιήθηκε είτε ως εμπορικός που ισούται με 0.65μ, είτε ως τεκτονικός –για τον οποίον προφανώς γίνεται λόγος– που ισούται με 0.75μ. Ο τετραγωνικός τεκτονικός πήχης ισούται με 0.5625μ²

ΤΟ ΑΝΑΓΛΥΦΟ

Στον χάρτη του αναγλύφου (Εικ. 17) μπορούμε εύκολα να παρατηρήσουμε ότι μεταξύ λόφου Στρέφη και Λυκαβηττού συμβαίνει πύκνωση γραμμών ισοϋψών δηλώνοντας ένα έντονο και ενδιαφέρον ανάγλυφο. Η στάθμη της οδού Σαρανταπήχου υψώνεται από την στάθμη της οδού Χ. Τρικούπη κατά περίπου 70μ ενώ απέχει από αυτήν μόλις 364μ (οριζόντια μέτρηση Google Earth). Ειδικότερα μάλιστα στην περιοχή που εστιάζεται το ενδιαφέρον μας, (διάστικτο περιγράμμα) υπάρχει υψομετρική διαφορά περίπου 50μ, σε οριζόντια απόσταση -μεταξύ των οδών Ασκληπιού και Σαρανταπήχου- 178μ.

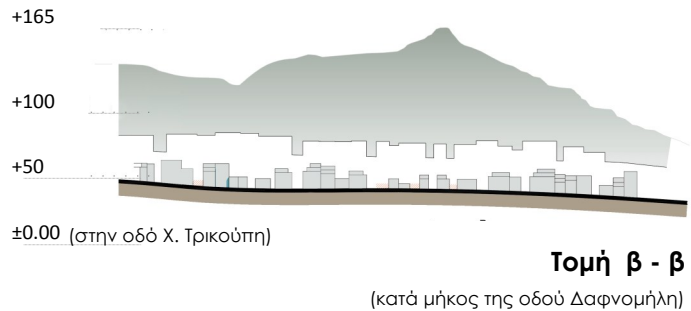

Εικ.17: Επεξεργασμένη απόδοση χάρτη ισοϋψών ανά 4μ, Εργαστήριο Πολεοδομίας, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Αντιθέτως, οι παράλληλοι με τις ισοϋψείς δρόμοι όπως είναι φυσικό έχουν πολύ μικρές υψομετρικές διακυμάνσεις.

Αυτό καταγράφεται στις δύο τομές όπου η τομή α-α αναφέρεται στην οδό Ισαύρων ενώ η τομή β-β στην οδό Δαφνομήλη.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η άντληση των στατιστικών στοιχείων γίνεται από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) και την Ελληνική Στατιστική Αρχή και ειδικότερα από τον συνεργαζόμενο με αυτούς φορέα Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων (<https://panorama.statistics.gr>). Η χωροοργάνωση που εφαρμόζει ο φορέας γίνεται με Μονάδες Χωρικής Ανάλυσης (ΜΧΑ) που στηρίζονται σε χωρομονάδες της ΕΛΣΤΑΤ. Για την περιοχή μας χρησιμοποιούμε μία ΜΧΑ με κωδικό ΕΛΣΤΑΤ 0611471002 η οποία έχει έκταση 0.05 km² και συνολικά περιλαμβάνει τα κίτρινα τετράγωνα του χάρτη (Εικ. 18). Στον ίδιο χάρτη, φαίνεται με μαύρο διάστικτο περίγραμμα η περιοχή μελέτης μας που είναι 0.07 km² δηλαδή 1.4 φορές μεγαλύτερη από την ΜΧΑ. Η ασυμφωνία αυτή, δεδομένης της ίδιας πυκνότητας, αντιμετωπίζεται προσεγγιστικά με χρήση του πολλαπλασιαστή 1.4. Τα στατιστικά στοιχεία είναι αυτά που συλλέχθηκαν κατά την τελευταία απογραφή του 2011, γνωρίζοντας βεβαίως ότι κάποια από τα στοιχεία αυτά είναι πιθανόν να αποκλίνουν ιδιαίτερα από τα σημερινά του

Εικ.18: Η «Μονάδα Χωρικής Ανάλυσης» από το Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων που σχεδόν αντιστοιχεί στην περιοχή

2018, λόγω της χρονικής απόστασης από την τελευταία απογραφή αλλά και της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης. Αυτό όμως δεν μας βλάπτει ουσιαστικά διότι η παράθεση των στατιστικών στοιχείων δεν γίνεται για την ακρίβεια της καταγραφής αλλά για να βοηθηθούμε να αφουγκραστούμε γενικά τον παλμό της συνοικίας.

Πυκνότητα Η περιοχή μελέτης έχει έκταση 0.075 km² και πληθυσμό περίπου 1850 κατοίκους¹ δηλαδή μεικτή (brutto) πυκνότητα: 26428 κατ/km² ή 264,28 κατ/ha. Οι δρόμοι, οι σκάλες και κάποια μεγάλα κενά καταλαμβάνουν 0.019 km² άρα η καθαρά κατοικημένη έκταση είναι 0.056 km² και η καθαρή (netto) πυκνότητα είναι 330 κατ/ha.

Υψηλότητα Το 89,28% του πληθυσμού είναι ημεδαποί.

Οικογενειακή κατάσταση Έγγαμοι ή με σύμφωνο συμβίωσης ή σε διάσταση το 29,17%, ενώ σύζυγοι με παιδιά αποτελούν το 13,74%.

Ηλικίες Αυτό που χαρακτηρίζει την συνοικία αυτή είναι ότι οι κάτοικοι με ηλικία 65 ετών και άνω είναι 2,4 φορές περισσότεροι από τα παιδιά έως 14 ετών².

Μορφωτικό επίπεδο Στην απογραφή του 2011, και με χρήση του συντελεστή 1.4, οι κάτοικοι που έχουν ολοκληρώσει το Λύκειο και κάποια μεταδευτεροβάθμια σχολή φαίνεται να είναι 490, με τίτλο ΑΕΙ-ΑΤΕΙ 680 κάτοικοι και με μεταπτυχιακό τίτλο 265 κάτοικοι.

Επιφάνεια κατοίκησης ανά άτομο 651 κάτοικοι διαμένουν σε κατοικίες έως 50m² ενώ σε κατοικίες άνω των 50m² διαμένουν 374 κάτοικοι.

Καθεστώς ενοίκησης Σύμφωνα με τα στατιστικά στοιχεία υπάρχει μάλλον ισχυρή ιδιοκτησία αφού ιδιοκτήτες εμφανίζονται 1030 κάτοικοι και ενοικιαστές 720 κάτοικοι.

Έτος εγκατάστασης Εμφανίζονται να διαμένουν στη συνοικία ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αι. 8 κάτοικοι, από το 1960 άλλοι 80 κάτοικοι και από το 1980 άλλοι 240 κάτοικοι. Δηλαδή 328 μόνο κάτοικοι ζουν στη συνοικία για πάνω από 30 χρόνια.

ΤΑ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΑ

Στην περιοχή διασώζονται λίγες παλαιές κατοικίες. Όλες εντός έως δύο ορόφων, οι περισσότερες με αυλή.

Σύμφωνα με την λίστα Διατηρητέων που μας παραχώρησε ο Δήμος Αθηναίων μετά από αίτησή μας, στην περιοχή πιστοποιούνται 26 από αυτά τα κτίσματα ως διατηρητέα (Εικ. 19). Τα περισσότερα βρίσκονται στην οδό Νικηφόρου Ουρανού.

Κάθε διατηρητέο στη λίστα αυτή έχει κωδικό FID και συνοδεύεται από το ΦΕΚ στο οποίο δημοσιεύεται ο επίσημος χαρακτηρισμός ως διατηρητέο. Η αντιστοίχιση της λίστας του Δήμου με την αριθμηση στον χάρτη παρατίθεται στην λίστα Διατηρητέων.

Εικ.19: Χωρική ταξινόμηση Διατηρητέων κτισμάτων

Λίστα Διατηρητέων

A/A	FID		A/A	FID		A/A	FID
1	(617)	Πατρ. Φωτίου 15	14	(2.351)	Δαφνομήλη 34	ΦΕΚ 889Δ'/93	
2	(618)	Πατρ. Φωτίου 19	15	(2.352)	Δαφνομήλη 35	ΦΕΚ 889Δ'/93	
3	(1.56)	Ασκληπιού 42	16	(2.768)	Ισαύρων 16	ΦΕΚ 889Δ'/93	
4	(1.933)	Αγίου Ισιδώρου 2	17	(494)	Νικ.Ουρανού 38	ΦΕΚ 889Δ'/93	
5	(2.349)	Δαφνομήλη 8	18	(2.769)	Ισαύρων 17	ΦΕΚ 889Δ'/93	
6	(1.562)	Ασκληπιού 60	19	(2.769)	Ισαύρων 17 A	ΦΕΚ 889Δ'/93	
7	(2.35)	Δαφνομήλη 22	20	(1.566)	Ασκληπιού 97	ΦΕΚ 889Δ'/93	
8	(490)	Νικ.Ουρανού 24	21	(1.548)	Ασκληπιού 101	ΦΕΚ 889Δ'/93	
9	(491)	Νικ.Ουρανού 26	22	(495)	Νικ.Ουρανού 42	ΦΕΚ 889Δ'/93	
10	(492)	Νικ.Ουρανού 28	23	(496)	Νικ.Ουρανού 54	ΦΕΚ 728Δ'/87	
11	(493)	Νικ.Ουρανού 30	24	(497)	Νικ.Ουρανού 56	ΦΕΚ 889Δ'/93	
12	(2.766)	Ισαύρων 12	25	(1.565)	Ασκληπιού 96	ΦΕΚ 889Δ'/93	
13	(2.767)	Ισαύρων 8	26	(1.567)	Ασκληπιού 98	ΦΕΚ 889Δ'/93	

1: Ο πληθυσμός που καταγράφεται στην ΜΧΑ 0611471002 είναι 1315 κάτοικοι. Με χρήση του συντελεστή 1.4 και επειδή η πυκνότητα και ο κτηριακός όγκος παραμένουν αμετάβλητα, ο πληθυσμός στην περιοχή μελέτης φαίνεται να είναι περίπου 1315 x 1.4 = 1850 κάτοικοι.

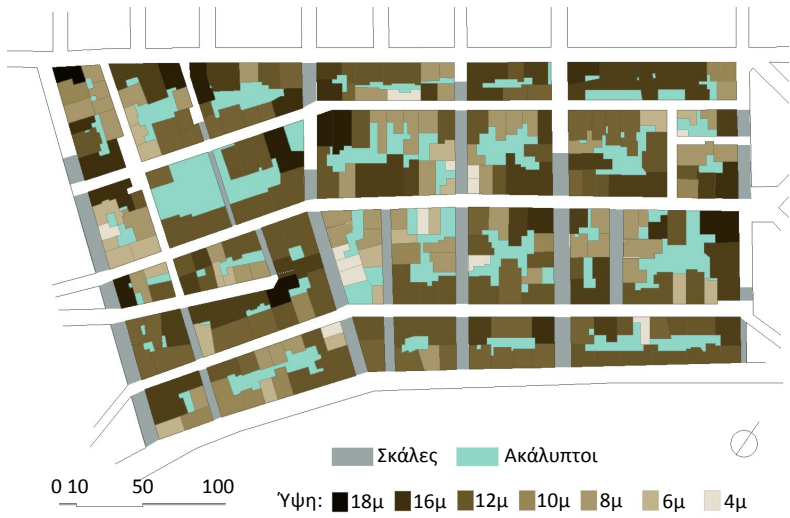
2: Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίδονται για την ΜΧΑ 0611471002 τα παιδιά έως 14 ετών είναι 116 όταν οι κάτοικοι άνω των 65 ετών είναι 282.

ΚΤΙΣΤΟ-ΑΚΤΙΣΤΟ

Ο χάρτης κτιστού-ακτίστου (Εικ.20α) εκπονήθηκε επιτόπου, έγινε λεπτομερέστερη καταγραφή του κατοψικού αποτυπώματος των κτηρίων σε σχέση με την οικοδομική γραμμή, των υψών των κτηρίων όπως αυτά γίνονται αντιληπτά από τον περιπατητή και των πλατών των δρόμων.

Φαίνεται κατ' αρχήν η κυριαρχία του κτιστού σε βάρος του ακτίστου. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε συνολική έκταση 0.075 km² το κτιστό είναι 0.056 km² δηλαδή το 75%. Καταγράφεται επίσης μεγάλο ποσοστό κινήσεων με σκάλες, που ουσιαστικά ισοδυναμούν με δύσβατους πεζόδρομους. Δρόμοι και σκάλες μοιάζουν σαν να διανοίχτηκαν αναγκαστικά, στενοί διάδρομοι κίνησης και πρόσβασης... Οι ακάλυπτοι είναι εξαιρετικά περιορισμένοι και μόνο ελάχιστοι από αυτούς έχουν κάποια περιποίηση. Ελάχιστα είναι επίσης τα άκτιστα οικοπέδα. Τα περισσότερα κτήρια έχουν ύψος από 9μ έως 15μ, υπάρχουν ελάχιστα που ξεπερνούν τα 18μ, τα κτήρια έως 8μ είναι λίγα αλλά είναι αυτά που δίνουν χαρακτήρα και χρώμα σε όλη την γειτονιά και την συνδέουν με την ιστορία της.

Κάτι που επίσης έχει ενδιαφέρον για την σχέση κτιστού-ακτίστου είναι κάποιες υποχωρήσεις της κτιστής μάζας από την οικοδομική γραμμή και κάποιες ελάχιστες πυλωτές ισογείων που δημιουργούν αφαίρεση κτηριακής μάζας στο επίπεδο του δρόμου, προσφέροντας την δυνατότητα διατρητικών ως προς το οικοδομικό τετράγωνο θεάσεων και αισθητή διεύρυνση των εφραπτόμενων ακαλύπτων (Εικ. 20β).

Εικ.20α: Χάρτης Κτιστού - Ακτίστου

Εικ.20β: Χάρτης Κτιστού - Ακτίστου στο επίπεδο των ισογείων

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΠΥΚΝΟΤΗΤΑΣ

Στον χάρτη (Εικ 21) που εκπονήσαμε καταγράψαμε τον αριθμό των κουδουνιών –που προφανώς αντιστοιχεί στον αριθμό των νοικοκυριών– σε κάθε κτήριο της γειτονιάς, δηλαδή την κατανομή των νοικοκυριών και συνακόλουθα της πυκνότητας. Αυτό το κρίναμε αναγκαίο διότι συμπληρώνει την απλή αναφορά στην πυκνότητα και βοηθά στην κατανόηση της σημερινής κατάστασης της γειτονιάς.

Σήμερα, όπως αναφέραμε, η καθαρή πυκνότητα είναι 330 κατ/ha η οποία σύμφωνα με το αποδεκτό εύρος καθαρής πυκνότητας, που σύμφωνα με τον Αραβαντινό είναι 100-400 κατ/ha σε περιοχή αστικής μόνιμης κατοικίας¹, καταλαβαίνουμε ότι είναι οριακή αν μάλιστα λάβουμε υπ' όψιν ότι πρόκειται για μια γειτονιά σκαρφαλωμένη στην πλαγιά ενός λόφου! Εκτός όμως από αυτή την διαπίστωση, εμείς εντοπίζουμε τρία ακόμμη σημαντικά προβλήματα:

α. Στην συνοικία, όπως ήδη είπαμε, υπάρχουν ακόμη αρκετές παλαιές κατοικίες, κατοικημένες και μη, καθώς και λίγα κενά οικόπεδα. Αυτά αφ' ενός δεν είναι ισοβαρώς κατανεμημένα αφ' ετέρου συχνά εφάπτονται και σχηματίζουν ικανά αραιώματα μέσα στην κτηριακή μάζα των πολυκατοικιών. Όμως τα πυκνώματα και τα αραιώματα της κτηριακής μάζας αντανακλώνται ευθέως ανάλογα και στην πυκνότητα, δημιουργώντας αντίστοιχα πληθυσμιακές συγκεντρώσεις και αραιώσεις, κάτι που κατά την γνώμη μας συντείνει στην αύξηση της αίσθησης ανισορροπίας.

β. Σε αρκετές περιπτώσεις καταγράψαμε δυσαναλογία ανάμεσα στον όγκο κάποιων κτηρίων με τον αριθμό των κατοίκων που στεγάζονται σε αυτά. Η δυσαναλογία αυτή είναι πάντα προς την κατεύθυνση: μεγάλο κτήριο για ελάχιστους κατοίκους, έτσι όπως διαφαίνεται από τον αριθμό των κουδουνιών. Αυτό σημαίνει ότι έχει συμβεί σπατάλη χώρου κάτι που, αν και νόμιμο, η έκταση και η θέση της γειτονιάς αυτής δεν το αντέχει.

γ. Με μια συγκρατημένη εκτίμηση υπάρχει μέσα στη συνοικία ένα ποσοστό παλαιάς κτηριακής μάζας 25% το οποίο αν αντικατασταθεί με κτήρια που θα υπακούουν στους σημερινούς όρους δόμησης, θα αυξηθεί εκθετικά εκτός από τον κτηριακό όγκο και τον αριθμό των κατοίκων, εκτινάσσοντας την καθαρή πυκνότητα πάνω από 400 κατ/ha.

1: Αθανάσιος Αραβαντινός, 2007, «απολεοδομικός σχεδιασμός», εκδόσεις ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, σελ 356

Η ΕΙΚΟΝΑ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ

ΑΕΡΟΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Στην προσπάθειά μας να περιγράψουμε τι σημαίνει για την εικόνα της περιοχής η υλοποίηση των σχεδίων της ρυμοτομίας της σε συνδυασμό με την εφαρμογή των όρων δόμησης, καταφεύγουμε στην αρωγή της φωτογραφίας. Κατ' αρχήν ανασύρουμε αεροφωτογραφίες από δύο πηγές: την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού για τις παλαιότερες φάσεις και το διαδίκτυο (Google και Bing maps) για την σημερινή.

Στην αεροφωτογραφία του **1945** (Εικ.22), όσο επιτρέπει η ευκρίνειά της, βλέπουμε ή συμπεραίνουμε γενικά την ένταση της οικοδόμησης. Ιδιαίτερα μέσα στο τμήμα που μας απασχολεί (κόκκινο διάστικτο περίγραμμα) με δυσκολία διακρίνουμε μικρής έκτασης κενά. Σχετικά με το διαφαινόμενο ύψος των κτισμάτων παρατηρούμε με σύγκριση της σκιάς εκείνων όμοιας διεύθυνσης, ότι τα ψηλότερα κτίσματα βρίσκονται στην οδό Ιπ-

Εικ.22: Απόσπασμα από αεροφωτογραφία της Αθήνας 1945, ΓΥΣ, f178_9089_2_1_080_1945_42000_019_xe

ποκράτους (κόκκινο βέλος) ενώ στο άνω της οδού Ασκληπείου (μπλε βέλος) τμήμα έχουμε όχι πυκνή οικοδόμηση και με κτίσματα μικρού ύψους, ενός έως δύο ορόφων. Αυτό επιβεβαιώνεται τόσο από τα εναπομείναντα σήμερα κτίσματα εκείνης της περιόδου όσο και από τα αποτυπώματά τους στους μεσότοιχους των σημερινών.

Στην αεροφωτογραφία του **1960** (Εικ.23), φαίνεται να μην υπάρχουν σημαντικά άκτιστα σημεία, γι' αυτό, εμείς θεωρούμε ότι είναι η χρονική στιγμή κατά την οποία η οπτική εικόνα της περιοχής έχει πλησιάσει αρκετά κοντά σε αυτό που ήταν η ορθή ή λανθασμένη πρόθεση του άγνωστου ρυμοτόμου της. Η συνοικία έχει πλέον μια αποκρυσταλλωμένη υλοποιημένη δομή και μια συγκεκριμένη εικόνα του δημόσιου χώρου που συντίθεται από θεάσεις, ανάγλυφο, αναλογίες, υλικότητες, που αντιστοιχούν και αποδίδουν την αρχική κεντρική ιδέα, την σύλληψη και το όραμα που είχε για αυτήν ο δημιουργός της. Πρόκειται δηλαδή για ένα στάδιο της εξέλιξης της περιοχής που θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ως ένα **«έστω»** σημείο θεμιτής και βιώσιμης ισορροπίας.

Το σημείο όμως αυτό είναι οριακό και παροδικό διότι, όπως γνωρίζουμε, μπαίνουμε ήδη στην περίοδο της αντιπαροχής, της σε διάστημα λίγων δεκαετιών κατεδάφισης των παλαιών κτισμάτων (αυτά που συνηθίσαμε να ονομάζουμε νεοκλασικά) και της ανέγερσης στην θέση τους έως και εξαώροφων πολυκατοικιών. Η οπτική και πληθυσμιακή μετάλλαξη της συνοικίας αρχίζει να συντελείται, κορυφώνεται την δεκαετία του '80 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα με μειωμένη βέβαια λόγω οικονομικής κρίσης ένταση.

Εικ.23: Απόσπασμα από αεροφωτογραφία της Αθήνας 1960, Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, 002282_R23_1960_30000_161_XE

Οι δύο αυτές αεροφωτογραφίες των εποχών 1945 και 1960 παραχωρήθηκαν από την Γεωγραφική Υπηρεσία Στρατού, σύμφωνα με το Π.Δ. 1-4 83 / ΓΕΕΘΑ / 2^ο ΜΕΟ, μετά από αίτημά μας.

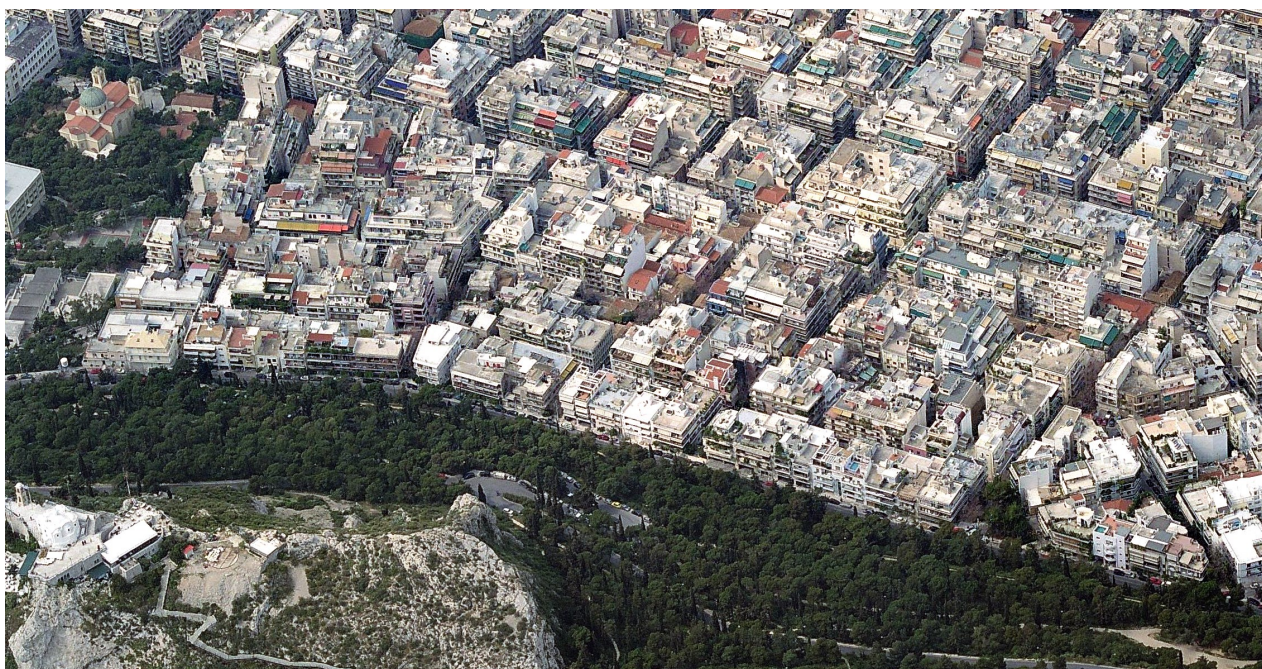
Στην δορυφορική φωτογραφία του **2017** (Εικ. 24), φαίνεται καθαρά η απόλυτη κυριαρχία της πολυκατοικίας. Εύκολα διαπιστώνει κανείς τον κορεσμό της κτηριακής μάζας, σε έκταση και ύψος, σε σχέση με τα πλάτη των δρόμων. Η ίδια γεωμετρία κάτοψης εξωθείται ισχυρά προς τα άνω αφού τα νέα κτίσματα ενώ βρίσκονται στο ίδιο εδαφιαίο ίχνος με τα παλαιά, αποκτούν σημαντικά μεγαλύτερο ύψος με αποτέλεσμα να αλλάζει δραματικά η αναλογία πλάτους δρόμου με ύψη κτηρίων. Κατοψικά, η περιοχή τείνει να μοιάζει με απλωμένη ενιαία κτηριακή μάζα στην οποία μόλις και μετά βίας έχουν ανοιχτεί τα αναγκαία περάσματα, που ονομάζουμε δρόμους, απλά και μόνο για να μπορούν οι κάτοικοι να πηγαίνουν στα σπίτια τους...

Εικ.24: Αποχρωματισμένο απόσπασμα από δορυφορική φωτογραφία της Αθήνας 2017, Google maps

Στις κοντινότερες και υπό γωνία δορυφορικές φωτογραφίες (Εικ. 25, 26) που κατασκευάσαμε με συρραφή διαδοχικών εικόνων από δικτυακό τόπο (bing.com) γίνεται με πρώτη ματιά –αρχική και ανεπεξέργαστη προσλαμβάνουσα- ακόμα πιο φανερή η υπερπύκνωση της κτισμένης μάζας και ένας παράλογος ανταγωνισμός κλίμακας μεταξύ τεχνητού και φυσικού στοιχείου.

Με αρκετή δυσκολία διακρίνει κανείς τα λίγα απομεινάρια από τις παλαιότερες μικρές κεραμοσκεπείς κατοικίες που κυριολεκτικά επισκιάζονται από την έκταση και το ύψος των πολυκατοικιών που τις περιβάλλουν. Πρόκειται όμως ακόμα για αρκετά γενική άποψη που χρήζει λεπτομερέστερης προσέγγισης.

Εικ.25: Εγγύτερη δορυφορική φωτογραφία της συνοικίας από ανατολικά, Bing Maps, Bird Eye, Συρραφή στιγμιότυπων οθόνης

Εικ.26: Εγγύτερη δορυφορική φωτογραφία της συνοικίας από βόρεια, Bing Maps, Bird Eye, Συρραφή στιγμιότυπων οθόνης

Η ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ

Λεπτομερέστερη εικόνα της συνοικίας, που προσλαμβάνει κανείς ως περιπατητής στον δημόσιο χώρο της, καταγράφεται στην φωτογραφική συλλογή. Συνειδητοποιούμε την δυσκολία και την ευθύνη της χρησιμοποίησης της φωτογραφικής απεικόνισης στην μετάδοση όχι μόνο της πληροφορίας αλλά και του νοήματός της, έτσι όπως εμείς το ερμηνεύουμε, και δεν ισχυριζόμαστε ότι πετυχαίνουμε αυτό το σκοπό. Χρειάζεται αναμφίβολα και η έξυπνη και καλοπροαίρετη πρόσληψη από την πλευρά του δέκτη.

Η επιλογή των θεμάτων και ο τρόπος των λήψεων απηχεί τα ζητήματα στα οποία εμείς εστιάζουμε. Αυτά έχουν να κάνουν με οποιαδήποτε υλικά, οπτικά ερεθίσματα μας δημιουργούν ψυχική ευφορία ή δυσφορία, ως προς την αίσθηση που αποκομίζουμε από την οπτική εμπειρία του δημόσιου χώρου. Εφ' όσον βεβαίως εδώ εισάγεται ο παράγοντας της υποκειμενικότητας, οφείλουμε να διευκρινίσουμε ότι στις περιηγήσεις μας προσπαθούμε να συγκεντρώνουμε την σκέψη μας στην δομή του δημόσιου χώρου και -όσο μας είναι εφικτό- τις συμπεριφορές των κατοίκων, ξεφεύγοντας από την παγίδα της ενασχόλησης με την καλή ή κακή αρχιτεκτονική των κτηρίων ή την ύπαρξη ή όχι αστικού εξοπλισμού κλπ...

Οι φωτογραφίες, όλες ληφθείσες από εμάς, συνοδεύονται, για χάρη της καλύτερης κατανόησης, από σύντομο σχόλιο.

Σημεία Εισόδου στην συνοικία.

Σε κάποια σημεία χαιρέσαι να εισέρχεσαι, με την υποψία-προσδοκία ότι θα ανακαλύψεις κάτι διαφορετικό, σε άλλα απωθείσαι. Κάποια σημεία σε προσκαλούν φιλόξενα να εισέλθεις, άλλα σημεία είναι τόσο βίαια που προτιμάς να τα προσπερνάς.

Οι μεσοτοιχίες.

Αποτελεί συστατικό στοιχείο της εικόνας της συνοικίας η συχνή επαφή έντονα ανισοϋψών κτηρίων. Τότε, στην επαφή εμφανίζεται η επίπεδη, τυφλή πλευρά του ψηλότερου κτηρίου. Το ίδιο συμβαίνει ακόμη πιο έντονα και στα σημεία που ψηλοί κτηριακοί όγκοι γειτνιάζουν με κενό οικόπεδο. Αυτό δημιουργεί ένα είδος χάσματος και αισθήματος δυσφορίας.

Οι δρόμοι.

Σε πολλά σημεία τα ύψη των κτηρίων σε σχέση με το πλάτος των δρόμων δίνουν την αίσθηση ασφυξίας. Δεν λείπουν όμως και αρκετά σημεία στα οποία έχει διατηρηθεί οικειότερη αίσθηση αναλογίας. Ανάμεσα σε αυτά τα άκρα συμβαίνει ένα ολόκληρο φάσμα σχέσεων, αρμονιών και αντιθέσεων. Στην ίδια ταλάντωση χορεύει και η ιστορία! αρκετά απομεινάρια των αρχών του 20^{ου} αι. συνυπάρχουν με κτήρια της τελευταίας δεκαετίας.

Οι σκάλες.

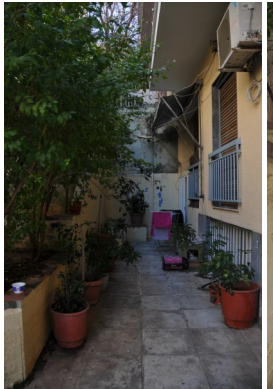
Οι σκάλες είναι οι κατ'ανάγκη πεζόδρομοι της συνοικίας λόγω των κλίσεων του αναγλύφου και χαρακτηρίζουν έντονα την εικόνα του δημόσιου χώρου. Τα λίγα πλατύσκαλα, εκτός ελαχίστων περιπτώσεων, είναι μικρά και εξυπηρετούν οριακά τις προσβάσεις των κατοικιών. Οι σκάλες συνήθως περιστοιχίζονται από παλαιές κατοικίες, ίσως επειδή το ανάγλυφο και η δυσχερής πρόσβαση καθιστούν ασύμφωνη την εργολαβική δραστηριότητα.

Στεκόμαστε ιδιαίτερα σε αυτή την φωτογραφία διότι απεικονίζει το μοναδικό σημείο του δημόσιου χώρου στο εσωτερικό της γειτονιάς –το πλατύσκαλο αυτής της σκάλας– στο οποίο σχεδόν πάντα υπάρχει ένας ή δύο άνθρωποι που κάθονται έξω από τα σπίτια τους, κάτι που παλαιότερα συνηθιζόταν πολύ αλλά έχει παύσει να συμβαίνει πολλά χρόνια τώρα, σύμφωνα με τις μαρτυρίες των κατοίκων με τους οποίους έτυχε να συνομιλήσουμε.

Οι σκάλες τις περισσότερες φορές διατηρούν σχεδιαστική αυτονομία αφήνοντας κενά από τα εκατέρωθεν κτήρια. Τα κενά αυτά αλλού τα οικειοποιούνται έστω στοιχειωδώς οι κάτοικοι ως δευτερεύοντες εξωτερικούς βοηθητικούς χώρους, αλλού γίνονται εστίες ακαθαρσίας. Σε κανένα σημείο δεν υπάρχει κατάλληλος και οργανωμένος χώρος στάσης και συνάντησης' είναι χαρακτηριστικό ότι σε ολόκληρη τη συνοικία έχουν πρόχειρα τοποθετηθεί μόνο δύο παγκάκια .

Τα κενά.

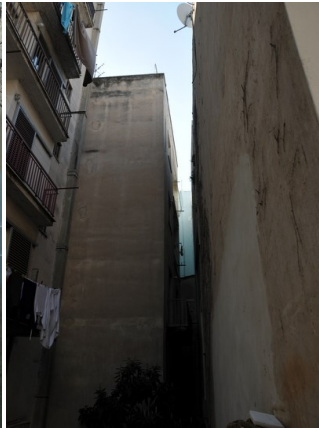
Παρά την έντονη οικοδόμηση, κάποια ελάχιστα οικόπεδα, που παλαιότερα φιλοξένησαν κτίσματα όπως φαίνεται από τα αποτυπώματά τους στις όμορες μεσοτοιχίες, παρέμειναν άκτιστα. Αυτά δίνουν ανάσες στην εμπειρία του δημόσιου χώρου, ευκαιρίες θεάσεων ευρύτερης γωνίας αλλά αποτελούν και πρόκληση για την μελλοντική τους αντιμετώπιση.

Οι ακάλυπτοι.

Οι ακάλυπτοι είναι αφανείς λόγω του συνεχούς συστήματος δόμησης. Μερικοί όμως συνδέονται οπτικά –όχι χρηστικά– με τον δημόσιο χώρο διά μέσου των διατρήσεων των ισόγειων (risofis), συμμετέχοντας έτσι στην επέκταση του δημόσιου χώρου και την διαμόρφωση αντίληψης του συνόλου χώρου.

Οι αυλές.

Οι ιδιωτικές αυλές των παλαιών κατοικιών, εφαιπτόμενες του δρόμου ή εσωτερικές, δεν είναι προσβάσιμες και βεβαίως δεν ανήκουν στον δημόσιο χώρο, όμως συμμετέχουν στην πρόσληψή του αφού τουλάχιστον οπτικά τον διευρύνουν. Αλλά και στις περιπτώσεις που αυτές δεν είναι εύκολα εμποτεύσιμες από τον δρόμο, λειτουργούν ανακουφιστικά και μόνον με την αίσθηση ότι υπάρχουν. Πολλές είναι περιποιημένες, αρκετές δείχνουν σημάδια περιστασιακής φροντίδας και μερικές είναι τελείως εγκαταλελειμμένες.

Οι θεάσεις.

Διακρίνουμε 5 κατηγορίες θεάσεων: α. τις παράλληλες προς την οδό Ασκληπιού β. τις θεάσεις προς τον Λυκαβηττό γ. τις θεάσεις προς τον λόφο Στρέφη δ. τις θεάσεις του ουρανού και ε. τις διατρήσεις των ισόγειων.

α. Οι παράλληλες προς την οδό Ασκληπιού θεάσεις, δηλαδή εκείνες που είναι ομόρροπες των υψομετρικών, είναι επιμήκεις και συνήθως απρόσκοπτες εκτός των περιπτώσεων, ακριβώς στην τομή τους με την οδό Σεργίου Πατριάρχου, που κάμπτονται ελαφρώς.

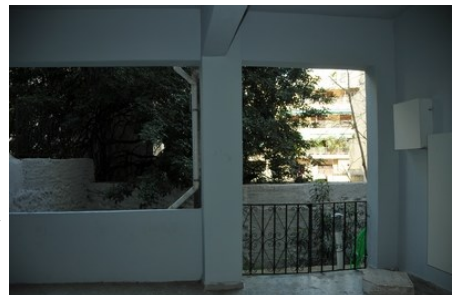
β. Οι θεάσεις προς τον Λυκαβηττό αποκαλύπτονται μόνο στις διασταυρώσεις και απαιτούν ικανή προς τα άνω κάμψη του αυχένα. Είναι οι πλέον κακοποιημένες αφού ακόμα και όταν δεν φράζονται τις περισσότερες φορές είναι δυσδιάκριτες μέσα από την φύτευση των ήδη στενών κλιμάκων και κάποιες φορές βίαια καθραρισμένες από τα περιβάλλοντα ψηλά κτήρια. Ακόμα κι έτσι όμως παραμένουν συναρπαστικές.

γ. Οι θεάσεις προς τον λόφο Στρέφη είναι πιο εύληπτες διότι αναπτύσσονται στην οριζόντιο του βλέμματος και έχουν μεγάλο βάθος πεδίου προσφέροντας θεαματική εμπειρία και του μακρινού ορεινού βάθους. Αποκαλύπτονται και αυτές στις διασταυρώσεις όπου συχνά είναι συμπιεσμένες ανάμεσα από κτηριακούς όγκους.

δ. Οι θεάσεις του ουρανού προσλαμβάνονται συνήθως διά μέσου των οξειών, σκληρών άνω ορίων των ψηλών κτηρίων. Μερικές εξαιρέσεις αφήνουν τον ουρανό να «κατέβει» στο οπτικό μας πεδίο.

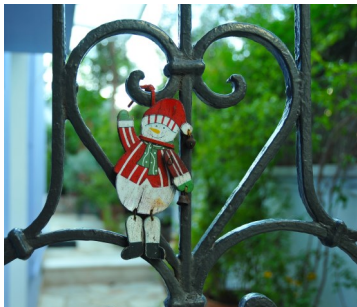
ε. Οι διατρήσεις των ισογείων (Pilotis), με αφορμή την ανάγκη στάθμευσης οχημάτων, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσες διότι εκτός από την ανακουφιστική ακύρωση κτισμένου όγκου στην στάθμη του οπτικού μας πεδίου που προϋποθέτουν, συμβάλλουν και στην πληρέστερη εποπτεία και κατανόηση της σχέσης του κτιστού με το άκτιστο στα σπλάχνα του οικοδομικού τετραγώνου. Επίσης, εμπλουτίζουν την ποικιλία των κατευθύνσεων των θεάσεων και προσφέρουν το στοιχείο της έκπληξης περιορίζοντας ακόμη περισσότερο την όποια μονοτονία.

Οι μικροθεάσεις.

Φαίνεται επιστημολογικά λανθασμένο να εκμαιεύεις συμπεράσματα κλίμακας συνοικίας από εστιασμένες εικόνες πολύ μικρής κλίμακας, όμως νομίζουμε ότι η βαθιά αίσθηση που διαμορφώνεται μέσα μας για τον δημόσιο χώρο, ασαφώς -ή και με σαφήνεια, ανάλογα με την ευαισθησία του παρατηρητή- επηρεάζεται και από λεπτομέρειες που προσπίπτουν σημειακά στην αντίληψή μας. Τέτοιες μικροθεάσεις ίσως επειδή είναι πολύ μικρές έχουν την ικανότητα να εισέρχονται στο βάθος της αντίληψής μας πιο εύκολα και χωρίς έλεγχο. Αισθανόμαστε ότι προκαλούν μαλακές νοητικές μικροεκρήξεις με συνακόλουθες θετικές ή αρνητικές συγκινησιακές φορτίσεις, που λειτουργούν σαν καταλυτικά φίλτρα μέσω των οποίων διαμορφώνεται η αίσθησή μας για τον δημόσιο χώρο γύρω και σχετικά κοντά από το σημείο φόρτισης.

Μια μαρμάρινη πλάκα, που μνημονεύει το όνομα του σημαντικού γλύπτη στην οδό Δαφνομήλη αρ.35, ασφαλώς «φωτίζει» με πολιτισμό την μνήμη μας. Αυτό με τη σειρά του δημιουργεί γενικότερα καλή πρόθεση που τελικά επηρεάζει ως ένα βαθμό ακόμη και την αίσθηση που αποκομίζουμε για τον γύρω από την πηγή φόρτισης δημόσιο χώρο.

Ένας μικρός ξύλινος αγιοβασίλης κρεμασμένος στην σιδερένια αυλόπορτα παλαιάς κατοικίας στην οδό Ισαύρων αρ.9, προσφέρει πολυσήμαντη πληροφορία συμπεριφοράς: την προσωπική σχέση που αναπτύσσει ο συγκεκριμένος κάτοικος με την κατοικία του, την διάθεσή του να επικοινωνήσει με τον περαστικό στον οποίον εν τέλει απευθύνεται και τέλος την διάχυση χαράς στον εγγύς δημόσιο χώρο.

Αυτή η πλάκα με το όνομα του κατοίκου που ήταν ο ιδιοκτήτης της κατοικίας αυτής το 1911, συγκρινόμενη με την εντελώς απρόσωπη πλακέτα με τα «κουδούνια» των κατοίκων των σημερινών πολυκατοικιών μαρτυρά την μετάβαση του τρόπου ενοίκησης προς την μη προσωπική σχέση του κατοίκου με την κατοικία του και συνακόλουθα με τον δημόσιο χώρο στον οποίον αυτή αναφέρεται.

Η αποτρεπτική αυτή ανακοίνωση δίνει μια πληροφορία συμπεριφοράς ως προς την τραυματισμένη σχέση των κατοίκων (;), των περαστικών (;), με τον δημόσιο χώρο. Ο συνειρμός που ενεργοποιείται σαφώς φορτίζει αρνητικά την πρόθεσή μας και τελικά και την αίσθησή μας για τον δημόσιο χώρο τουλάχιστον γύρω από αυτό το σημείο.

ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ

Μετά και από την -με την βοήθεια των φωτογραφιών- περιήγηση, μπορούμε να συνοψίσουμε το καταστάλαγμα της αίσθησης που αποκομίσαμε από την οπτική εμπειρία του δημόσιου χώρου. Παραθέτουμε γι' αυτό κάποιες γενικές παρατηρήσεις και στη συνέχεια αποτυπώνουμε χαρτογραφικά μερικές από αυτές.

ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Προσεγγίζοντας την περιοχή, λόγω της κλίσεως που αρχίζει να είναι έντονη από την οδό Ασκληπιού και μετά, καταλαβαίνουμε ότι ξεκινά η πλαγιά του Λυκαβηττού. Εκεί όμως που περιμένουμε να δούμε τα πρώτα δένδρα του λόφου, βλέπουμε τις τελευταίες πολυκατοικίες της πόλης. Παρ' όλη όμως την δικαιολογημένη αυτή δυσφορία παρατηρούμε ότι στην συνοικία αυτή επικρατεί πάντα μια ευπρόσδεκτη ησυχία. Αμέσως μόλις αφήσουμε πίσω μας την πολύβουη οδό Ασκληπιού, ανηφορίζοντας προς τον Λυκαβηττό, αισθανόμαστε να μας πλημμυρίζει μια πολύ ανακουφιστική ηρεμία. Η ηρεμία όμως αυτή δεν είναι μόνο ησυχία των ήχων' συγκριτικά με την δομή και την εικόνα του δημόσιου χώρου του τμήματος της πόλης έως και την οδό Ασκληπιού, η δομή και η εικόνα της συνοικίας που αναφερόμαστε έχει σαφώς μικρότερο βαθμό οπτικο-ψυχικής όχλησης, εισχωρεί μέσα μας με κάποιο βαθμό οικειότητας, παρά τα προβλήματα και τις υπερβολές της. Μέχρι την οδό Ασκληπιού η αδυσώπητη κυριαρχία της πολυκατοικίας σε σχέση με τους στενούς δρόμους σου επιβάλλει μια αίσθηση *μη διαφυγής*, ενώ αμέσως μετά η εικόνα του χώρου σου προσφέρει ευκαιρίες για *ανάσα*. Η φύση, αν και κακοποιημένη, επιβάλλεται έμμεσα αλλά ουσιαστικά. Ακριβώς η αντίρροπη αίσθηση συμβαίνει όταν διασχίζουμε την οδό Ασκληπιού φεύγοντας από την συνοικία.

Παρά την σχετικά καλή εικόνα, κυριαρχεί μια αίσθηση στενότητας που οφείλεται στην υπερκαλυπτική έκταση της οικοδόμησης και τα μεγάλα ύψη των περισσότερων κτηρίων σε σχέση όχι μόνο με το ήδη ανεπαρκές πλάτος των δρόμων αλλά και με την έντονη κλίση του εδάφους. Τα πλάτη των δρόμων κυμαίνονται από 3μ –ευτυχώς μόνο σε ελάχιστα σημεία– έως 9.90μ ενώ η κλίση του εδάφους είναι 25-30%. Δεν έχει γίνει εφαρμογή της παρόδιας στοάς, αλλά ούτε αυτό θα προσέδιδε αίσθηση άνεσης, αφού τα νέα κτήρια εναλλάσσονται με τα παλαιότερα, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι η παρόδιος στοά δεν θα ήταν συνεχής και άρα απρόσκοπτα λειτουργική. Η εφαρμογή της υποχώρησης «δ» αν και σε πολλές περιπτώσεις ξεκινά ήδη από τον 3^ο όροφο, βοηθά μεν, αλλά δεν συνεισφέρει αποτελεσματικά στην άρση αυτής της αίσθησης. Τα παρκαρισμένα αυτοκίνητα αποτελούν σταθερό συμπλήρωμα της εικόνας του δημόσιου χώρου και στενεύουν ακόμη περισσότερο τους ήδη στενούς δρόμους. Ο τρόπος με τον οποίον η παρουσία των κτηρίων κατακυριεύει το βλέμμα μας προδίδει την αχαλίνωτη βουλιμία κτιστού χώρου για την μέγιστη δυνατή οικιστικο-εμπορική του εκμετάλλευση, με αληθινή βεβαιώς αφορμή την ανάγκη βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης. Η συνοικία αυτή, παρά την προνομιακή της θέση και τις πολλές φυσικές δυνατότητες, δείχνει γενικά σαν να αδυνατεί να εκτιμήσει την ευλογία ότι αναπτύσσεται στην πλαγιά ενός επιβλητικού και όμορφου λόφου.

Το όριο μεταξύ του ιδιωτικού ή κτιστού χώρου με τον συλλογικό δημόσιο χώρο είναι τις περισσότερες φορές σκληρό, αυστηρό, άκαμπτα οριοθετημένο, ακυρώνοντας την σχετική ασάφεια του ορίου αυτού, απαραίτητη για την επικοινωνία των κατοίκων και την οικειοποίηση του χώρου.

Η στενότητα του χώρου συνεπάγεται και πληθυσμιακό κορεσμό. Αυτό στην ψυχολογική σφαίρα δυσχεραίνει τις λειτουργίες συνύπαρξης και αισθανόμαστε –χωρίς να είναι απτά φανερό – ότι ενεργοποιεί αμυντικούς μηχανισμούς μεταξύ των κατοίκων και ίσως τελικά αυξάνει την αλληλοαπάθεια. Αυτό βεβαίως είναι ζήτημα που εξετάζει καλύτερα η Κοινωνιολογία, αλλά, αν και κατά τις επισκέψεις μας στην περιοχή οι κάτοικοι εύκολα συνομιλούν μαζί μας, η αίσθηση που μένει σε εμάς τελικά είναι αυτή της ιδιωτικότητας, του κλεισίματος στον ιδιωτικό χώρο με πολύ μικρό ενδιαφέρον για το δημόσιο χώρο και την κοινωνική συναναστροφή. Φαίνεται να θριαμβεύει η αντίληψη: «*ο καθένας στο σπιτάκι του*». Σε αυτό βέβαια συμβάλλει και η απουσία χώρων στάσης και συνάντησης, κάποιας μικρής πλατείας, μέσα στο πλέγμα της συνοικίας.

Το φάσμα της αρχιτεκτονικής ιστορίας που καλύπτουν τα κτίσματα της συνοικίας είναι ιδιαίτερα ευρύ. Απαντώνται κατοικίες από τα τέλη του 19^{ου}αι έως πολυκατοικίες της τελευταίας δεκαετίας σε πολύ κοντινή χωρική σχέση. Αυτό προσδίδει στην συνοικία ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον και μια αίσθηση έκπληξης και ποικιλίας. Όμως ο ωμός και αφρόντιστος τρόπος της παράθεσης των νέων κτισμάτων δίπλα στα παλαιά, πολύ συχνά εγείρει αίσθημα σύγχυσης.

Σχεδόν σε όλες τις διασταυρώσεις έχεις την ευκαιρία να ανακαλύψεις ενδιαφέρουσες θεάσεις προς τους πράσινους πόλους του Λυκαβηττού και του λόφου Στρέφη. Ως προς αυτή την παράμετρο και σε συνδυασμό με την γενική στενότητα, η περιήγηση στην συνοικία μπορεί να περιγραφεί ως εναλλαγή μεταξύ γραμμικής συμπίεσης και σημειακών εκτονώσεων. Γενικά είναι ευχάριστα έντονο το στοιχείο του αιφνιδιασμού και της έκπληξης, όταν μέσα στη συνοικία ανακαλύπτεις περιδιαβαίνοντας διάφορα σημεία ενδιαφέροντος από την άποψη της ανάσχυσης της ιστορίας, της απόλαυσης θεάσεων, των λίγων παραδειγμάτων ενδιαφέρουσας αρχιτεκτονικής.

Η ονομασίες των δρόμων έχουν ενιαία θεματική αναφορά –κυριαρχούν ιστορικά ονόματα Βυζαντινών αυτοκρατόρων, Πατριαρχών, στρατηγών– και λειτουργούν ως πυκνωτής του χώρου προσδίδοντάς του κάποια αίσθηση νοητικής συνοχής.

Υπάρχουν πολλά μεσοπολεμικά ή και λίγο νεώτερα κτίσματα μεσαιού ύψους –2 έως 3 ορόφων– που δεν ξεφεύγουν από την κλίμακα των παλαιότερων, τα οποία δεν θεωρούνται διατηρητέα και πάντα υπάρχει ο κίνδυνος της κατεδάφισής τους και της οικοδόμησης στη θέση τους ογκωδέστερων και ψηλότερων κτηρίων. Εδώ αρχίζουν να μπαίνουν ζητήματα αξιολόγησης και εμβάθυνσης της έννοιας της διατηρησιμότητας.

Η διάσταση του χρόνου εκδηλώνεται έντονα και φανερά από την ηλικία των κτισμάτων των οποίων το ηλικιακό εύρος διαστέλλει τον χρόνο της μνήμης. Όμως, νομίζουμε πιο ενδιαφέρουσα έκφραση της χρονικότητας την σύντηξη του χρόνου που οφείλεται στην υπερσυμπυκνωμένη παράθεση της ποικιλίας των ηλικιών των κτισμάτων σε συνδυασμό και με την διακεκομμένη εναλλαγή θεάσεων μεταξύ κτιστού και φυσικού περιβάλλοντος. Περιηγούμαστε με αργό βήμα αλλά η χρονική αίσθηση είναι η ταχύτητα. Όλος αυτός ο στρобиλισμός εν τέλει συμβάλλει κατά την αίσθησή μας στην υπέρβαση του χρόνου και σε μια μάλλον άχρονη βίωση του χώρου.

Υπάρχει ένα κρυμμένο, μικρό αλλά αξιόλογο και συχνά παραμελημένο περιεχόμενο στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων, στους γνωστούς ακαλύπτους. Πολλές φορές ενσωματώνονται σε αυτούς και τα ερείπια εσωτερικών ιδιωτικών αυλών παλαιών μισογκρεμισμένων κατοικιών, δημιουργώντας αν μη τι άλλο μια εξαιρετική σκηνογραφία που ανακαλύπτεις όταν διασχίζεις, αν είναι προσβάσιμα, τα ισόγεια κενά των pilotis.

Περιμετρικά της περιοχής μελέτης υπάρχουν δημόσιοι χώροι και λειτουργίες (Εκκλησία, Σχολείο, Αθλητισμός, Αναψυχή, Εμπόριο) που αποσπούν το ενδιαφέρον και τροφοδοτούν τάσεις από τον πυρήνα προς την περιφέρεια.

Σημαντική πληροφορία για την συνοικία αυτή μας δίνουν και οι σύντομες, αυθόρμητες συζητήσεις με τους εύκολα προσεγγίσιμους κατοίκους. Όλοι χωρίς εξαίρεση, αναφέρονται με θλίψη στην προς το χειρότερο μετάλλαξη της κάποτε όμορφης γειτονιάς τους' μιλούν νοσταλγικά για τις παλιές εποχές, για τις φιλικές συμπεριφορές ανάμεσα στους κατοίκους αλλά και για τις ανάγκες που ώθησαν τους παππούδες τους να καταφύγουν στην αντιπαροχή και την συνακόλουθη επιβάρυνση –κτηριακού όγκου και πληθυσμού- που οι πολυκατοικίες επέφεραν. Ακόμη επισημαίνουν δηκτικά το γεγονός της φυγής από την συνοικία των παλαιών κατοίκων οι οποίοι «...έζησαν για λίγο στα ρετιρέ των καινούργιων πολυκατοικιών τους, αλλά μετά έφυγαν προς τα «καλά» προάστια, αφήνοντας τον κοσμάκη να βράζει στο ζουμί του...»

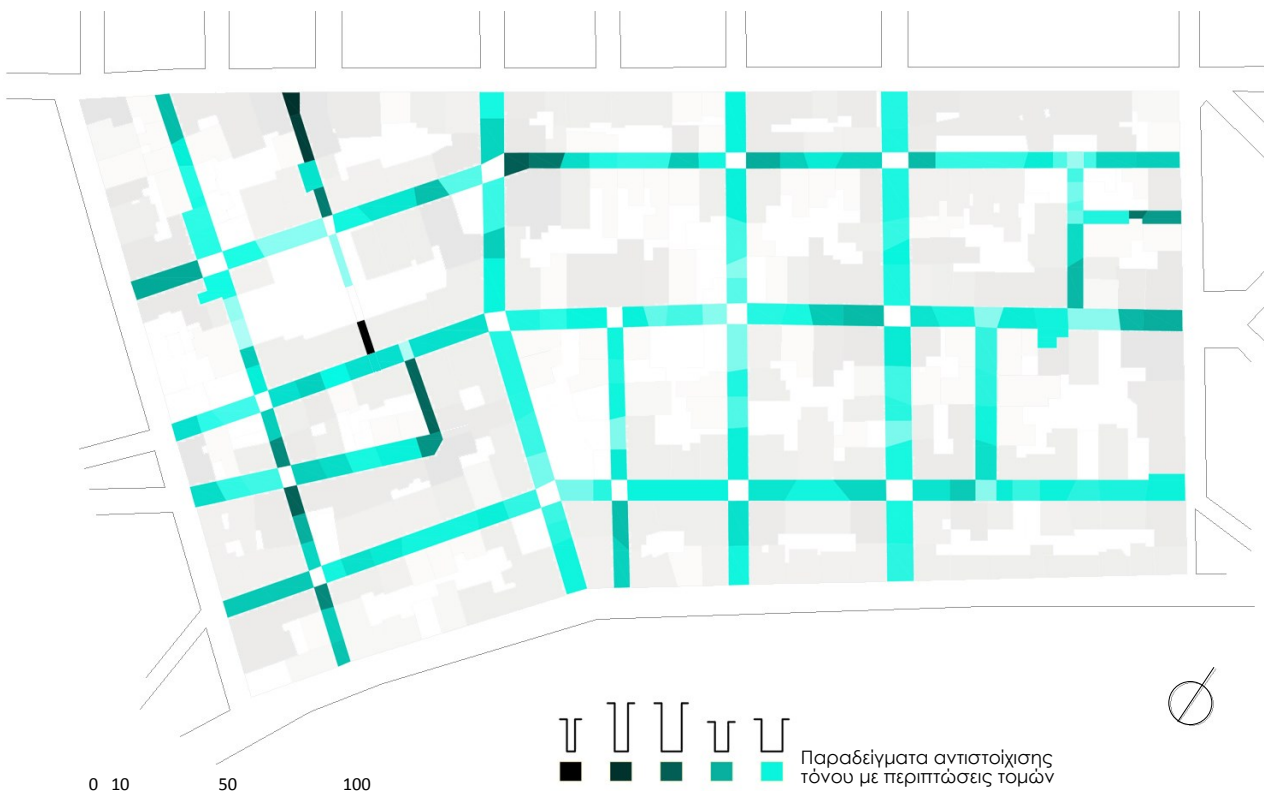
ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΜΕΤΡΩΝ

Την συνολική, γενική εμπειρία της συνοικίας και την συνακόλουθη αίσθηση που αποκομίζουμε από αυτήν, επιχειρούμε να την αποτυπώσουμε χαρτογραφικά στον χώρο. Έτσι, κατασκευάζουμε μια σειρά χαρτών απεικόνισης εκείνων των παραμέτρων που θεωρούμε ότι επηρεάζουν καιρία την εικόνα της. Θεωρούμε ότι για τον περιπατητή σημαντικότερο ρόλο για την διαμόρφωση της αίσθησης της εικόνας της γειτονιάς παίζουν **οι αναλογίες των υψών των κτηρίων ως προς τα πλάτη των δρόμων και οι θεάσεις και οπτικές διαφυγές**. Ασφαλώς ανάλογο ρόλο παίζουν οι υλικότητες και η μορφολογία των όψεων των κτηρίων αλλά αυτό ξεφεύγει από το πεδίο της Πολεοδομίας.

Χάρτης αναλογίας υψών κτηρίων προς πλάτη δρόμων

Η Ιουλία και ο Ιωσήφ Στεφάνου εξηγούν: «*Η γραμμή, το πρώτο χωρο-χρονικό στοιχείο της μορφής, δικαίως διεκδικεί την πρώτη θέση στην κατανόησή μας. Η ίδια η εμφάνιση της γραμμής δημιουργεί τρεις προϋποθέσεις, που ισχύουν εξ ίσου για το χρόνο και το χώρο: το σχήμα, το μέγεθος και την κατεύθυνση της κίνησής της. Αυτά τα πρωταρχικά στοιχεία της γραμμής συγκροτούν, δομούν και χαρακτηρίζουν την περιγραφή οποιασδήποτε μορφής και δίνουν το περίγραμμά της. Αυτό το περίγραμμα είναι το θεμελιώδες στοιχείο για την κατανόησή μας.*»¹ Αν εξετάσουμε την εικόνα του δημόσιου χώρου τότε πρέπει να εξετάσουμε και τις κατακόρυφες τομές των δρόμων αφού αυτές αποτελούν σημαντικά για την πρόσληψή του περιγράμματα.

Στον χάρτη αυτόν (Εικ 27) αποτυπώνουμε την αυξομείωση της τιμής που λαμβάνει ο λόγος με αριθμητή τον μέσο όρο των υψών αντικριστών κτηρίων όπως αυτά φαίνονται από το επίπεδο του δρόμου και παρονομαστή το πλάτος του δρόμου που τα φιλοξενεί. Η χρωματο-τονική απόδοση της ποικιλίας των εντάσεων αυτών γίνεται με αναλογική αντιστοιχία σκουρότερων τόνων όσο μεγαλύτερη είναι η τιμή του κλάσματος δηλαδή όσο τα ύψη των κτηρίων μεγαλώνουν και το πλάτος του δρόμου μικραίνει και αντίστροφα φωτεινότερων τόνων εκεί που χαμηλότερα ύψη κτηρίων συνδυάζονται με μεγαλύτερο πλάτος δρόμου. Γίνεται φανερό ότι κυριαρχεί μια αίσθηση στενότητας που υποχωρεί μόνο στους πολύ ανοικτούς τόνους που είναι λίγοι και σχετικά σημειακοί. Αυτός ο χάρτης μπορεί να θεωρηθεί ως χάρτης ευφορίας-δυσφορίας αναφορικά με μόνο μια παράμετρο, αυτήν του τίτλου του.

Εικ.27: Χάρτης αναλογιών υψών κτηρίων προς πλάτη δρόμων

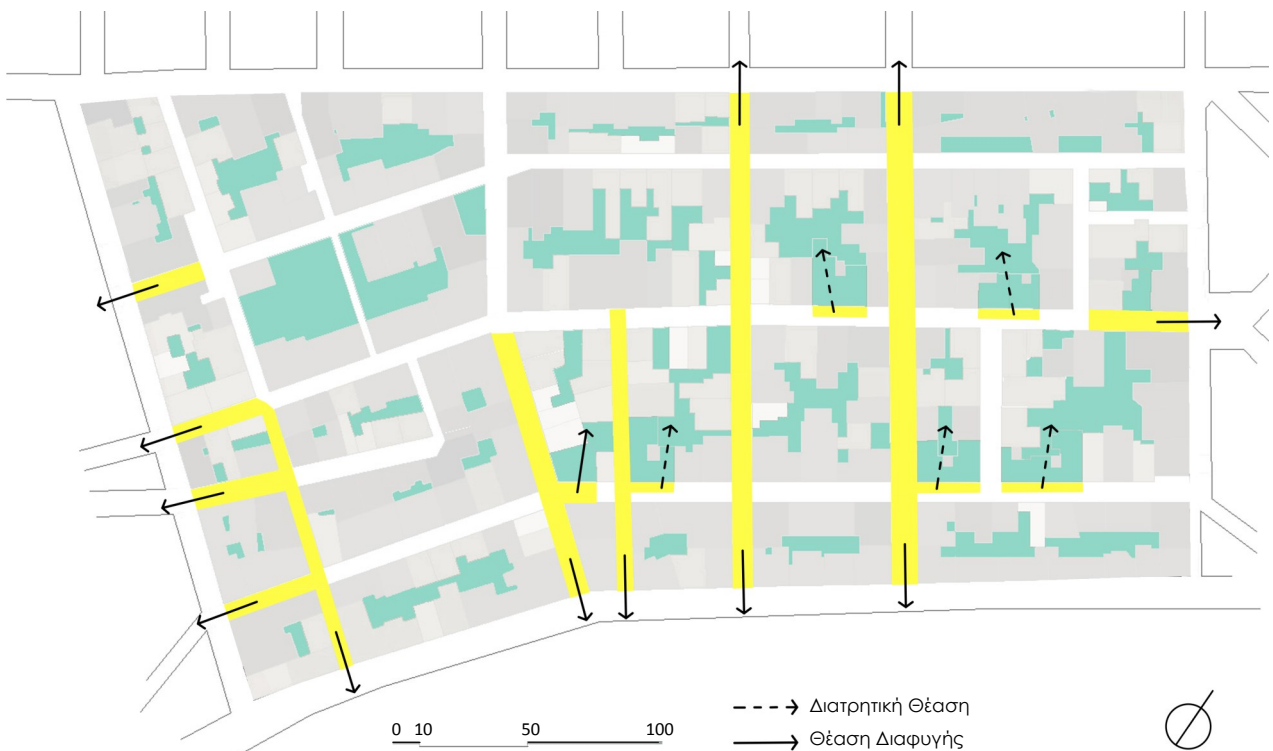
1: Ιουλία και Ιωσήφ Στεφάνου, 1999, «Περιγραφή της εικόνας της πόλης», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 14

Χάρτης οπτικής εμβέλειας

Ο Kevin Lynch επισημαίνει την σημασία των θεάσεων ως «ποιότητες που αυξάνουν το εύρος και την διεισδυτικότητα της όρασης, είτε πρακτικά είτε συμβολικά...»¹ Οι θεάσεις στην γειτονιά αυτή παίζουν πολύ σπουδαίο ρόλο αφού όχι μόνο ανακουφίζουν από την αίσθηση της συμπίεσης αλλά είναι και πολύ ενδιαφέρουσες οι ίδιες ακόμα και όταν είναι καθραρισμένες μέσα από τα περιγράμματα των παρειών των πολυκατοικιών.

Οι θεάσεις όμως νομίζουμε ότι δεν σχετίζονται μόνο με την οπτική, την όραση. Θεωρούμε ότι μαζί με την μεταφορά και την κίνηση του βλέμματος δημιουργούν συνολικότερη τάση κίνησης: Κινείται συμβολικά, δυναμικά, ασυνείδητα ή και συνειδητά, ολόκληρος μαζί με το βλέμμα προς το «θεωρούμενο». Όταν διεισδύει το βλέμμα στο εσωτερικό ενός ακαλύπτου δημιουργείται ασυναίσθητα η τάση να κινηθείς, να διασχίσεις –όχι κατ' ανάγκη με φυσικό τρόπο- τον ακάλυπτο, ιδιαίτερα μάλιστα αν τυχάνει να είναι για κάποιο λόγο ελκυστικός. Αυτή η δυναμική κίνηση μπορεί σε κάποιες περιπτώσεις να πρέπει να γίνει και φυσική. Ανάλογης εμπειρίας τυγχάνουν και οι μεγαλύτερης έντασης θεάσεις.

Στον χάρτη που κατασκευάσαμε (Εικ.28) καταγράφουμε τους δρόμους και τα σημεία από τα οποία το βλέμμα μπορεί να ξεφύγει προς μακρινές θεάσεις, τον Λυκαβηττό νοτιοανατολικά, ή τον λόφο Στρέφη βορειοδυτικά, ή κοντινότερες, το ασύλλιο του Αγίου Νικολάου και το σχολείο του Πικιώνη νοτιοδυτικά, ή διατρητικές προς το εσωτερικό των ακαλύπτων όπου μέσω κάποιων από αυτών, λόγω έντονης κλίσης, μπορείς να δεις και τον επόμενο δρόμο! Αυτός ο χάρτης μπορεί όπως και ο προηγούμενος, να θεωρηθεί ως χάρτης ευφορίας-δυσφορίας αναφορικά με την παράμετρο του τίτλου του, χωρίς όμως αυξομειώσεις εντάσεων διότι θα ήταν εξαιρετικά υποκειμενικό αφού δεν προσφέρονται μετρήσιμα στοιχεία.

Εικ.28: Χάρτης οπτικής εμβέλειας

1: Kevin Lynch, 1959, «The Image of the City», The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, σελ 106

Χάρτης Ευφορίας - Δυσφορίας

Αυτός ο χάρτης (Εικ.29) θα μπορούσε να λάβει δεδομένα από πολλές παραμέτρους αλλά η λεπτομεριοποίηση ενέχει τον κίνδυνο του δύσληπτου και του υποκειμενικού. Τέτοιες παράμετροι θα μπορούσαν να είναι υλικές όπως ο αστικός εξοπλισμός ή ο ηλιασμός, αλλά και άυλες όπως η ανάσυρση της ιστορίας ή η αίσθηση γειννίαςης κλπ.

Εμείς, χρησιμοποιώντας ως βάση τους χάρτες **αναλογίας υψών κτηρίων προς πλάτη δρόμων** και **οπτικής εμβέλειας** επιχειρούμε να τους συγκεράσουμε και να χαρτογραφήσουμε την γενική αίσθηση που αποκομίζει ο περιπατητής αναφορικά με αυτές τις παραμέτρους. Επιλέγουμε αυτές τις δύο παραμέτρους διότι αφ' ενός είναι αντίρροπες, αρνητικού κυρίως προσήμου η πρώτη και θετικού η δεύτερη, αφ' ετέρου σε αυτήν την συγκεκριμένη περίπτωση θεωρούμε ότι αυτές οι παράμετροι γίνονται εύκολα κατανοητές, είναι αρκετά αντικειμενικές, και δεσπόζουν έναντι άλλων. Η ταυτόχρονη καταγραφή των στοιχείων των χαρτών αυτών διαμορφώνει ένα νέο πιο γενικό χάρτη που ονομάζουμε Χάρτη Ευφορίας-Δυσφορίας.

Η χαρτογραφική καταγραφή ψυχικής αίσθησης και όχι πρακτικά απτών στοιχείων αποτελεί δύσκολο εγχείρημα. Η επιδίωξή μας είναι να επικοινωνήσουμε την **τεκμηριωμένη διάθεσή** μας ως περιπατητές, με έναν **αντιληπτό τρόπο** σε σχεδόν κάθε σημείο του δημόσιου χώρου στο εσωτερικό της γειτονιάς. Η τεκμηρίωση της διάθεσης βασίζεται στην συνήθη βιωματική φυσική αντίδραση στα συγκεκριμένα προσλαμβανόμενα' για παράδειγμα, κτήρια 4 και 5 ορόφων σε μεταξύ τους απόσταση 6μ ασφαλώς είναι κάτι που στους περισσότερους προκαλεί δυσφορία' αντίθετα, οι θεάσεις προς τους λόφους ευφορία.

Αφού συλλέξαμε και τοποθετήσαμε στο χώρο τις θετικές και αρνητικές μικροδιαθέσεις, υιοθετούμε ένα χρωματο-τονικό φάσμα με κώδικα οι ψυχροί και φωτεινότεροι τόνοι να δηλώνουν ευφορία και οι θερμοί και σκουρότεροι δυσφορία. Οι τονικότητες που υπάρχουν και στα δύο χρώματα δηλώνουν την αυξομείωση της ευφορίας ή δυσφορίας και προέρχεται μόνο από τον χάρτη αναλογίας υψών κτηρίων προς πλάτη δρόμων αφού, όπως αναφέρθηκε, αξιολόγηση και μέτρηση των θεάσεων θα ήταν παρακινδυνευμένη και υποκειμενική.

Εικ.29: Χάρτης Ευφορίας - Δυσφορίας

ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

(που έχουν ως αφετηρία την περιήγηση στην γειτονιά αλλά επεκτείνονται και γενικότερα)

Η ΣΧΕΣΗ μεταξύ ΕΙΚΟΝΑΣ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΩΡΟΥ και ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Βαδίζοντας από το κέντρο της πόλης προς την συνοικία που μελετούμε, ακολουθώντας για παράδειγμα την οδό Μπενάκη ή την οδό Χ. Τρικούπη που έχουν την ιδιότητα να διασχίζουν όλο το τμήμα της πόλης από το κέντρο μέχρι τον λόφο Στρέφη και πέρα από αυτόν, και στρίβοντας νοτιοανατολικά στην οδό Καλλιδρομίου για να διασχίσουμε τελικά την οδό Ασκληπιού, καταγράφουμε τις μεταβολές που συμβαίνουν στην αίσθηση που αποκομίζουμε από την εικόνα του δημόσιου χώρου. Μπορεί να απομακρυνόμαστε αρκετά από την συνοικία μας αλλά μέσα από την παράθεση και σύγκριση των αλληλοδιαδοχικών εικόνων του δημόσιου χώρου επιθυμούμε να κατανοήσουμε καλύτερα την δική της εικόνα.

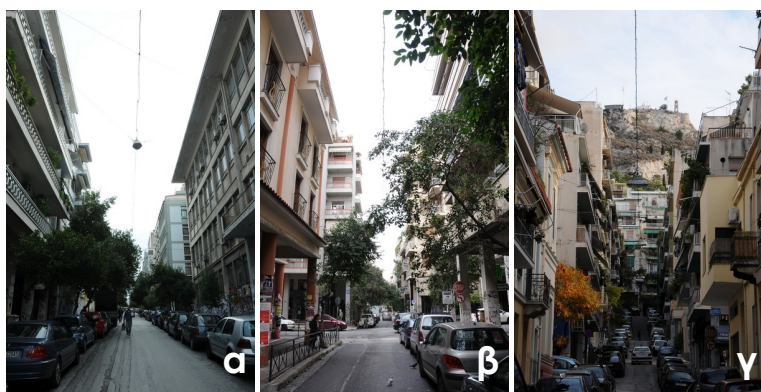
Η οδός Χ. Τρικούπη ξεκινά ουσιαστικά από την οδό Σταδίου ως στοά-πεζόδρομος που διαρτυρά τον κτηριακό όγκο. Αφήνοντας πίσω μας την πλατειά οδό Ε. Βενιζέλου (Εικ.30α) -από την οποία και μετά η Χ. Τρικούπη γίνεται προσβάσιμη στα αυτοκίνητα– η πρώτη εντύπωση είναι η στενότητα (Εικ.30β), δηλαδή η δύσληπτη αναλογία πλάτους δρόμου με ύψη παρειών κτηρίων. Η οδός αυτή, όπως και οι άλλες παράλληλες με αυτήν, είναι στενή και μόνο στις διασταυρώσεις με τις οδούς του κέντρου, Ε. Βενιζέλου και Ακαδημίας (Εικ. 30α,γ), παρουσιάζονται ευκαιρίες ευρύτερων θεάσεων. Τα κτήρια μέχρι την οδό Σόλωνος είναι αρκετά ψηλά με χρήση κυρίως γραφείων. Το συνεχές οικοδομικό σύστημα σε συνδυασμό με το ορθοκανονικό πλέγμα των οικοδομικών τετραγώνων παράγουν ορθοκανονικές κινήσεις ανάμεσα από κυβόσχημους κτηριακούς όγκους κάτι που σε συνάρτηση με τις αναλογίες και τις υλικότητες δημιουργεί κάποια αίσθηση σκληρότητας και ακαμψίας.

Αμέσως μετά την οδό Σόλωνος (Εικ.30δ), τα κτήρια κατοίκησης αρχίζουν να κυριαρχούν. Τα περισσότερα παραμένουν ψηλά, αποκτούν εξώστες, υποχώρηση «δι», παρόδιες στοές. Το οικοδομικό σύστημα και το πλέγμα παραμένουν αμετάβλητα, όμως όλοι οι δρόμοι είναι πλέον στενότεροι και το μήκος των οικοδομικών τετραγώνων μικραίνει αισθητά. Η αίσθηση στενότητας παραμένει αλλά η γενική εικόνα του δημόσιου χώρου που αρχίζει δειλά να παραπέμπει σε περιοχή κατοίκησης, αλλάζει –λίγο αλλά σαφώς γίνεται οικειότερη– και γι' αυτό νομίζουμε ότι η οδός Σόλωνος αποτελεί το πρώτο διακριτό όριο μεταβολής στην αίσθηση που αποκομίζουμε από την εικόνα του δημόσιου χώρου.

Εικ.30: α-β, Η αρχή της οδού Χ. Τρικούπη γ, Διασταύρωση με οδό Ακαδημίας δ, Διασταύρωση με οδό Σόλωνος

Η εικόνα αυτή του δημόσιου χώρου διατηρείται, συνδυασμένη με θορυβώδεις και κυκλοφοριακά φορτωμένες καθέτους (Εικ.31α,β), περίπου μέχρι το ύψος του πεζόδρομου της οδού Μεθώνης και της οδού Καλλιδρομίου, αφού μετά και από αυτήν οι κάθετες οδοί είναι σχετικά πιο ήσυχες και συχνά συναντούμε σε αυτές χαμηλότερα κτήρια ενώ το ανάγλυφο αποκτά κλίσεις που μας πληροφορούν ότι βρισκόμαστε ανάμεσα σε δύο λόφους (Εικ.31γ). Φεύγουμε δηλαδή από περιοχή με πολλών αιτίων όχληση συμπεριλαμβανομένης της οπτικής, προς επίσης πολλαπλών αιτίων χαλαρότερη περιοχή.

Εικ.31: α, Ναυαρίνου β, Αραχώβης γ, Σμολένσκη

Η μεταβολή της αίσθησης είναι σε κάθε περίπτωση διακριτή -παρατηρώντας τις εικόνες τριών ενδεικτικών καθέτων, α Ναυαρίνου και β Αραχώβης από την πρώτη περιοχή και γ Σμολένσκη από την δεύτερη (Εικ.31)- αν και η εικόνα της οδού Χ. Τρικούπη αυτή καθ' εαυτή δεν αλλάζει σημαντικά.

Στρίβοντας στην οδό Καλλιδρομίου με κατεύθυνση προς τον Λυκαβηττό, η εικόνα του δημόσιου χώρου, λόγω της μορφής των κτηρίων και των λειτουργιών που εννοούνται από αυτή, δηλώνει σαφώς ότι βρισκόμαστε σε περιοχή κατοίκησης. (Εικ.32) Το οικοδομικό σύστημα και το πλέγμα εξακολουθούν να παραμένουν ίδια. Όχι τόσο μέσα από τις θεάσεις όσο ανηφορίζοντας το ανάγλυφο, αισθανόμαστε την προφανή παρουσία του λόφου. Η αίσθηση που κυριαρχεί είναι πάλι η στενότητα και ότι ο δημόσιος χώρος είναι πρόχειρα στημένος μόνο για την εξυπηρέτηση των κινήσεων και του μικροεμπορίου. Θέλουμε να κινηθούμε γρήγορα και χρηστικά, να ξεφύγουμε στον προορισμό μας αδιαφορώντας για την διαδρομή.

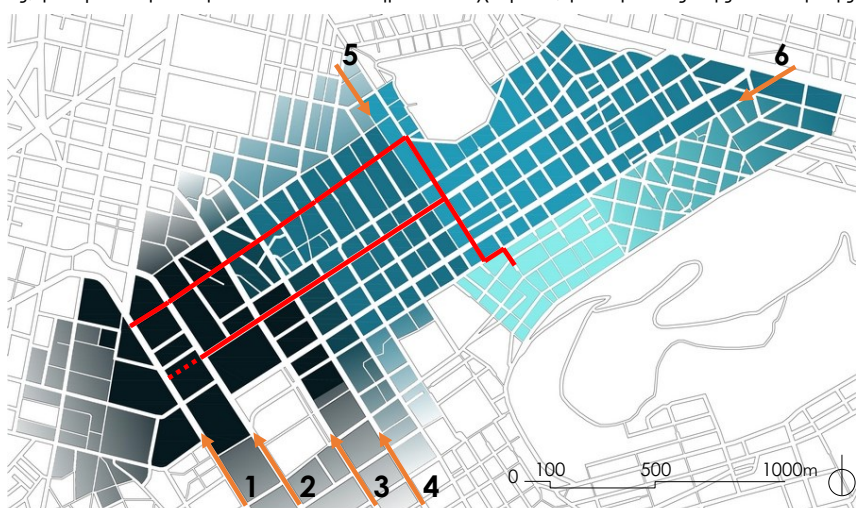
Μέχρι αυτό το σημείο, πρέπει να σημειώσουμε ότι η οπτική διαφοροποίηση της εικόνας του δημόσιου χώρου από περιοχή σε όμορη περιοχή δεν γίνεται πολύ εύκολα αντιληπτή, είναι σημαντική μόνο όταν συγκρίνουμε εικόνες απομακρυσμένων από το κέντρο περιοχών με εκείνες περιοχών που είναι πολύ κοντά στο κέντρο της πόλης.

Φθάνοντας και διασχίζοντας την οδό Ασκληπιού, όπως ήδη έχουμε αναφέρει αναλυτικά (βλ.: σελ. 28, ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΑΙΣΘΗΣΗΣ, Γενικές Παρατηρήσεις), γίνεται αμέσως και έντονα σαφής η αίσθηση ότι αφήνουμε πίσω μας μια κυρίως ψυχικά -εκτός από ηχητικά- θορυβώδη περιοχή συμπίεσμένης κατοίκησης και εισερχόμαστε σε μια ήσυχη, φιλική αλλά και έντονα κακοποιημένη γειτονιά.

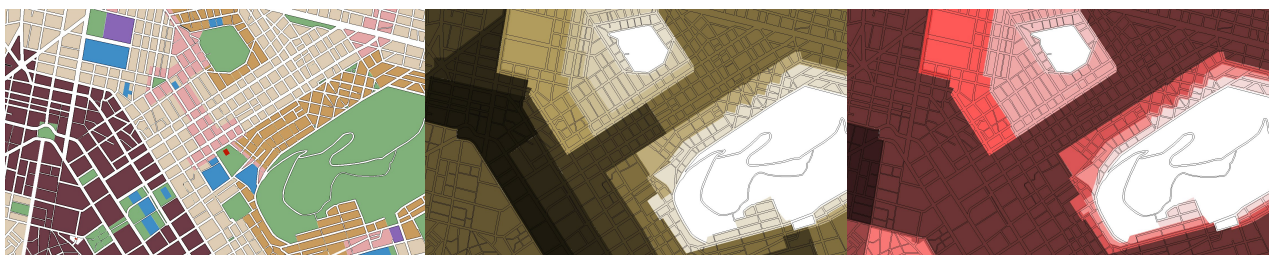
Αποτυπώνοντας τώρα χωρικά τις, με ερέθισμα την εικόνα του δημόσιου χώρου, μεταβολές της αίσθησής μας κατά την διαδρομή από το κέντρο της πόλης προς την συνοικία μας, αποδίδουμε με χρωματοτονικό κώδικα τις διαφορετικές ποιότητες αυτής της αίσθησης. Παράγουμε έτσι έναν χάρτη στον οποίο διακρίνουμε από σκούρο μπλε την αίσθηση του κέντρου της πόλης έως ανοικτό γαλαζοπράσινο την αίσθηση της γειτονιάς. Σε αυτή την διαβάθμιση σημειώνουμε τους δρόμους-άξονες που λειτουργούν ως «όρια» περιοχών με παρόμοια αίσθηση δημόσιου χώρου, καταδεικνύοντας τις οδούς Σόλωνος, Μεθώνης και Ασκληπιού (Εικ.33, βέλη 4, 5, 6, αντίστοιχα) Συγκρίνοντας τον χάρτη αυτόν με τους χάρτες Χρήσεων, ΣΔ και Υψών (βλ. σελ 10-11, Εικ. 14, 15, 16), που συνοπτικά υπενθυμίζουμε εδώ (Εικ.34), γρήγορα παρατηρούμε ότι οι δρόμοι που εμείς εκτιμήσαμε ως «όρια» είναι τις περισσότερες φορές και όρια αλλαγής πολεοδομικών δεδομένων. Η οδός Σόλωνος σε όλο το μήκος της ορίζει το τέλος του Υπερτοπικού Κέντρου Δήμου ενώ στο τμήμα της βόρεια της Χ. Τρικούπη αλλάζουν τόσο ο ΣΔ όσο και τα ύψη των κτηρίων. Η οδός Μεθώνης βρίσκεται μεταξύ των οδών Ερεσού -όριο χρήσης μεταξύ Τοπικού Κέντρου Γειτονιάς και Γενικής Κα-

Εικ.32: Καλλιδρομίου & Χ. Τρικούπη

Εικ.33: Χάρτης καταγραφής ποιότητας αίσθησης δημόσιου χώρου. Τα βέλη δηλώνουν: 1 οδός Σταδίου, 2 οδός Πανεπιστημίου, 3 οδός Ακαδημίας, 4 οδός Σόλωνος, 5 πεζόδρομος Μεθώνης, 6 οδός Ασκληπιού

Εικ.34: Χάρτες:

Χρήσεων

Συντελεστών Δόμησης

Επιτρεπόμενων Υψών

τοικίας- και Καλλιδρομίου –όπου αλλάζει η χρήση από Γενική σε Αμιγή Κατοικία κοντά στο λόφο Στρέφη και ο ΣΔ για το τμήμα μεταξύ των οδών Χ. Τρικούπη και Ασκληπιού. Επομένως, έστω και ασαφώς, η διαφοροποίηση της αίσθησης που αντιλαμβανόμαστε εμείς στην οδό Μεθώνης σχετίζεται και αυτή με πολεοδομικές παραμέτρους. Η οδός Ασκληπιού τέλος, είναι πολύ χαρακτηριστική οδός διότι σε όλο σχεδόν το μήκος της αλλάζουν όλα: η χρήση, από Γενική σε Αμιγή Κατοικία όπως επίσης περιορίζονται τόσο ο ΣΔ όσο και τα Επιπρεπόμενα Ύψη. Η ισχυρή ιδιαιτερότητα του άξονα της οδού Ασκληπιού επιβεβαιώνεται και από την ιστορική εξέλιξη της ρυμοτομίας της περιοχής όταν η οδός αυτή για λίγες δεκαετίες ήταν πρακτικά το όριο δόμησης προς τις παρυφές του Λυκαβηττού.

Σημαντική για εμάς διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι η εικόνα του δημόσιου χώρου που είναι απόρροια των πολεοδομικών κανονισμών δεν μεταβάλλεται και δεν ακολουθεί τις εκφάνσεις λειτουργίας και χρήσης. Δηλαδή γενικά οι όροι δόμησης παρά τις αυξομειώσεις των τιμών τους παράγουν δημόσιο χώρο που είναι παρόμοιος ως προς την ουσιαστική του δομή. Οι μόνες τροποποιήσεις είναι κατά κύριο λόγο διαστασιολογικού χαρακτήρα –στενότεροι δρόμοι και μικρότερα οικοδομικά τετράγωνα όσο η χρήση παγιώνεται σε κατοικία, έναντι φαρδύτερων δρόμων και μεγαλύτερων οικοδομικών τετραγώνων στο κέντρο- και δευτερευόντως χρηστική διαχείριση των όψεων της κτηριακής μάζας κυρίως με την κυριαρχία των εξωστών –αφού παρόδιες στοές, υποχώρηση «δ», και κατακόρυφη αφαίρεση κτηριακής μάζας στις διασταυρώσεις συναντούμε όχι μόνο στις περιοχές κατοίκησης αλλά και σε αρκετά κτήρια του κέντρου. Η κυβόσχημη εικόνα και το ορθοκανονικό πλέγμα είναι ο καθοριστικός κοινός παρονομαστής της εικόνας του δημόσιου χώρου. Αρκεί να παραθέσουμε εφαπτόμενες τις δορυφορικές εικόνες από σημεία της πόλης που ξεκινούν από το κέντρο και φτάνουν στα σπλάχνα της συνοικίας μας (Εικ.35,1-5) για να διαπιστώσουμε ότι μόνο οι δυο πρώτες εικόνες –από την οδό Ελ. Βενιζέλου- διαφέρουν οπτικά όχι όμως ουσιαστικά από τις υπόλοιπες τρεις –3: Ασκληπιού και Ναυαρίνου, 4: Ασκληπιού και Ισαύρων, 5: Δαφνομήλη και Τιμισκική- που μοιάζουν σαν ενιαίο χαλί. Ακόμη και όταν βρισκόμαστε στα σπλάχνα της συνοικίας που μελετούμε, που δεν είναι παρά μια γειτονιά (Εικ.35,5), η εικόνα του δημόσιου χώρου της «κουβαλαί» -με διαστασιολογική μόνο διαφοροποίηση- σχεδόν όλα τα στοιχεία της εικόνας του δημόσιου χώρου κεντρικότερων περιοχών.

Μελέτες¹ που έχουν γίνει έχουν δείξει ότι υπάρχει διαπιστωμένη και δομημένη σχέση μεταξύ αυτού που μοιάζουν τα κτήρια ότι είναι με βάση την εικόνα τους, και στις δραστηριότητες και τους θεσμούς που αυτά τα κτήρια στεγάζουν. Δηλαδή, αυτές οι μελέτες συνδέουν την εξωτερική μορφή-εικόνα ενός κτηρίου με την ιδιαίτερη λειτουργία που αναμένεται να φιλοξενήσει και αυτό είναι κάτι που ασφαλώς λαμβάνεται υπ' όψη στο σχεδιασμό του. Αν αυτό συμβαίνει σε κλίμακα αρχιτεκτονικής, μήπως θα είχε ενδιαφέρον να το αναζητήσουμε και σε επίπεδο πολεοδομίας; Δηλαδή, η διαφοροποίηση των λειτουργιών –που είναι περίπου η πολεοδομική διαφοροποίηση των χρήσεων- δεν θα έπρεπε να αντανakλάται και στην διαφοροποίηση του χαρακτήρα των εικόνων τους;

Άρα, με αφορμή την γειτονιά που περιηγούμαστε, τίθεται ο προβληματισμός: 1. Χρειάζεται ή όχι η εικόνα του δημόσιου χώρου μιας περιοχής να περιγράφει εκφραστικότερα την λειτουργία της περιοχής; 2. Ποια είναι η αίσθηση που αναζητούμε στην εικόνα του δημόσιου χώρου μιας γειτονιάς;

Εικ.35: Παράθεση δορυφορικών εικόνων της Αθήνας, Bing Maps

1: Young (1978) Βρετανία, Groat (1982) Καλιφόρνια, Krampen (1979) Γερμανία

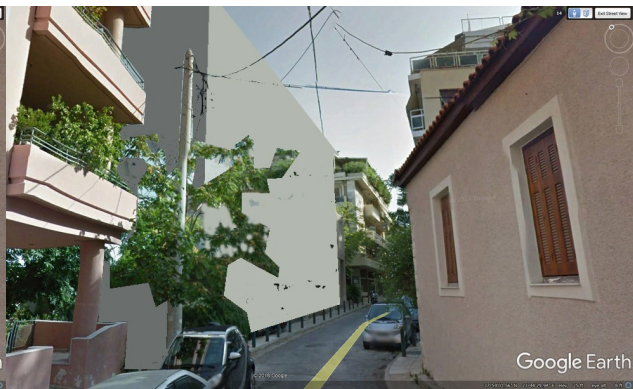
Η ΔΙΑΤΗΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ

Η έννοια και η πρακτική της «διατήρησης» μας απασχολούν ιδιαίτερα με αφορμή την εξέλιξη του τρόπου οικοδόμησης που παρατηρούμε στην γειτονιά αυτή. Αναπτύσσουμε τον προβληματισμό μας μέσα από 4 παραδείγματα που συνοψίζουν τις διάφορες εκφάνσεις της που συναντούμε εδώ.

1. Σε φωτογραφία στο Google Earth, street view, του Αυγούστου 2014 (Εικ.36α), στις διασταυρώσεις της οδού Δοξαπατρή με τις διαδοχικές οδούς Σεργίου Πατριάρχου και Χρυσάνθου Σερρών, διακρίνονται στο βάθος δυο παλαιές κατοικίες που δεν θεωρούνται διατηρητέες, μια ισόγεια (κόκκινο βέλος) δίπλα σε μια διώροφη (μπλε βέλος), εκ των οποίων η πρώτη, σήμερα 2018, έχει ήδη κατεδαφιστεί ενώ ίδιο είναι προφανώς και το μέλλον της δεύτερης. Σύμφωνα με τους ισχύοντες πολεοδομικούς κανονισμούς, και ασχέτως της αρχιτεκτονικής επεξεργασίας, ο συνολικός όγκος των κτηρίων που θα ανεγερθούν στην θέση των κατεδαφισμένων κατοικιών θα έχει περίπου την εικόνα που αποτυπώνεται αφαιρετικά στην επεξεργασμένη εκδοχή της ίδιας φωτογραφίας (Εικ.36β). Γίνεται φανερή η ανησυχητική διαφορά της κλίμακας και η φόρτιση που δέχεται ο περιβάλλον δημόσιος χώρος. Με απόλυτη δηλαδή νομιμότητα, αφού δεν θεωρούνται διατηρητέα τα προηγούμενα κτήρια, αδιαφορούμε για την διατήρηση της ήσυχης πρώτης εικόνας και την αντικαθιστούμε αβασάνιστα με μια δεύτερη που είναι φανερά επιβαρυντική για την αίσθηση του δημόσιου χώρου, αν μη τι άλλο... Και αυτό μάλιστα το αφήνουμε να συμβαίνει σε μια περιοχή που θέλουμε να έχει ποιότητες και κλίμακα γειτονιάς.

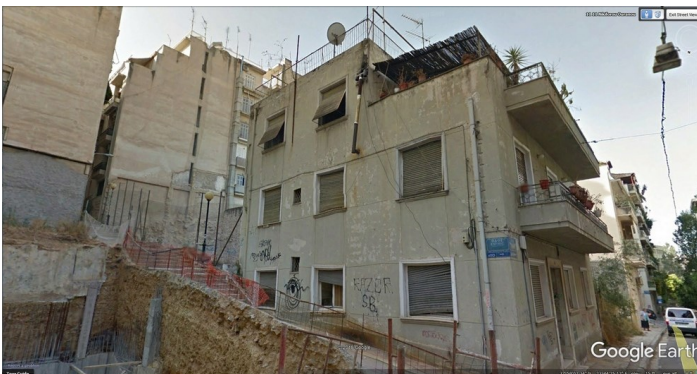

Εικ.36α: Στιγμιότυπο οθόνης, Google Earth, Street view, 8/2014

Εικ.36β: Επεξεργασμένη εκδοχή της Εικ.36α

2. Αν στο οικόπεδο αυτό αναμένεται να συμβεί αυτό που περιγράφουμε, τότε στο πολύ μεγαλύτερο κενό οικόπεδο μεταξύ των οδών Κορώνης, Νικ. Ουρανού και Αγίου Ισιδώρου τι πρέπει να αναμένουμε; Στην περίπτωση αυτή η κατεδάφιση της διώροφης μεσοπολεμικής κατοικίας στο πρώτο πλάνο της φωτογραφίας από το Google Earth, street view, του Αυγούστου 2014 (Εικ.37α) απέκλυσε το εγκληματικό ύψος της πολυκατοικίας που φαίνεται στο βάθος της αντίστοιχης σημερινής φωτογραφίας (Εικ.37β) που ελήφθη από εμάς. Τα νέα κτήρια που θα καλύψουν το κενό αυτό, αν και λόγω κλίσης του αναγλύφου και βελτιωμένων όρων δόμησης δεν θα ακολουθήσουν το ίδιο ύψος, θα είναι οπωσδήποτε πολύ ψηλότερα των κατεδαφισμένων, των οποίων το αποτύπωμα διαγράφεται στην μεσοτοιχία, και λόγω στενότητας των δρόμων θα επιτείνουν το αίσθημα της ασφυξίας. Και σε αυτή λοιπόν την περίπτωση η εικόνα του δημόσιου χώρου θα συμπιεστεί ισχυρά.

Εικ.37α: Στιγμιότυπο οθόνης, Google Earth, Street view, 8/2014

Εικ.37β: Το ίδιο σημείο της εικ.37α όπως είναι σήμερα

3. Είναι συνήθης η γειννίαση διατηρητέου με έντονα ψηλότερο κτήριο που υπακούει στους σημερινούς όρους δόμησης. (Εικ.38) Τότε προκύπτει το φαινόμενο της τυφλής μεσοτοιχίας που υψώνεται σε επαφή με το διατηρητέο δημιουργώντας απaráδεκτη αρχιτεκτονική σχέση και ανπαισθητική εικόνα. Η ίδια ενόχληση, μικρότερης έντασης βεβαίως, δημιουργείται και από την απλή εγγύτητα πολύ ψηλότερων κτηρίων γύρω από το διατηρητέο. Αυτό συμβαίνει επειδή η προστασία από το νόμο είναι αποκλειστικά και απόλυτα στοχευμένη στο κτήριο αυτό καθ'εαυτό ενώ παραμένει ανεπαρκής και αδιάφορη για το περιβάλλον του κτηρίου.

Εικ.38: Μεσοτοιχίες

4. Υπάρχουν πολλές κατοικίες, όχι μεγάλου όγκου και ύψους, μεσοπολεμικές και άλλες, που δεν έχουν ανακηρυχθεί διατηρητέες (Εικ.39), όμως συμβάλλουν θετικά και ζωηρά στον ψυχισμό της συνοικίας και την μνήμη της εικόνας του δημόσιου χώρου της. Η παρουσία αυτών των κατοικιών χρειάζεται να απασχολήσει την προσοχή μας ως προς την διαχείρισή τους.

Εικ.39: Χαρακτηριστικά μεσοπολεμικά κτήρια

Τέτοια παραδείγματα υπάρχουν πολλά στην συνοικία αυτή λόγω πολλών παλαιών αλλά και νεότερων κτισμάτων των οποίων η «αντικατάσταση» θα γίνει –όταν και αν- με όρους τους οποίους εμείς θεωρούμε ότι είναι ελλειμματικοί και ανεπεξέργαστοι. Το αποτέλεσμα θα ολοκληρώσει την φθορά της συνοικίας και θα καταστρέψει τελείως τον χαρακτήρα που οριακά διατηρεί ως γειτονιά. Σε ένα τόσο ευαίσθητο περιβάλλον, όσο αυτό της γειτονιάς, μήπως ο τρόπος που κατανοούμε την έννοια της διατηρησιμότητας θα πρέπει να επανεξεταστεί; Τίθεται λοιπόν το ερώτημα: Όταν ο νόμος ανακηρύσσει ένα κτήριο ως διατηρητέο, τι ακριβώς είναι αυτό που θέλει να διατηρήσει;

Εύκολα διαπιστώνουμε ότι ο νόμος «προστατεύει» μόνο το κτήριο αλλά όχι και την σχέση του κτηρίου με το περιβάλλον του. Αυτό προδίδει μια πολύ στενή προσέγγιση της έννοιας της διατηρησιμότητας και εν τέλει ένα έλλειμμα πολιτισμού, αφού ένα κτήριο στον χώρο ερμηνεύεται πάντα ως σύνολο σχέσεων που δημιουργούνται εξ αιτίας του και όχι αυτοαναφορικά. Επομένως η διατηρησιμότητα μάλλον είναι αναγκαίο να επεκτείνεται και στα στοιχεία που περιβάλλουν το διατηρητέο, με ειδικούς όρους αντιμετώπισης του ευρύτερου χώρου. Συνέχεια της σκέψης αυτής είναι και η πεποίθησή μας ότι στις περιπτώσεις αναπόφευκτης κατεδάφισης κάποιου ερειπωμένου κτίσματος, θα πρέπει να είμαστε πολύ προσεκτικοί ως προς την διατήρηση έστω περιήπου του όγκου που αυτό κατελάμβανε, αφού η διατηρησιμότητα πρέπει να ενδιαφέρεται όχι μόνο για το κτήριο αλλά και για το σχετικό του αποτύπωμα στο χώρο.

Η προστασία πρέπει να επεκτείνεται σε κάθε στοιχείο του χώρου που συμβάλλει θετικά στην διατήρηση του χαρακτήρα, της φυσιογνωμίας και της ιστορίας του¹, όπως στην περίπτωση μας οι μεσοπολεμικές κατοικίες. Αν αυτά είχαν εφαρμοστεί στη γειτονιά που μελετούμε πιστεύουμε ότι θα είχε σε μεγάλο βαθμό συγκρατησει τον χαρακτήρα και την κλίμακα της πρότερης κατάστασης.

1: Ιωσήφ Στεφάνου, 2003, «Ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός της Ερμούπολης», Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 61

ΙΔΙΟΠΟΙΗΣΗ-ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ-ΤΟΙΧΟΙ ΠΕΡΙΒΛΗΜΑΤΑ

Όπως έχουμε ήδη πει, εστιάζουμε στους όρους **ιδιοποίηση, πυκνότητα, τοίχοι περιβλήματα** και **ελευθερία συμπεριφοράς** (βλ. σελ 5 του πορόντος) Παραθέτουμε κάποιες προσωπικές μας σκέψεις πάνω στους όρους αυτούς που αναλυόμενοι καλύπτουν ευρύ φάσμα αναγκών, προσδοκιών και ιδιοτήτων του τρόπου και χώρου κατοίκησης που θέλουμε να λέγεται και να είναι γειτονιά. Αυτές οι εκτενέστερες αναφορές σε αυτούς τους όρους σκιαγραφούν τις προσωπικές μας προσεγγίσεις και περιγράφουν την δική μας οπτική. Μια οπτική με την οποία βλέπουμε, σχολιάζουμε και οραματιζόμαστε το ζήτημα που μας απασχολεί γενικά, αλλά και ειδικά την γειτονιά που είναι η περίπτωση μελέτης και αφορμής των προβληματισμών και των σκέψεών μας.

Ιδιοποίηση

Σε περιβάλλον γειτονιάς συμβαίνει εντονότερη η τάση της ιδιοποίησης/προσοικείωσης του σύνολου χώρου από τους κατοίκους της, όχι ιδιοκτητικά και σφετεριστικά αλλά ψυχικά και χρηστικά. Όταν στην συνήθη καθημερινότητα μετά την εργασία σου επιστρέφεις στη γειτονιά **σου** δεν επιστρέφεις μόνο στο σπίτι **σου** η αίσθηση κτητικότητα επεκτείνεται ασυναίσθητα σε όλα και έτσι αισθάνεσαι ότι επιστρέφεις στο δρόμο **σου**, στη πλατεία **σου**, στο σύνολο χώρο **σου**. Αυτή η τάση δεν έχει παθογενή ρίζα' αντιθέτως, δηλώνει την αγαπητική ταύτιση του κατοίκου με τον χώρο του. Θέλουμε να μπορούμε να παίρνουμε τον χώρο στα χέρια μας και να τον σημασιοδοτούμε, επανερμηνεύουμε, μεταλλάσσουμε, αλλά και απολαμβάνουμε' με τη βιωματική αυτή συμπεριφορά αποκτούμε συνείδηση του χώρου μας¹.

Γνωρίζουμε βεβαίως ότι στην εποχή μας ο τρόπος κατοίκησης έχει ανεπιστρεπτή αλλάξει, η συνειδητοποίηση όμως της ανάγκης της ιδιοποίησης είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την βελτιστοποίηση ισοδυνάμων εναλλακτικών. Ως εκ τούτου, η ιδιοποίηση του χώρου ιδιαίτερα σε περιβάλλον γειτονιάς είναι κάτι που πρέπει να ενδυναμώνεται και να μπορεί να πραγματώνεται, άρα και να προβλέπεται ως δυνατότητα στον σχεδιασμό. Αυτό σημαίνει ότι ήδη από το στάδιο του πολεοδομικού-ρουμοτομικού σχεδιασμού πρέπει ο σχεδιασμός να λαμβάνει υπ' όψη παραμέτρους ψυχισμού και να εμποτίζεται με στοιχεία δεκτικά και ενθαρρυντικά για την διευκόλυνση της ιδιοποίησης. Τι είναι όμως αυτό που σε περιβάλλον γειτονιάς έχει ανάγκη η λειτουργία της ιδιοποίησης για να συμβεί; Και επειδή εμείς εστιάζουμε στην εικόνα του δημόσιου χώρου της, το ερώτημα γίνεται: **στην εικόνα του δημόσιου χώρου μιας γειτονιάς ποια είναι τα στοιχεία που ενεργοποιούν και προάγουν την ιδιοποίησή της;** Πολλά έχει διατυπώσει η επιστήμη της Ψυχολογίας του χώρου, εμείς εστιάζουμε στον ρόλο της Τέχνης η οποία ως πρότυπο προσοικείωσης του χώρου και του χρόνου όπως την περιγράφει ο Lefebvre² λειτουργεί άδηλα και ως μηχανισμός ιδιοποίησης του χώρου και του χρόνου στο φυσικό και συμβολικό περιβάλλον της γειτονιάς.

Η πολεοδομική σύνθεση πιστεύουμε ότι είναι συν τοις άλλοις και καλλιτεχνική σύνθεση και πρέπει να διέπεται από τους ίδιους νόμους. Ο Ιωσήφ Στεφάνου διεκρινίζει: *«Η σύνθεση των μορφών σε πολεοδομική κλίμακα θα πρέπει να θεωρηθεί σαν καλλιτεχνική έκφραση που στηρίζεται στην Φιλοσοφία, την Ψυχολογία και την Κοινωνιολογία της μορφής. Κάθε μορφή της πόλης αποτελεί αντικείμενο αισθητικής κρίσης. Μπροστά σε κάθε εικόνα του αστικού χώρου αυτόματα παίρνουμε μια αισθητική τοποθέτηση, γιατί το αισθητικό αναγκαίο ενυπάρχει στο ασυνείδητο κάθε ατόμου αλλά και κάθε κοινωνικής ομάδας και γιατί όλοι οι άνθρωποι προσπαθούν να εκφραστούν με ένα τρόπο που τους είναι πιο προσίτος, έστω και αν αυτός δεν υπάγεται σε μια από τις καθιερωμένες μορφές της καλλιτεχνικής έκφρασης, ή έστω και αν αυτός περιορίζεται απλά στην έκφραση μόνο μιας αισθητικής κριτικής...»³* Η δια της αισθητικής διαδικασίας ασυνείδητη ταύτιση του κατοίκου με τα στοιχεία του χώρου είναι ακριβώς η πρώτη, μυστική και καθοριστική κίνηση ιδιοποίησής του. Επομένως, κατ' αρχήν δια της αισθητικής θα μπορούσε ίσως ο πολεοδόμος δρώντας σαν καλλιτέχνης να ενεργοποιήσει ή να ακυρώσει την λειτουργία της ιδιοποίησης.

Η πολεοδόμηση δεν είναι μόνο διευθέτηση και εξυπηρέτησεις. Νομίζουμε ότι μαζί με την γνώση των υποδομών πρέπει να δίνεται προσοχή και στην σημαντική παράμετρο της τέχνης. Ο πολεοδόμος κατ' ανάγκη σκηνοθετεί αφού ολοκληρη η γειτονιά είναι σκηνή θεάτρου με δρώντες ηθοποιούς και θεατές τους κατοίκους της. Ο πολεοδόμος γνωρίζει πλέον ότι ο κάτοικος θέλει να ιδιοποιηθεί την γειτονιά του και αυτό είναι ένα κυρίαρχο δρώμενο που οφείλει να σκηνοθετήσει. Σε αυτήν την σκηνοθεσία, ο τρόπος οργάνωσης, χωροθέτησης και συγκεκριμενοποίησης των όρων εμφάνισης της σχέσης κτιστού ακτίστου αντιστοιχεί στην σκηνογραφία-εικόνα του δημόσιου χώρου-γειτονιά. Ο τρόπος με τον οποίο η κτηριακή μάζα παρατάσσεται και εκδηλώνεται στο χώρο σε σχέση με το άκτιστο ισοδυναμεί με γλυπτική πολύ μεγάλης κλίμακας και μέσα από την χωρική εμπειρία δίνει αφορμές και δημιουργεί προϋποθέσεις ιδιοποίησης. Ο πολεοδόμος πρέπει κατά την γνώμη μας να αντιμετωπίζει την ογκοπλαστική διαμόρφωση της πόλης, θεωρούμενης σαν μεγάλο γλυπτό, με αντίστοιχο τρόπο που και ο γλύπτης επιλύει ανάλογα προβλήματα μικρής βέβαια κλίμακας. Ο Κώστας Μωραϊτης ισχυρίζεται ότι η πόλη προσφέρει το πυκνότερο πεδίο αισθητικών αναφορών και ότι *«Ο αστικός τόπος αποτελεί σκηνή παράστασης τεχνών, όσο και αντικείμενο των επιστημών...»⁴*

Ο βαθμός ικανοποίησης αυτής της βαθιά εγγεγραμμένης επιθυμίας της ιδιοποίησης εξαρτάται –μεταξύ άλλων– και απο το συμπλάσιμο του κατοίκου με τα δομικά χαρακτηριστικά του χώρου που κι αυτά, σχεδόν σαν έμφυχα, ο-

- 1: Ιωσήφ Στεφάνου, 2003, *«Ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός της Ερμούπολης»*, Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 62
- 2: Henry Lefebvre, 2007, *«Δικαίωμα στην πόλη»*, ΚΟΥΚΙΔΑ, Αθήνα, σελ 177
- 3: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, *«Σημειώσεις μαθημάτων, Μάθημα 2ο»*, ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 6
- 4: Κώστας Μωραϊτης, 2005, *«Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου»*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 24

φείλουν να έχουν και να διατηρούν ένα βαθμό ευπλαστότητας. Αυτό σημαίνει συμμετοχή και κάποια έστω συναπόφαση στην διαμόρφωση του χώρου, ήδη απο το στάδιο του πολεοδομικού-ρυμοτομικού του σχεδιασμού, αφού απο αυτό κι όλος το στάδιο ο χώρος αποκτά θεμελιώδη δομικά χαρακτηριστικά. Συναπόφαση όχι μόνο και όχι τόσο με την θεσμική ή διεκδικητική έκφανση αλλά κυρίως με την εξασφάλιση της ποιητικής δυνατότητας να μπορεί ο κάτοικος να ταυτίζεται με τον χώρο και να προσδίδει σε αυτόν το ψυχικό του αποτύπωμα διότι κατά τη γνώμη μας, το γεγονός της ιδιοποίησης σχετίζεται με τον βαθμό ιδιοπροσωπίας και είναι -τουλάχιστον στην γένεσή του- περισσότερο, αν όχι κυρίως, ψυχικό γεγονός.

Πάνω στην έννοια της συμμετοχής ο Ιωσήφ Στεφάνου επιβεβαιώνει τον ρόλο του πολεοδόμου ως (και) καλλιτέχνη που λειτουργεί διαδραστικά με το κοινό του, αλλά αποσαφηνίζει: «Ο σημερινός καλλιτέχνης δεν φτιάχνει μορφές και υποχρεώνει τους ανθρώπους να εγκλωβιστούν μέσα σ' αυτές ή να τις ενστερνιστούν. Σαν συνθέτης συλλαμβάνει, με την στενή συνεργασία του κοινού του, μια ιδέα που βγαίνει μέσα από τα ιδεολογικά αρχέτυπα και τα σύγχρονα ιδεολογικά πιστεύω αυτού του κοινού του οποίου και αυτός είναι μέρος αναπόσπαστο. Αυτή την ιδέα ικανοποιεί και εκφράζει σαν μορφή πραγματική. Δηλαδή, το κοινό μέσω ενός μηχανισμού, πχ. Πολιτική προγραμματισμού, και μέσω διαφόρων μηχανισμών εκπροσώπησής του, δίνει στον συνθέτη τις απαραίτητες πληροφορίες αλλά και τον ερεθισμό (απαραίτητο στοιχείο κάθε καλλιτεχνικής δημιουργίας), καθορίζοντας έτσι το ιδεολογικό πλαίσιο και το πεδίο αναζήτησης των εκφραστικών μέσων για την μορφοποίηση μιας ανάγκης του. Και σ' ότι αφορά το ιδεολογικό πλαίσιο, ο συνθέτης επιδρά μέσα από το πρίσμα και της δικής του πολιτιστικής στάθμης.»¹ Αν αντικαταστήσουμε τις λέξεις συνθέτης, κοινό και μορφή με τις λέξεις πολεοδόμος, κάτοικοι και ογκοπλασία δημόσιου χώρου, μπορούμε καλύτερα να κατανοήσουμε την σχέση πολεοδόμου κατοίκων ως αμφίδρομη σχέση συμμετοχής και συναπόφασης.

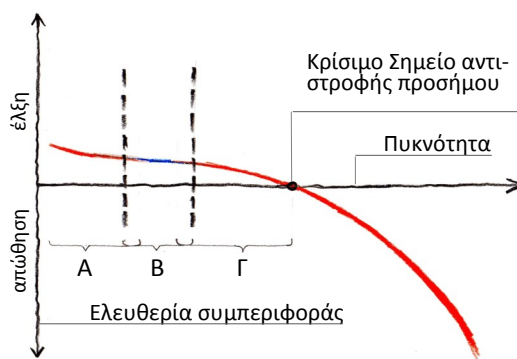
Όσες όμως επί μέρους συμβουλές κι αν δοθούν –που πρέπει να δίδονται και δίδονται– ένα πρέπει να συμβεί: η παράμετρος της τέχνης να μπει στην καρδιά και την παιδεία του πολεοδόμου και τότε ο νους του θα δώσει τον κατά περίπτωση τρόπο της εκδήλωσής.

Υπάρχουν βεβαίως και άλλες παράμετροι που έχουν τη ρίζα τους αλλού αλλά αντανakλώνται στην εικόνα του δημόσιου χώρου και παίζουν ρόλο στην ιδιοποίηση, όπως η έννοια και η πρακτική της εδαφικότητας για παράδειγμα, και κατ' επέκταση το καθεστώς ιδιοκτησίας. Ο κάτοικος ασφαλώς αναπτύσσει ιδιαίτερη και πιο προσωπική σχέση με στοιχεία του δημόσιου χώρου που περιβάλλουν μια ατομική του ιδιοκτησία γης ή κτίσματος, αλλά η σημερινή αντιμετώπιση και ο επιμερισμός της ιδιοκτησίας δεν τροφοδοτούν τέτοιες συμπεριφορές. Αυτή η υστέρηση δεν έχει τη ρίζα της στο σχεδιασμό, προέκυψε από επιλογές κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές, αλλά εκδηλώνεται στην εικόνα του δημόσιου χώρου ως συμπεριφορά στην σχέση των κατοίκων με το περιβάλλον της γειτονιάς. Η ιδιοποίηση τέλος ως παραπλήσια έννοια της εδαφικότητας μπορεί να ιδωθεί μέσα απο τις έννοιες της γειννιάσης και της πυκνότητας.

Πυκνότητα και Ελευθερία συμπεριφοράς

Αν οι απίτες της αστικής συμπίκνωσης ήταν κατ' αρχήν η άμυνα και η προστασία και αργότερα η ομαδοποίηση λειτουργιών και δραστηριοτήτων, σήμερα είναι η συνολική δημιουργικότητα και ο κοινωνικός έλεγχος. Ο Ιωσήφ Στεφάνου υποστηρίζει: «Ο κοινωνικός έλεγχος συνδέεται με τον **περιορισμό** των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων απο την παρουσία των άλλων, αυτός ο κοινωνικός έλεγχος εκφράζεται σε μια δυσκαμψία και ένα κομφορμισμό του κοινωνικού συστήματος και παίζει ένα ρόλο τροχοπέδης στην δημιουργικότητα.»² Διαπιστώνεται δηλαδή μια συσχέτιση μεταξύ πυκνότητας και ελευθερίας συμπεριφοράς όπου η αύξηση της μιας παραμέτρου σχεδόν συνεπάγεται την μείωση της άλλης. Αυτό εκτιμούμε ότι συμβαίνει επειδή η αύξηση της πυκνότητας κατ' ανάγκη συνεπάγεται και περισσότερους και πιο περιοριστικούς «κοινωνικούς και ενδεχομένως και ηθικούς νόμους» που στενεύουν τα εκ των έξω πλαίσια δράσης και συμπεριφοράς³, όπως επίσης δημιουργεί υπερπληθώρα ερεθισμάτων, ως προς την αντιληπτική ικανότητα του ανθρώπου, τα οποία το άτομο στην προσπάθειά του να διαχειριστεί αναπτύσσει ψυχικό στρες.

Παρ' όλο που γνωρίζουμε ότι δεν μπορούμε να «μετρήσουμε» την ελευθερία συμπεριφοράς ή να ορίσουμε κρίσιμες τιμές πυκνότητας, τολμούμε να περιγράψουμε την βασική μας εμπειρική άποψη μέσα από το διάγραμμα της Εικ40. Μεγαλύτερη επιθυμία γειννιάσης παρατηρείται όταν η πυκνότητα είναι πολύ μικρή (περιοχή Α) ενώ η επιθυμία αυτή μειώνεται σταδιακά όταν η πυκνότητα γίνεται έντονη (περιοχή Γ). Σε ένα ενδιάμεσο εύρος πυκνότητας (περιοχή Β) υπάρχει ισορροπία μεταξύ ελευθερίας συμπεριφοράς και πυκνότητας και η καμπύλη της αίσθησης συμβίωσης είναι σχετικά οριζόντια. Έντονο πρόβλημα αρχίζει να παρουσιάζεται όταν η πυκνότητα υπερβεί ένα κρίσιμο μέγεθος μετά το οποίο η Αίσθηση Συμβίωσης αποκτά αρνητικό πρόσημο και διέπεται από αυξανόμενη δυσφορία και αλληλοαπώθηση. Στην *ψυχική υπερφόρτιση (Psychic overload)*, αναφέρεται για πρώτη φορά στην θεωρία του για την αστικότητα ο Georg Simmel (1969), αλλά και αρκετοί άλλοι μετά από αυτόν. Η θεωρία

Εικ.40: Θεωρητική καμπύλη Αίσθησης Συμβίωσης

1: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Άτομικά Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 10
 2: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Άτομικά Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 6
 3: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Άτομικά Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 17

αυτή υποστηρίζει ότι ο υπερκορεσμός ερεθισμάτων και το στρες διαχείρισής τους που δημιουργεί σε κάποιον που κατοικεί σε πυκνοκατοικημένη περιοχή, μπορεί σε κοινωνικό επίπεδο να αυξήσει κάποια παθολογία και σε ατομικό επίπεδο να επιφέρει αποστασιοποίηση, αδιαφορία εξ αιτίας του κορεσμού και απανθρωποποίηση!

Αν και η αίσθηση συμβίωσης εξαρτάται από πολλές παραμέτρους, το διάγραμμα που κατασκευάσαμε περιγράφει την αίσθηση συμβίωσης αναφορικά μόνο με την συσχέτιση πυκνότητας και ελευθερίας συμπεριφοράς και παρατίθεται ως μια προσωπική μας υπόθεση που εδράζεται στην θεωρία που παραθέσαμε, αλλά και στην προσωπική μας εμπειρία κατοίκησης στις γειτονιές της Αθήνας, και ιδιαίτερα σε γειτονιές που βρίσκονται σε άμεση γεινίαση με την περιοχή που εξετάζουμε.

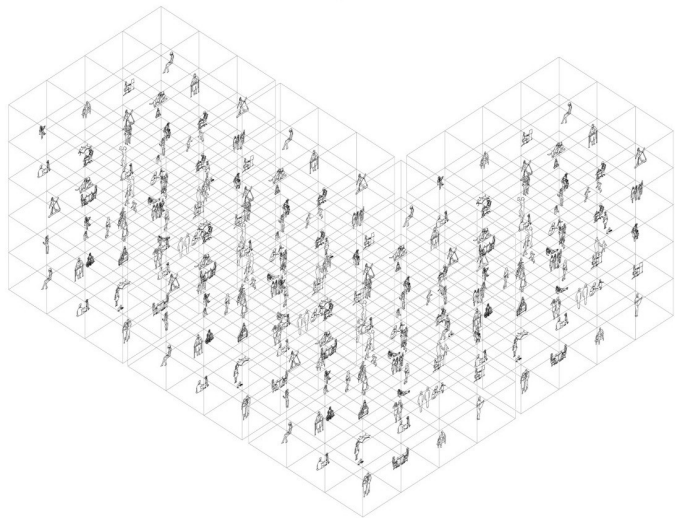
Εμείς όμως θα θέλαμε να θίξουμε και μια άλλη παράμετρο που εξαρτάται από εκδηλώσεις διαπροσωπικής συμπεριφοράς και βιώνεται ως βαθμός ελευθερίας ή καταπίεσης διαμορφώνοντας δραστικά την γενική στάση του ατόμου προς τους άλλους και προς τον χώρο. Η ελευθερία συμπεριφοράς μπορεί να εκτραπεί και να εισχωρήσει στο ψυχικό πεδίο ελευθερίας του άλλου, τον ψυχικό «υπερ-όγκο», και να επιφέρει τα ίδια αποτελέσματα που ήδη αναφέρθηκαν. Η υπερπυκνότητα όπως είναι αναμενόμενο, αυξάνει την πιθανότητα και την ένταση τέτοιων φαινομένων.

Άρα τίθεται το πρόβλημα της εξεύρεσης αρμονικής σχέσης μεταξύ παραμέτρων σχεδιασμού και κανόνων συμπεριφοράς που να φέρνουν σε λειτουργική ισορροπία την ελεύθερη δημιουργικότητα και έκφραση με την επιθυμητή επιδίωξη της γεινίασης.

Τοίχοι περιβλήματα

Εκτιμώντας ως αμφίδρομη την σχέση που περιγράφει ο Rasamier μεταξύ οικίας-κατοίκου θεωρούμε ότι και ο άνθρωπος εν τλήει αντανακλά την κατοικία του αφού επηρεάζεται συμπεριφορικά από αυτήν. Με δεδομένη την σφικτή σχέση κελύφους που έχει η κατοικία ως προς τον άνθρωπο, επεκτείνουμε την σκέψη αυτή στην κλίμακα της γειτονιάς και υποψιαζόμαστε ότι ο τρόπος με τον οποίον οι κατοικίες ως κελύφη διαλέγονται μεταξύ τους αλλά και με τον δημόσιο χώρο, κατά κάποιο τρόπο επιδρά υποδόρια και συνδιαμορφώνει ως ένα βαθμό τον τρόπο με τον οποίον και οι άνθρωποι, συμμορφούμενοι προς τα κελύφη τους, σχετίζονται και επικοινωνούν μεταξύ τους. Εμείς εστιάζουμε το ενδιαφέρον μας στην μορφοπλασία του δημόσιου χώρου αφού ο τρόπος του «κατοικείν» ως προς την μορφοπλαστική παράμετρο θεωρούμε ότι παίζει σημαντικό ρόλο στην διευκόλυνση των κατοίκων να ιδιοποιηθούν τον σύνολο χώρο. Οι μορφές αναμπίβολα αλληλεπιδρούν άδηλα αλλά καθοριστικά με τον ψυχισμό των κατοίκων και υποβάλλουν θετικά ή αρνητικά συναισθήματα σε αυτούς που κινούνται ανάμεσά τους.

Σήμερα περιγράφουμε τους γείτονές μας με όρους που μοιάζουν περισσότερο με συντεταγμένες: ο από πάνω, ο από κάτω, «ν» τετράγωνα παρακάτω... Νομίζουμε, πάντα βέβαια με επιφύλαξη, ότι η αυστηροποίηση της παράθεσης της κτιστής μάζας -των κατοικιών στην περίπτωση της γειτονιάς- κατά πλάτος και ύψος μέσω της αυστηρής παράθεσης των πολυκατοικιών και των ορόφων τους επιφέρει κατά κάποιο τρόπο και κατά κάποια ένταση αυστηροποίηση και στις συμπεριφορές των ανθρώπων τόσο στις μεταξύ τους σχέσεις όσο και στην σχέση τους με τον χώρο. Νομίζουμε ότι ο τρόπος χωροθέτησης των κτηρίων κατοίκησης δεν υπηρετεί την προσδοκία και την ανάγκη της ελεύθερης και ποικιλότροπης συμπεριφοράς μεταξύ συνανθρώπων αλλά παραπέμπει περισσότερο σε άτομα που απαρτίζουν άγχημα στρατιωτικό ή άλλο (Εικ.41). Με αυτό τον τρόπο εμείς ερμηνεύουμε αυτό που ο Ιωσήφ Στεφάνου σημειώνει: «Η έννοια της γειτονιάς είναι εν δυνάμει έννοια στην σύνθεση' δεν την υποβάλλουν οι μορφές, την διευκολύνουν και την υποβοηθούν. Η ιδεολογία ενός έργου δεν βγαίνει από το σκηνικό της παρουσίας του. Το σκηνικό έρχεται να συντρέξει στο να προβληθεί αυτή η ιδεολογία για να εκφραστεί να μην μείνει ανέκφραστη. Η σύνθεση θα βοηθήσει στην επίλυση των πρακτικών προβλημάτων και θα δημιουργήσει το κλίμα για να μπορέσει να αναπυχθεί το πνεύμα της γειτονιάς.»² Αν επιθυ-

Εικ.41: Αφαιρετική σχηματοποίηση τρόπου κατοίκησης

μούμε η ιδεολογία και το πνεύμα της γειτονιάς να είναι η «παρέα γειτόνων» τότε μήπως και οι κατοικίες τους θα έπρεπε ως σκηνικό αυτής της προσδοκίας να σχεδιάζονται ως «παρέα κατοικιών»; Ο Christopher Alexander επισημαίνει: «Οι άνθρωποι δεν θα αισθάνονται άνετα στα σπίτια τους εκτός αν μια ομάδα σπιτιών σχηματίζει ένα συγκρότημα, με τη δημόσια γη μεταξύ τους να ανήκει από κοινού σε όλους τους ιδιοκτήτες»³ Μια παρέα ανθρώπων, φίλων, γειτόνων που συνομιλούν και επικοινωνούν σε περιβάλλον γειτονιάς, βρίσκονται συνήθως σε χαλαρότητα που εκδη-

1: Πάνος Ι. Κοσμόπουλος, 1994, «Περιβαλλοντική αντίληψη του αστικού χώρου», UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη, σελ 121

2: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Σημειώσεις μαθημάτων, Μάθημα 7^ο», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 5

3: Christopher Alexander, 1977, «A Pattern Language», Oxford University Press, New York, σελ 198

λώνεται στη στάση των σωμάτων, τις χειρονομίες, τις συμπεριφορές. Οι κάτοικοι, οι γείτονες θα βρουν τρόπο να «στήσουν» την επικοινωνία τους, με δυο τρεις καρέκλες έξω από το ψιλκατζίδικο της γειτονιάς στο πεζοδρόμιο μιας παρόδιας στοάς. Όμως, αν δούμε αυτή την τρυφερή πράξη επικοινωνίας και ιδιοποίησης του χώρου με κάποια ευαίσθητη ματιά δεν γίνεται να μην αισθανθούμε την αντίθεση της χαλαρότητας της ίδιας της πράξης σε σχέση με την σκληρότητα και το θλιβερό της σκηνογραφίας που την περιβάλλει. (Εικ.42) Η αίσθηση χαλαρότητας, προσαπαιτούμενο ιδιοποίησης και ζητούμενο σε περιβάλλον γειτονιάς, ως αντίστιξη προς τον στροβιλισμό του κέντρου, πρέπει να βιώνεται γενικά στο σύνολο της γειτονιάς, στα χαρακτηριστικά της εικόνας του δημόσιου χώρου της, στον συνθετικό τρόπο που έχει στηθεί – σκηνογραφηθεί– ολόκληρο το κτιστό περιβάλλον.

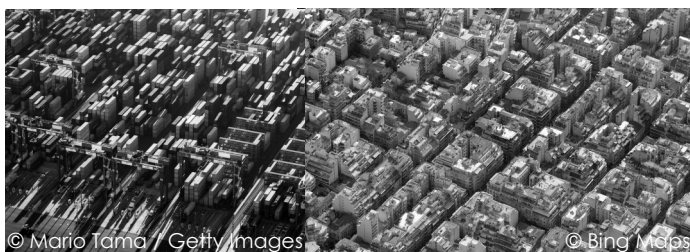

Εικ.42: Τρεις καρέκλες στημένες σε πεζοδρόμιο παρόδιας στοάς

Η μετάβαση από τις μονοκατοικίες στις πολυκατοικίες δεν είναι καθόλου άνευ ψυχικής με αρνητικό πρόσημο επίπτωσης: Ο Lefebvre επισημαίνει: «...Οι μονοκατοικίες επέτρεπαν παραλλαγές, ιδιαίτερες ή ατομικές ερμηνείες του τρόπου κατοίκησης. Κάποιο είδος πλαστικότητας επέτρεπε τροποποιήσεις και προσαρμογές. Ο χώρος των μονοκατοικιών –περίβολος, κήπος, διάφορες διαθέσιμες γωνιές– άφηνε στο «κατοικείν» ένα περιθώριο ελευθερίας και πρωτοβουλίας περιορισμένο αλλά πραγματικό. Ο κρατικός ορθολογισμός φτάνει ως τα άκρα. Στα νέα συγκροτήματα εγκαθίσταται η κατοικία στην καθαρή της κατάσταση, σαν άθροισμα καταναγκασμών. Το μεγάλο συγκρότημα, όπως θα έλεγαν μερικοί φιλόσοφοι, πραγματώνει την έννοια της κατοικίας αποκλείοντας το «κατοικείν»: την πλαστικότητα δηλαδή του χώρου, τη διάπλαση αυτού του χώρου, την προσαρμογή του από ομάδες ή άτομα στις συνθήκες ύπαρξής τους...»¹ Βεβαίως ο Lefebvre σχολιάζει την μετάλλαξη του Παρισιού, αλλά λαμβάνοντας υπ' όψη την σημαντική διαφορά μορφής και κλίμακας της αθηναϊκής πολυκατοικίας σε σχέση με τα θηριώδη και μονότονα οικιστικά συγκροτήματα στα οποία αναφέρεται, μπορούμε να κάνουμε προσεκτικές αντιστοιχίες και να εξάγουμε προσαρμοσμένα και κατάλληλα συμπεράσματα για την δική μας διερεύνηση. Η πλαστικότητα όμως πιστεύουμε ότι δεν είναι ζήτημα που αφορά μόνο την κλίμακα του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού, αλλά όταν μιλάμε για περιοχή πόλης πρέπει να είναι ζητούμενο ήδη από τον σχεδιασμό προηγούμενου σταδίου, δηλαδή του πολεοδομικού-ρυμοτομικού. Δηλαδή, δεν είναι μόνο ο τύπος κτηρίου κατοίκησης που μαζί και άψακτα έχουμε εφύρει και μαζί και υιοθετήσει, είναι και ο δομικός τρόπος που τα κτήρια αυτά αλλά και όλα τα στοιχεία του δημόσιου χώρου τοποθετούνται στο χώρο υπακούοντας σε έναν πολεοδομικό σχεδιασμό που δεν πείθει για τις επιλογές του.

Ο Πάνος Κοσμόπουλος μιλώντας για το νόημα του χώρου υποστηρίζει: «...Ένα μαγαζί σημαίνει αγορά, ένα μνημείο, έλξη ή άπωση. Κατά τα άλλα, το ίδιο το μέγεθος και οι ιδιότητές του είναι εξ ίσου σημασιές. Η αντιλαμβανόμενη σαν σύνολο πόλη είναι ήδη μια πόλη σημαίνουσα **οι γεωμετρικές της ή φυσικές της ιδιότητες της δίνουν ένα νόημα...**»² Μεταφέροντας αυτή την προσέγγιση στην διερεύνησή μας που είναι η εικόνα του δημόσιου χώρου της γειτονιάς αντιλαμβανόμεναστε πόση σημασία έχουν εκτός των φυσικών ιδιοτήτων και οι γεωμετρικές. Οι πρώτες πρέπει να προστατεύονται και να αξιοποιούνται, οι δεύτερες πρέπει να σχεδιάζονται με σκοπό –εκτός των άλλων– την διαμόρφωση και υπηρεσία του νόηματος που ο κάθε χώρος θέλουμε να αποπνέει. Η ογκοπλαστική δομή ενός αστικού χώρου θεωρούμε ότι μπορεί να παρομοιαστεί με την γλυπτική διαδικασία αλλά σε πολύ μεγάλο κλίμακα, αυτήν της πολεοδομίας. Η διαμόρφωση της δομής του δημόσιου χώρου αν αυτός ιδωθεί σαν μεγάλο γλυπτό, έχει αναλογικά παρόμοια προβλήματα που οδηγούν σε παρόμοιες επιλογές με εκείνες που κάνει σε αντίστοιχα προβλήματα ένας γλύπτης. Όπως ο γλύπτης μέσω της ογκοπλαστικής της δημιουργίας του ανασύρει και δηλώνει το νόημα που αυτή θέλει να εκφράσει έτσι και ο πολεοδόμος διαμορφώνοντας τον μεγάλο τρισδιάστατο χώρο αποδίδει ή πρέπει να αποδίδει το νόημα που ταιριάζει να αποπνέει ο κάθε χώρος. Αυτό οδηγεί στη σκέψη ότι διαφορετικοί μεταξύ τους, ως προς την χρήση και την αίσθηση, αστικοί χώροι, πχ το κέντρο και η γειτονιά, ενδιαφέρον θα είχε να αντιμετωπίζονται και με διαφορετικές εκφράσεις στην ογκοπλασσία των δημόσιων χώρων τους.

Ένα γενικό, αφαιρετικό κοίταγμα της ογκοπλασσίας των οικοδομικών τετραγώνων της γειτονιάς και ιδιαίτερα του τρόπου που αυτά παρατάσσονται στον χώρο, μπορούν με αποδεκτό ποσοστό υπερβολής, να παρομοιαστούν με εμπορευματοκιβώτια containers (Εικ.43) τα οποία τοποθετημένα με ακριβέστατη ορθοκανονική τάξη στις τρεις διαστάσεις σε αποβάθρα λιμανιού σχηματίζουν με παρόμοιο τρόπο –σε αντιστοιχία που εξυπηρετεί το σκοπό της παρομοίωσης– οικοδομικά τετράγωνα, πολυώροφα κτήρια, δρόμους και πλατείες. Μέσα από αυτόν τον παραλληλισμό γεννιέται η αναρώτηση: αν αυτός ο τρόπος χωροθέτησης είναι κατάλληλος και λειτουργικός για την εξυπηρέτηση υπαίθριας αποθήκευσης εμπορευματοκιβωτίων, είναι το ίδιο κατάλληλος και για την επίλυση της χωρικής οργάνωσης των οικοδομικών τετραγώνων μιας γειτονιάς; Δεν είναι καθόλου ασήμαντη η διαφορά ότι στην πρώτη περίπτωση μιλάμε για άψυχα αντικείμενα ενώ στην δεύτερη για ανθρώπους. Μοιάζει σαν ο Πολεοδόμος να επιλέγει βιαστικά τον τρόπο αυτό, λαμβάνοντας υπ'

Εικ.43: Παράθεση χωροθέτησης containers εμπορευμάτων και οικοδομικών τετραγώνων

1: Henry Lefebvre, 2007, «ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ», ΚΟΥΚΙΔΑ, σελ 41

2: Πάνος Ι. Κοσμόπουλος, 2000, «Περιβαλλοντική κοινωνική ψυχολογία», UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη, σελ 255

όψη την πρακτική τακτοποίηση των υλικών αναγκών και λειτουργιών των κατοίκων αγνοώντας ή παραβλέποντας τον ψυχισμό τους.

Μια δομή χωροθέτησης, από τον ενδιάμεσο μεταξύ αρχιτεκτονικής και τέχνης χώρο, που θεωρούμε κατάλληλη αφορμή για τον προβληματισμό μας, συναντάμε στο *Memorial to the Murdered Jews of Europe* σχεδιασμένο από τον Peter Eisenman. 2700 όμοιοι κατοπικά, ελαφρώς ανισούψεις κυβόσχημοι παραλληλεπίπεδοι όγκοι από γρανίτη (pillars) τοποθετημένοι σε ακριβές ορθοκανονικό πλέγμα (rigid grid) και σε απόσταση 0.90μ μεταξύ τους απλώνονται σε ελαφρώς κοίλη έκταση 0.02 χλμ². Μέσα από κάποιες οπτικές γωνίες το έργο αυτό προβάλλεται μπροστά από την πόλη που ευκρινώς διακρίνεται σε δεύτερο πλάνο (Εικ.44). Η άμεση οπτική παράθεση που συμβαίνει δημιουργεί αβίαστα σύγκριση των δυο δομών: την δομή του έργου με εκείνη της πόλης. Με αφαιρετική ματιά και σε άλλη κλίμακα η ομοιότητα των δομών που ανιχνεύουμε είναι αρκετή για να κάνουμε ωφέλιμες συγκρίσεις και να αναπτύξουμε εύλογους προβληματισμούς.

Οι ψυχικές βιωματικές διεργασίες του έργου περιγράφονται από τον ίδιο τον Eisenman που σε ερώτηση συνέντευξης¹ απαντά: «*Το project, μέσω της επιλεγμένης δομής του, δηλώνει την αστάθεια/ανισορροπία που ενυπάρχει σε αυτό που φαίνεται ότι αποτελεί σύστημα, rational grid, και την εν δυνάμει ροπή/δυνατότητα προς διάλυση στην πορεία του χρόνου. Καταδεικνύει, προτείνει ότι όταν ένα σύστημα, υποτίθεται ορθολογικό και κανονικοποιημένο, αυξηθεί υπέρμετρα και έξω από κάθε αναλογία ως προς τον προτιθέμενο σκοπό του, χάνει στην πραγματικότητα την επαφή με το ανθρώπινο αίτιο-στοιχείο. Τότε αρχίζει να αποκαλύπτει τις εσώκλειστες διαταραχές και δυνατότητες για χάος σε όλα τα συστήματα φαινομενικής τάξης, την ιδέα ότι όλα τα κλειστά συστήματα μιας κλειστής τάξης είναι βέβαιο ότι θα αποτύχουν*». Με κάθε επιφύλαξη για τις παρανοήσεις που μπορεί να ενυπάρχουν, θα τολμήσουμε μια αντιπαραβολή: Αν στο rigid grid της δομής του έργου δούμε με αντιστοιχία κλίμακας τον ορθοκανονικό πολεοδομικό ιστό και αν αναλογιστούμε την υπερεξάπλωσή του τότε έχουμε ευθεία μεταφορά ανάλογων ψυχικών διεργασιών με εκείνες του Memorial. Μοιάζει δηλαδή, μέσα από την δομή που επιλέξαμε για το δημόσιο χώρο σε συνάρτηση με την καταστρατήγηση των αρχικά εφαρμοσμένων αναλογιών –γεωμετρία δρόμων/ύψη κτηρίων, έκταση/πυκνότητα- που υπηρετούσαν και εναρμονίζονταν με τον προτιθέμενο σκοπό, την πρακτική και ψυχική λειτουργία των κατοίκων στην γειτονιά- να έχουμε καταφέρει κατά λάθος αυτά που το Memorial με παρόμοιο λεξιλόγιο έχει πετύχει ως όμως ζητούμενα για την βίωση του εκ προθέσεως νοήματός του που είναι η αστάθεια, η ανισορροπία και εν τέλει το χάος.

Το πρόβλημα που εμείς θίγουμε δεν είναι η υιοθέτηση της ορθοκανονικότητας στο πολεοδομικό πλέγμα μιας γειτονιάς. Αυτό που καταδικάζουμε είναι η αποκλειστική, μαζική και επιπόλαιη καταφυγή σε αυτό το μοντέλο και η σχεδιαστική εφαρμογή του. Η ορθοκανονικότητα πρέπει να είναι συνειδητή και κατά περίπτωση αιτιολογημένη επιλογή μεταξύ και άλλων επιλογών και όχι σύμπτωμα δεδομενολογίας. Δεν φταίει η επιλογή, φταίει ο τρόπος. Διότι ανάλογα με την χωρική οργάνωση των κελυφών/κτηρίων δημιουργούνται σχέσεις μορφών που διεγείρουν αντίστοιχα ψυχομετρικά μεγέθη που με τη σειρά τους αναζητούνται σε διαφορετικές λειτουργίες. Ο Ιωσήφ Στεφάνου διαπιστώνει ότι υπάρχουν σχέσεις μορφών μεταξύ τους συνδεδεμένες με λειτουργίες τους, που σαν σημαίνοντα σημαίνουν ορισμένα ψυχομετρικά μεγέθη που με τη σειρά τους συγκροτούν μια αντίστοιχη αισθητική κατηγορία και αντίστροφα κάθε αισθητική κατηγορία αναδύεται μέσα από συγκεκριμένες σχέσεις μορφών. Και συνεχίζει: «*Αν γνωρίζουμε ποιες μορφές μπορούν να χρησιμεύσουν σαν σημεία σημαίνοντα ορισμένων επιθυμητών ψυχομετρικών μεγεθών, και στην συνέχεια σε ποιο βαθμό συμμετοχής αυτά τα μεγέθη θα μας δώσουν μια επιδιωκόμενη αισθητική κατηγορία, μπορούμε να προγραμματίσουμε κατά κάποιο τρόπο την ατμόσφαιρα (αισθητική κατηγορία) του σκηνικού (τοπίου) όσο και το σενάριο (πρόγραμμα λειτουργιών)*»² Με βάση αυτές τις επιστημονικές, και επειδή στην γειτονιά αναζητείται και ταιριάζει η χαλαρότητα ως βασική αίσθηση (ατμόσφαιρα), νομίζουμε ότι αυτή πρέπει να αναζητείται και μέσα από χαλαρές σχέσεις μορφών στην ογκοπλαστική διαδικασία. Αντίστοιχα, στο κέντρο και τα τοπικά κέντρα που εξυπηρετούν ανάγκες διοίκησης, εμπορίου, μεγάλων επαγγελματικών χώρων κλπ, και διαφέρουν λειτουργικά από περιοχές που φιλοξενούν κυρίως κατοικία, νομίζουμε ότι ταιριάζει να εκφράζονται μέσα από μάλλον αυστηρότερο και στοιχισμένο σχεδιασμό, χωρίς όμως να αποκλείονται –ίσως και να χρειάζονται- οι ανατροπές και οι εξαιρέσεις.

Σε αντίθεση με την άποψή μας περί σύνδεσης της αίσθησης χαλαρότητας με ανάλογη ογκοπλαστική ελευθερία

Εικ.44: Memorial to the Murdered Jews of Europe © Lukas Wassmann

1: Interview with Holocaust Monument Architect Peter Eisenman "How Long Does One Feel Guilty?", May 09, 2005 SPIEGEL
2: Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «*Ζημειώσεις μαθημάτων, Μάθημα 6^ο*», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα, σελ 4

έρχεται η διαπίστωση που ο Αλέξανδρος Λαγόπουλος κάνει όταν αναφερόμενος στην γειτονιά καταγράφει ότι το βίωμα της γειτονιάς, είτε συλλογικά είτε ατομικά, εκφράζεται από το μεγαλύτερο μέρος του κόσμου ανεξαρτητοποιημένο από την αισθητική, την οπτική. Δεν αναζητά την μορφολόγηση ή την αρχιτεκτονική έμπνευση σε αυτό που καταγράφεται ως μια γενική τάση η γειτονιά, («η γειτονιά μου»), να είναι μια μικροπεριοχή κατοικίας πιο αδιάρθρωτη.¹ Και αυτό όμως, πέρα από το ότι μπορεί να οφείλεται σε αδυναμία του κόσμου να διακρίνει την συσχέτιση, συμφωνεί στην γενική και τελική προσδοκία του «αδιάρθρωτου». Πράγματι, το «αδιάρθρωτο» μπορεί πλουσιότερα από το «στοιχισμένο» να προσφέρει στον χώρο το είδος της βιωματικής εμπειρίας που αναζητά κανείς από την γειτονιά του: την ανακάλυψη της έκπληξης, την πολλαπλότητα των οπτικών ερεθισμάτων, την ποικιλία των μορφών, την ενδυνάμωση του ενδιαφέροντος, την πρωτοτυπία, την ευαισθησία που ως κατάλληλα ψυχομετρικά μεγέθη μαζί πάντα και με άλλες παραμέτρους (κοινωνικές, οικονομικές κλπ) συντελούν στην ιδιοποίηση της γειτονιάς. Ειδικότερα, η αναζήτηση γεωμετρικά πιο αδιάρθρωτων, πιο χαλαρών μοντέλων σύνθεσης του κτιστού όγκου και εν τέλει της εικόνας του δημόσιου χώρου μπορεί να πάρει πλούσια έμπνευση από την τέχνη. Η τέχνη μπορεί να δείξει πολλαπλούς εναλλακτικούς δρόμους επίλυσης ζητημάτων χαράξεων με επιλύσεις στροβιλιστικές, ελεύθερες, πολύτονες, ενώ ταυτόχρονα είναι βαθύτατα δομημένες και ιεραρχημένες συνθέσεις.

Η μεγάλη δυσκολία είναι κατά τη γνώμη μας η ανάταξη του νου του πολεοδόμου από νου που χαράσσει γραμμές υποταγμένες στην συνήθεια και την δεδομενολογία σε νου που παράγει χαριτωμένο και νοηματοδοτημένο χώρο. Αναμφίβολα, μετά τα πρώτα σκίτσα, η αρχική προσέγγιση της πολεοδομικής και ρυμοτομικής σχεδίασης μιας περιοχής περνά συνήθως από διαγραμματικής μορφής και αξίας ορθοκανονικά οργανωμένα συστήματα και αυτό δεν είναι καθόλου κακό. Αυτό που μας προβληματίζει είναι ότι σχεδόν πάντα διατηρείται ο ορθοκανονικός χαρακτήρας έως και το τελικό σχέδιο χωρίς να έχει μελετηθεί βαθιά και αποφασιστεί συνειδητά η καταλληλότητά του σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση. Εμείς δηλαδή νομίζουμε ότι πολλά σχέδια που έχουν περισσότερο διαγραμματικό χαρακτήρα ακουμπάνε βιαστικά στο έδαφος ως τελικά σχέδια που είναι όμως μόνο ορθολογικά και άκαμπτα, χωρίς δηλαδή να έχουν εμπλουτιστεί με τις επιθυμητές και απαραίτητες ψυχικές χωρικές ποιότητες. Αυτές οι ποιότητες μπορεί ενίοτε να χρειάζονται άλλα συστήματα χωρικής έκφρασης και ο πολεοδόμος πρέπει να έχει την οξυδέρκεια, την τόλμη και την ελευθερία της δημιουργίας για να τα δει και να τα υιοθετήσει. Ίσως να είχε νόημα η εκπόνηση ειδικού σχεδίου ενδιάμεσου επιπέδου και κλίμακας μεταξύ του Πολεοδομικού και εκείνου που συνηθίσαμε να λέμε Urban Design, με αποκλειστικό ρόλο την «μετάφραση» του Πολεοδομικού ώστε αυτό να ακουμπά στο αληθινό έδαφος με εκφραστικότερα και μαλακότερα χαρακτηριστικά. Διότι πώς αγγίζουν το έδαφος γραμμές που σχεδιάστηκαν σε 1:2000 ή 1:1000 ενώ πρόκειται να βιωθούν σε 1:1;

Συμβολικά, με την βοήθεια σκίτσων και collage, περιγράφουμε την περιπέτεια της απεξάρτησης από το σύνθηρες προς την δημιουργική έλλογη τρέλα (Εικ.45). Για παράδειγμα, μια υποθετική γειτονιά αρθρωμένη γύρω από ένα μικρού κυκλοφοριακού φόρτου δρόμο έχει άπειρους τρόπους υλοποίησης, άπειρες συνθετικές επιλύσεις, που για να τις διακρίνει ο πολεοδόμος πρέπει να διαστείλει την εποπτική του ικανότητα, να διευρύνει το φάσμα της σκέψης του, να στροβιλιστεί μέχρι τρέλας² και μετά να διαμορφώσει ποιητικά και έλλογα την επιλογή του.

Εικ.45: Ο πολεοδομικός σχεδιασμός μέσα από την στροβιλιστική ματιά της τέχνης

Έτσι, μέσα στο σύνολο μιας πόλης, μαζί με τις αυστηρότερα σχεδιασμένες περιοχές θα μπορούν κατά περίπτωση να αναπτύσσονται και οι χαλαρότερες³ αμφοτέρως στιβαρά σχεδιασμένες. Η πόλη εν τέλει, πρέπει να διέπεται από καλλιτεχνικούς κανόνες ογκοπλαστικής σύνθεσης τόσο στο σύνολό της όσο και στα επί μέρους τμήματά της.

1: Αλέξανδρος Φ Λαγόπουλος, 2017, «θεωρία και μεθοδολογία πολεοδομίας», Πατάκη, Αθήνα, σελ.348

2: Σε διάλεξη που στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μαθημάτων έδωσε στο ΕΜΠ ο κος Λαγόπουλος στις 15 Μαΐου 2017, θέσαμε το τρελό ερώτημα αν πρέπει η Οικοδομική γραμμή να είναι οπωσδήποτε παράλληλη με την Ρυμοτομική. Τον είδαμε να σκέπτεται λίγο και μετά ψύχραιμα και σοβαρά να απαντά: γιατί όχι;! Θα μπορούσε να μην είναι παράλληλη.

ΑΝΑΤΑΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

(Θεωρητικές σκέψεις για την ανάταξη της γειτονιάς)

Αν εδραιώνεται όλο και περισσότερο μέσα μας η αίσθηση ότι η ευρύτερη περιοχή, ανάμεσα στους λόφους Λυκαβηττού και Στρέφη από τα Εξάρχεια μέχρι την λεωφόρο Αλεξάνδρας, είναι διαρθρωμένη πάνω σε μια λανθασμένη πολεοδομική προσέγγιση, τότε ποια θα θεωρούσαμε ως καλύτερη αντιμετώπιση; Και πώς αυτή θα μπορούσε να αναδυθεί μέσα από τα δεδομένα της σημερινής κατάστασης; Και μόνη η ερώτηση ασφαλώς είναι τολμηρή και η όποια προσπάθεια δύσκολα εφορμόσιμη, αλλά η διερεύνηση αποτελεί ευκαιρία για εμβάθυνση και προβληματισμό αφού όσο βαριά και μη αναστρέψιμη και αν είναι η αναπηρία η γνώση της αρτιμέλειας είναι που θα βελτιστοποιήσει την ανάταξη.

Η ΓΝΩΜΑΤΕΥΣΗ

Επιστρέφοντας στην γειτονιά που απετέλεσε την αφορμή των σκέψεών μας, πρέπει να εστιάσουμε στο κυρίαρχο πρόβλημα που εκτιμούμε ότι έχει συμβεί αυτό της ολέθριας καταστράτηγησης των όποιων προθέσεων –που κι αυτές κρίνονται– των δεδομένων του αρχικού πολεοδομικού σχεδιασμού: Όπως διαφαίνεται από την εξέταση των χαρτών, όποιοι είχαν την ευθύνη της πολεοδομικής επεξεργασίας υπερβολικά και ανόητα τα ορθοκανονικά συστήματα που βρήκαν. Ακόμα κι έτσι όμως, υιοθέτησαν ένα μοντέλο πολεοδομικού σχεδιασμού με παραμέτρους και σχέσεις όγκων και μεγεθών που θεωρήθηκαν –και ήταν– βιώσιμες. Ύψη κτηρίων κατοίκησης όχι πάνω από 8μ εκτός της κεκλιμένης στέγης, συνδυάστηκαν με πλάτη δρόμων ή κλιμάκων 6-9μ σε ένα τυπικό ορθοκανονικό πλέγμα. Όταν οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης οδήγησαν στην ανάγκη αντικατάστασης του κτηρίου κατοίκησης, δεν αναθεωρήθηκε συνολικά η πολεοδομική σύνθεση όπως μάλλον θα έπρεπε, αλλά πάνω στα προϋπάρχοντα ίχνη των ορίων των ιδιοκτησιών κτίστηκαν κτήρια κατοίκησης με πολύ μεγαλύτερο ύψος. Αυτό ογκοπλαστικά δημιούργησε ένα τελείως διαφορετικό σύστημα, μια τελείως διαφορετική εικόνα δημόσιου χώρου (Εικ.46). Ειδικότερα στην οδό Δοξαπατρή (Εικ.47) παρ' όλο που η υποχώρηση «δ» αρχίζει στον 3^ο όροφο, ο δρόμος έχασε την ανάσα του. Πόσο μάλλον στους δρόμους που ενώ είναι ελάχιστα φαρδύτεροι η υποχώρηση «δ» ξεκινά από τον 4^ο όρ. Αν το αρχικό σκεπτικό μαζί με τα σφάλματά του ήταν βιώσιμο και μπορούσε να υπηρετήσει το πνεύμα της γειτονιάς, το (μη) σκεπτικό που το αντικατέστησε μέσα από την αδιανόητη παραμόρφωση των αναλογιών, την διόγκωση της κτηριακής μάζας και την συνακόλουθη αύξηση της πυκνότητας, κατέστησε τον χώρο πρακτικά (περιορισμός ηλιασμού και θεάσεων, συνωστισμός) και ψυχικά (απώλεια αίσθησης του μέτρου και της αναλογίας) μη βιώσιμο και ακύρωσε το νόημα της γειτονιάς καταστρέφοντας την ανθρώπινη κλίμακά της.

Η Δάφνη Ρόκου, Φωτογράφος, κάτοικος της περιοχής, περιγράφει: «Τα φαντάσματα των παλιών πεύκων σκιάζουν ακόμα την ασφαλτο της Νικηφόρου Ουρανού με την πανσέληνο. Παλιά οι γυναίκες που έμεναν στην περιοχή λεγότουσαν Μαρίες και αντάλασσαν τηγανιτές πατάτες και ρόδια απ' τα παράθυρα. Μίλαγαν πολύ μεταξύ τους. Ύστερα ήρθαν άνθρωποι των γραμμάτων και ο Χαλεπάς και ο Μερλιέ και ο Πικιώνης και πάλι μίλαγαν με την ίδια θερμότητα. Σήμερα δεν μιλάει κανείς σε κανέναν. Μόνο κάτι περιέργα πλάσματα στέλνουν ακόμα σήματα το ένα στο άλλο, σκαρφαλωμένα στην απομόνωση».¹

Εικ.46: Σύγκριση των δυο συστημάτων

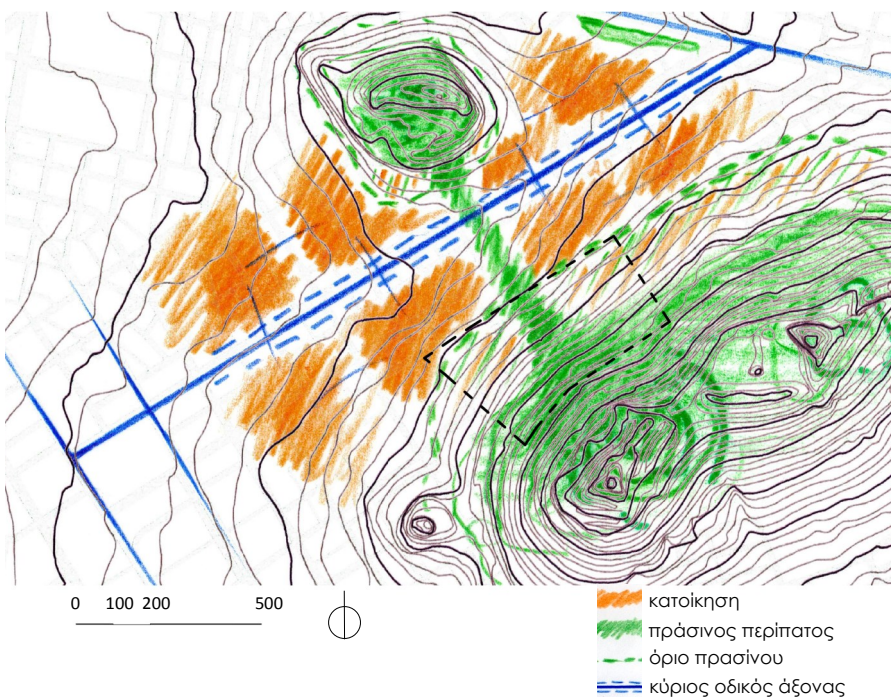
Εικ.47: Οδός Δοξαπατρή, αριστερά σκίτσο υποθετικής απεικόνισης, δεξιά η σημερινή κατάσταση

1: Απόσπασμα από συνέντευξη στο πλαίσιο της έκθεσης-αφιέρωμα στην αθηναϊκή συνοικία της Νεάπολης με τίτλο «#NeapolisAthina: και τώρα και τότε», σε επιμέλεια της ιστορικού τέχνης Λουίζας Καραπιτάκη, που έγινε υπό την αιγίδα της Ελληνοαμερικανικής Ένωσης και του Hellenic American College (HAEC) σε συνεργασία με το Hellenic American University (Nashua, NH, USA) τον Νοέμβριο του 2017 με την συμμετοχή 31 σύγχρονων καλλιτεχνών που κατοικούν ή έχουν σχέση με την περιοχή.

(http://www.athensvoice.gr/culture/arts/404215_xereis-poy-einai-i-neapoli)

Η ΟΥΤΟΠΙΑ

Σκιαγραφώντας τις λειτουργίες που στην ευρύτερη περιοχή συμβαίνουν θα ξεχωρίζαμε την κατοίκηση με τις ανάγκες της και την απαραίτητη οδική σύνδεση του κέντρου με την λεωφόρο Αλεξάνδρας. Αν μαζί με αυτά θεωρήσουμε αναγκαία και μια πράσινη σύνδεση των δυο λόφων, κατασκευάζουμε ένα πρώτο σκίτσο πολεοδομικού διαγράμματος επάνω στην αποτύπωση των υψομετρικών της περιοχής (Εικ.48). Αυτή η σταυροειδής οργάνωση του χώρου χαρακτηρίζεται από: α) τον ένα ισχυρό και ευθύ συνδετήριο άξονα με διεύθυνση νοτιοδυτική-βορειοανατολική που συγκεντρώνει όλο το φορτίο των αναγκών της σύνδεσης τόσο σε οχήματα και άλλες κινήσεις όσο και σε παρόδιες χρήσεις εμπορίου και άλλων υποστηρικτικών και συναφών με τον άξονα χρήσεων

β) την πιο ελεύθερα κινούμενη στο χώρο ζώνη πράσινης σύνδεσης των δυο λόφων εμπλουτισμένη και αυτή με ανάλογες χρήσεις και γ) τον κατά βάση τετραμερή επιμερισμό της κατοίκησης που μπορεί να επιμεριστεί περαιτέρω. Στην σύνθεση αυτή, ο κεντρικός άξονας σύνδεσης παίζει τον ρόλο της σπονδυλικής στήλης γύρω από την οποία ελισσονται χαλαρότερα στοιχεία, ο πράσινος περιπάτος και οι γειτονιές.

Ο κεντρικός συνδετήριο οδικός άξονας μαζί με τις εκατέρωθεν συνοδευτικές λειτουργίες απαιτεί ικανό πλάτος και χωροθετείται περίπου ανάμεσα στις σημερινές οδούς Χ.Τρικούπη και Ιπποκράτους και η πράσινη περιπατητική ενοποίηση των δυο λόφων εκεί που βρίσκεται η οδός Ισαύρων. Η οδός Ισαύρων πρέπει να σημειωθεί ότι είναι πολύ σημαντική διότι ξεκινά από τον ένα λόφο και καταλήγει στον άλλο διασχίζοντας ολόκληρη την μεταξύ τους λεκάνη και ο άξονάς της ενώνει οπτικά το μέσον του λόφου Στρέφη με την κορυφή του Λυκαβηττού (Εικ.49).

Στην μονότονη παράθεση οικοδομικών τετραγώνων που ανάμεσα τους ρέουν ίσως περίπου δυναμικότητας οδικό άξονες δημιουργώντας ένα ανέκφραστο χώρο μέσα στον οποίο οι άνθρωποι δεν μπορούν να χαλαρώσουν, αντιπαραθέτουμε υποθετικά ένα νευρώδες σύστημα με λογικότερη οργάνωση και εκφραστικότερη απόδοση των λειτουργιών. Η συγκέντρωση της σύνδεσης του κέντρου με την λεωφόρο Αλεξάνδρας σε μόνο ένα αλλά ισχυρό από άποψη λειτουργιών και γεωμετρίας άξονα επιτρέπει την πιο ελεύθερη σχεδιαστική διαχείριση των εκατέρωθεν περιοχών. Έτσι, κάθε τι που χωροθετείται μπορεί να σχεδιαστεί με εκφραστική απόδοση των χαρακτηριστικών που ταιριάζουν στην λειτουργία του: ο άξονας κίνησης σχεδιάζεται ως πλατεία ευθεία χάραξη πλαισιωμένη από τα απαραίτητα υποστηρικτικά κτήρια (πρατηρίων, εμπορίου, οικονομίας, διασκέδασης κλπ), η σύνδεση των λόφων ως πράσινος περιπάτος με ήπια διασκέδαση και πολιτισμό, η γειτονιά ως χαλαρωτική αγκαλιά με χώρους επικοινωνίας αλλά και επιλεγμένο μικροεμπόριο. Οι περιοχές κατοίκησης θα μπορούσαν να έχουν διαφοροποιημένο λεξιλόγιο και άλλη σκηνογραφία στην επίλυση της εικόνας τους σε σχέση με τον κεντρικό άξονα. Ο κάτοικος θα άφηνε τον πολύβουο άξονα και θα εισερχόταν στο περιβάλλον της δικής του γειτονιάς, μιας γειτονιάς που θα ήταν ειδικά σχεδιασμένη για να καλύπτει ιδιαίτερα τις ψυχικές

Εικ.49: Η οδός Ισαύρων, από τον λόφο Στρέφη έως τον Λυκαβηττό

και υλικές ανάγκες του ως κατοίκου που αποζητά την ηρεμία και την ασφάλεια του σπιτιού του αλλά και την χαλαρή επικοινωνία με τους γείτονές του. Με αυτόν τον τρόπο ο πολεοδομημένος χώρος δεν θα ικανοποιούσε μόνο ένα σύνολο λειτουργιών αλλά θα αποκτούσε ποιοτικά χαρακτηριστικά ως εικαστική σύνθεση μεγάλης κλίμακας.

ΤΟ ΟΡΑΜΑ

Ασφαλώς αναδύεται το ερώτημα πρόκληση: θα μπορούσε αυτή η προσέγγιση να προβληθεί στην ισχύουσα κατάσταση; Απαντούμε: Τολμούμε να πιστεύουμε ότι έχοντας στο πίσω μέρος του κεφαλιού αυτές τις προθέσεις, μπορούν να συμβούν διαφόρων εντάσεων χειρονομίες από περιοχή σε περιοχή δίνοντας στο σύνολο μια ομόρροπη προς τις προθέσεις μας επαναδιαχείριση χώρου, κινήσεων και λειτουργιών. Η προσέγγισή μας επομένως μπορεί να προβληθεί στο σήμερα αναδιαμορφώνοντας όχι την παγιωμένη πλέον μορφή αλλά τον τρόπο με τον οποίον αυτή υπηρετεί τις λειτουργίες με τις οποίες είναι συνδεδεμένη. Πιστεύουμε ότι υπερβαίνοντας την παγίδα της σύγκρισης του εφικτού με το ευκαίιο, μπορούμε να ανατάξουμε την σύνολη περιοχή όχι με ταύτιση αλλά σε αντιστοίχιση με το ιδεατό. Θεωρώντας ως αποδεκτή την ισορροπία (α) μεταξύ κτιστού όγκου (Ο), πυκνότητας (Π) και εμβαδού (Ε) που είχε η γειτονιά πριν την «αντιπαροχή», συμβολικά $O+Π+E=a$, η οποία προσπάθεια ανάταξης της σήμερα στην αίσθηση εκείνης της ισορροπίας, ουσιαστικά ισοδυναμεί με την επίλυση της εξίσωσης $O+Π+E=a=\chi O^1+\psi \Pi^1+E$ όπου O^1 και Π^1 είναι οι σημερινές τιμές κτιστού όγκου και πυκνότητας αντίστοιχα και μόνο το εμβαδό Ε είναι σταθερό. Δηλαδή, σε μία διορθωτική και ανατακτική προοπτική αναζητούμε «συμβολικούς συντελεστές» που μπορούν, χωρίς να αλλάξουν τα υπαρκτά δεδομένα, να περιορίσουν την αρνητική τους επίπτωση αλλάζοντας τον τρόπο που προσλαμβάνονται και λειτουργούν.

Μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις και χωρίς να είναι στις προθέσεις μας η εκπόνηση ολοκληρωμένης μελέτης, εστιάζουμε στην περιοχή που εξετάζουμε που διακρίνεται στην Εικ.13 με το διάσπικτο μαύρο περιγράμμα. Δύο είναι οι σημαντικές επισημάνσεις:

α) η μικροπεριοχή αυτή λόγω της πύκνωσης των υψομετρικών, δηλαδή λόγω έντονης κλίσης, αλλά και λόγω της πρότερης έντονης παρουσίας του φυσικού στοιχείου, θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται ως μια ενδιάμεση λειτουργία -κατάσταση μεταξύ κατοίκησης και πρασίνου, αν όχι μόνο πρασίνου. Αυτό δεν αποτελεί αυθαίρετη προτίμησή μας' πηγάζει από την ανάγκη η αστική επέμβαση μέσα από την μετατροπή που επιφέρει να συνδιαλέγεται με το φυσικό στοιχείο και να το μετατρέψει σε πολιτιστικά και κοινωνικά προσδιορισμένο τοπίο. Ο Κώστας Μωραΐτης αναφέρει: «...η πληρέστερη μετατροπή του φυσικού περιβάλλοντος σε κοινωνικά προσδιορισμένο τοπίο, δεν αποδίδεται τόσο από την παράσταση του εκτεταμένου κήπου, όσο από το αστικό τοπίο. Στην έκταση του αστικού τοπίου οι πολιτιστικές πρακτικές συγκλίνουν. Διαμορφώνουν τον τόπο, όπου κτηριακές δομές και φυσικά στοιχεία συντίθενται, προκειμένου να καλύψουν κατά σύμπλοκο τρόπο το σύνολο των κοινωνικών απαιτήσεων.»¹ Αυτό είναι κάτι που έχει υπερβολικά αγνοηθεί και θεωρούμε ότι χρήζει άμεσης και αποφασιστικής αντιμετώπισης.

β) το μέσον της περιοχής θα μπορούσε να διασχίζεται από την πράσινη διαδρομή της οδού Ισαύρων στην οποία, στο ύψος που αντιστοιχεί στην περιοχή μας, τυχαίνει να υπάρχουν ακόμη μερικά παλιά χαμηλά κτίσματα που προδιαθέτουν για γενικότερη διαφοροποίηση στην αντιμετώπιση της αίσθησης αλλά και της λειτουργίας όλης της οδού. Και σε αυτή την περίπτωση, ίσως ακόμη πιο έντονα, οι κτηριακές δομές καλούνται να συμπράξουν με το φυσικό στοιχείο με την διαφορά ότι αυτό εισάγεται σχεδιασμένα στα πλαίσια μιας περιπατητικής πράσινης διαδρομής.

Λαμβάνοντας υπ' όψη αυτές τις δυο επισημάνσεις μαζί με τις γενικότερες σκέψεις που προηγήθηκαν αλλά και την υπάρχουσα κατάσταση, μπορούμε να σκιαγραφήσουμε κάποιες γενικές χειρονομίες, κάποιους «συμβολικούς συντελεστές»:

_Η επαναδιαχείριση του ζεύγους των οδών Χ.Τρικούπη και Ιπποκράτους ως σύστημα μαζί με τις μεταξύ τους καθέτους χωρίς να αλλάζει την ρυμοτομία μπορεί να αναδιοργανώσει τα φορτία της κυκλοφορίας προς ανακούφιση των υπόλοιπων δρόμων.

_Η διερεύνηση πεζοδρόμησης της οδού Ισαύρων -που ούτως ή άλλως αρχίζει και τελειώνει με εκτενείς κλίμακες- σε σχέση με δραστηριότητες και λειτουργίες που θα ταίριαζε να φιλοξενεί, μπορεί να αναβαθμίσει την αισθητική, την λειτουργία και τον ρόλο της οδού.

_Κάποιες σημειακές χειρονομίες κυρίως σε παλαιά παρατημένα κτίσματα διατηρητέα και μη που θα μπορούσαν να προστατευθούν και να προσλάβουν κοινωνικό και συλλογικό χαρακτήρα δεν θα άλλαζαν κάτι στον κτηριακό όγκο, θα άλλαζαν όμως την κοινωνική και λειτουργική του σχέση με τους κατοίκους, κάτι που θα αποτελούσε εξαιρετικά ανακουφιστική πρακτική για την ευρύτερη περιοχή και θα ενεργοποιούσε την συλλογικότητα και την επικοινωνία.

_Η δημιουργία χώρου δημοτικού Parking θα έδινε στους δρόμους την αίσθηση και την πρακτική της άνεσης προσφέροντας στους κατοίκους την απόλαυση του βαδίσματος.

_Ο εμπλουτισμός των κινήσεων στα σπλάχνα της γειτονιάς με διατηρητικά διαγώνια περάσματα μέσα από οικοδομικά τετράγωνα, όπου αυτό είναι εφικτό, θα νοηματοδοτούσε χώρους παραμελημένους όπως είναι οι ακάλυπτοι,

1: Κώστας Μωραΐτης, 2005, «Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα, σελ 20

θα αύξανε το ενδιαφέρον του περιπατητή κατοίκου, θα εμπλούτιζε την χωρική εμπειρία, θα μαλάκωνε τα σκληρά όρια ιδιωτικού/δημόσιου χώρου, χωρίς να απαιτείται καμμία δραματική αλλαγή.

_Η διατήρηση των κενών οικοπέδων ως τέτοια, με τις αναγκαίες βέβαια ανταποδόσεις προς τους ιδιοκτήτες, και την απόδοσή τους σε κοινωτικές λειτουργίες πολιτισμού και αναψυχής, αφ' ενός θα ακύρωνε την μελλοντική αύξηση του κτηριακού όγκου και της πυκνότητας και αφ' εταίρου θα ελάφρυνε την υπάρχουσα αίσθηση.

_Η υιοθέτηση εικαστικών επεμβάσεων, graffiti, υλικότητες κλπ, θα μπορούσε να μεταλλάξει αποφασιστικά την αίσθηση και το βίωμα του χώρου.

Όλες αυτές οι προτεινόμενες κατευθύνσεις αποτελούν κάποια παραδείγματα παραμέτρων που υλοποιούν τους ζητούμενους «συμβολικούς συντελεστές». Είναι μικρής έντασης ενώ αποδίδουν μεγάλο και ουσιαστικό όφελος. Η εικόνα του δημόσιου χώρου, χωρίς αλλαγή της ογκοπλασσίας του, που θα ήταν αδύνατη, αποκτά πλαστικότητα ως προς την πρόσληψή της και οι σχέσεις μεταξύ των κατοίκων, χωρίς να αλλάξει η πυκνότητα, προάγονται και ποικιλοποιούνται. Αυτές οι παράμετροι, μαζί και με άλλες, νομίζουμε συμβάλλουν αποφασιστικά στο να συμβεί η ζητούμενη ιδιοποίηση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η αναζήτηση ποιότητας ζωής σε περιβάλλον γειτονιάς είναι συνισταμένη πολλών συνιστωσών προϋποθέσεων και δεν εξαντλείται σε παραμέτρους όπως ο φωτισμός, ο αερισμός, η κυκλοφορία, η προσπελασιμότητα, η ασφάλεια... Αυτά, αν και απαραίτητα, μπορούν να επιτευχθούν σε μια τακτοποιητική χωροθέτηση χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο χώρος καθίσταται ανθρώπινος. Αυτό που εμείς αναζητήσαμε είναι τα ιδιαίτερα εκείνα στοιχεία της εικόνας του δημόσιου χώρου της γειτονιάς που θα την καταστήσουν ζεστή, φιλική, οικεία και εύκολα ιδιοποιήσιμη. Η ευαισθησία, η νοηματοδότηση, η ιδιοποίηση συνδέονται κατά τη γνώμη μας και με την πλαστικότητα του χώρου. Αυτή σχετίζεται τόσο με την ογκοπλασία του δημόσιου χώρου και τον μαλακό ή σκληρό τρόπο που αυτή προσλαμβάνεται από τον κάτοικο, όσο και με τις δυνατότητες και ευκαιρίες που προσφέρει ο χώρος για την προαγωγή της επικοινωνίας. Εμείς εντοπίσαμε κάποια υστέρηση στοχασμού πάνω σε αυτό το ζήτημα, προσπαθήσαμε να περιγράψουμε την σημασία αυτής της υστέρησης και τέλος να δώσουμε κάποιες δυναμικές εναλλακτικές οπτικές.

Η οπτική γωνία από την οποία προσεγγίσαμε το ζήτημα που μας απασχόλησε ασφαλώς δεν είναι η μοναδική και δεν μπορεί από μόνη της να προσδώσει την επιθυμητή για τον κάτοικο σχέση με τη γειτονιά του. Πρέπει να ιδωθεί μαζί και με άλλες πολύ σημαντικές οπτικές γωνίες που έχουν να κάνουν με ζητήματα πολιτικών κατευθύνσεων, νομοθετικών αποφάσεων, κοινωνικών συσχετισμών, οικονομικών διαχειρίσεων και δεδομένων.

Οι προβληματισμοί και οι προτάσεις που παραθέσαμε γεννιούνται και παραμένουν μέσα στην εμπειρία της ελληνικής πραγματικότητας έτσι όπως αυτή κύλησε τις τελευταίες δεκαετίες. Τα ερεθίσματα που προκάλεσαν τις σκέψεις που παραθέσαμε αφορούν κυρίως την Αθήνα, και μάλιστα τις συνοικίες που περιβάλλουν το κέντρο ή βρίσκονται σχετικά κοντά σε αυτό.

Δεν έχουμε την πεποίθηση ότι αυτά που προτείνουμε είναι απολύτως ορθά, αυτό που για εμάς έχει μεγαλύτερη αξία είναι η συμβολή μας στην αύξηση της ευαισθητοποίησης πάνω σε ζητήματα που θεωρούμε ότι στην Ελλάδα δεν τυγχάνουν της προσοχής που τους αρμόζει.

Βιβλιογραφία

- Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Γτοιχεία Ψυχολογίας του Χώρου», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα
- Ιωσήφ Στεφάνου, 1979, «Δημιώσεις μαθημάτων», ΕΜΠ έδρα Πολεοδομίας, Αθήνα
- Ιουλία και Ιωσήφ Στεφάνου, 1999, «Περιγραφή της εικόνας της πόλης», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα
- Ιωσήφ Στεφάνου, 2003, «Ο Πολεοδομικός Σχεδιασμός της Ερμούπολης», Εργ. Πολεοδομικής Σύνοψης ΕΜΠ, Αθήνα
- Ιωσήφ Στεφάνου, 1970, «Πόλις και Ψυχαγωγία», Τεχνικά Χρονικά Νο11
- Σμαράγδα Πετράτου, 1978, «Η Γειτονιά», Διάλεξη, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Αθήνα
- Κώστας Μωραΐτης, 2005, «Το τοπίο, πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα
- Κώστας Μπίρης, 2005, «ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ», ΜΕΛΙΣΣΑ, Αθήνα
- Αθανάσιος Αραβαντινός, 2007, «Πολεοδομικός σχεδιασμός», ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, Αθήνα
- Πάνος Ι. Κοσμόπουλος, 1994, «Περιβαλλοντική αντίληψη του αστικού χώρου», UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσ/νίκη
- Πάνος Ι. Κοσμόπουλος, 2000, «Περιβαλλοντική κοινωνική ψυχολογία», UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη
- Πάνος Ι. Κοσμόπουλος, 1999, «David Canter, Περιβαλλοντική Ψυχολογία», UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη
- Αλέξανδρος Φ. Λαγόπουλος, 2017, «Θεωρία και μεθοδολογία πολεοδομίας», Πατάκη, Αθήνα
- Κ.Λαλένης, 2004, «Η εξασφάλιση του δημόσιου χώρου στις ελληνικές πόλεις», Νομοθετικές ρυθμίσεις και εφαρμογές, στο: «Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα», Αθήνα: ΕΜΠ – Σχολή αρχιτεκτόνων πανεπιστήμιο Θεσσαλίας – Τμήμα μηχανικών χωροταξίας, πολεοδομίας και περιφερειακής ανάπτυξης, ΣΕΠΟΧ
- Γεώργιος Μ. Σαρηγιάννης, 2000, «ΑΘΗΝΑ 1830-2000 ΕΞΕΛΙΞΗ-ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ-ΜΕΤΑΦΟΡΕΣ», ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ, Αθήνα
- Γιάννης Πεπονής, 2003, «Χωρογραφίες», ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, Αθήνα
- Χρήστος Η. Πανουργιάς και Δημήτριος Κ. Ζαβάντης, 2004, «Πολεοδομική Ανάπλαση Περιοχών Κατοικίας», ΣΤΑΜΟΥ-ΛΗΣ, Αθήνα
- Αντώνης Αντωνιάδης, 1985, «Ποιητική της Αρχιτεκτονικής», Άνθρωπος & Χώρος, Αθήνα
- Kevin Lynch, 1959, «The Image of the City», The MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Henry Lefebvre, 2007, «Δικαίωμα στην πόλη», ΚΟΥΚΙΔΑ, Αθήνα
- Christopher Alexander, 1977, «A Pattern Language», Oxford University Press, New York

Martin Heidegger, 2008, «...Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος...», ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα

A. Moles, E. Rohmere, 1978, «*Psychologie de l' espace*», Casterman, Paris

W. Siebel, 2003, «*Η επέκταση του ιδιωτικού χώρου και η ιδιωτικοποίηση των λειτουργιών του δημόσιου χώρου*», στο «*Αύριο οι Πόλεις*», επιμελητής έκδοσης: Π. Λέφας, ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα

Carr S., Francis M., Rivlin G. L., Stone. M, A., 1992, «*Public Space*», US: Cambridge University press

Hanno Rauterberg, 2005, «*Holocaust Memorial Berlin : Eisenman architects*», Lars Muller Publishers, Baden

Christian Locì, 2009, «*Το Πνεύμα του Τόπου*», Πανεπιστημιακές εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα

P.C. Racamier, 1968, «*Psychologie de l' espace Architecture*», Περιοδικό *Architecture forms et function*, No 14

Εικόνα Οπισθόφυλλου
Γιώργος Κοκολάκης, Υπόθεση για την οδό Δαξαπατρή

